

**PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ’NİN
ŞERHU KASÎDETİ BÂNET SUAD ADLI ESERİNİN
35 – 59. BEYİTLER ARASININ TAHKİKİ,
TERCÜMESİ VE DİL, SARF, NAHİV ve BELAGAT
UYGULAMALARI**

Lokman TUNA

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA
2023
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ’NİN ŞERHU KASİDETİ BÂNET SUAD
ADLI ESERİNİN 35 – 59. BEYİTLER ARASININ TAHKİKİ TERCÜMESİ VE DİL,
SARF, NAHİV ve BELAGAT UYGULAMALARI**

(The Translation of Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi's Translation of Serhu Kasideti
Bânet Suad Between The 35 – 59 Links and The Applications of Language, Consumption,
Nahiv and Rhetoric)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Lokman TUNA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA

Bayburt
Ocak, 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĐI

Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA danışmanlığında, 192215015 numaralı Lokman TUNA tarafından hazırlanan “Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin Şerhu Kasîdeti Bânet Suad Adlı Eserinin 35 – 59. Beyitler Arasının Tercümesi ve Dil, Sarf, Nahiv ve Belagat Uygulamaları” adlı bu çalışma 30.11.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa BAKIR DAYI	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ	İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim YönetmeliĐi’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Murat KUL
Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin Şerhu Kasîdeti Bânet Suad İsimli Eserinin 35 – 59. Beyitler Arasının Tercümesi ve Dil, Sarf, Nahiv ve Belagat Uygulamaları” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

30 / 01 /2023

Lokman TUNA

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Eğitimimin başlangıç aşamasından bitişine kadar ilgi ve alâkasını eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA'ya, ders dönemi boyunca engin bilgilerinden istifâde etme imkânı bulduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdülkadir YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu yolda maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen âileme ve dostlarıma sonsuz şükrânlarımı sunarım.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ’NİN ŞERHU KASİDETİ BÂNET SUAD ADLI ESERİNİN 35 – 59. BEYİTLER ARASININ TAHKİKİ, TERCÜMESİ VE DİL, SARF, NAHİV VE BELAGAT UYGULAMALARI

Lokman TUNA

Ocak 2023, 175 sayfa

Bu tezde Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin yazdığı Şerhu Kasîdeti Bânet Suad isimli eserin 35-59. beyitler arasının tercümesi ile dil, sarf, nahiv, belagat uygulamaları ve edisyon kritik çalışması ele alınmıştır. Sözü edilen kasîde Ka‘b b. Zühayr’ın Hz. Peygamber’e sunduğu bu vesîleyle onun hırka-i saadetine nâil olduğu *Kasîdetü’l-bürde*’dir. Arap şiirinin en önemli örneklerinden biri olan ünlü kasîde, câhiliye şiirinin tüm özelliklerini içerisinde barındırması açısından, o dönemin şiir anlayışına ışık tutar niteliktedir. Bu önemine binaen kasîdenin üzerine birçok şerhler, hâşiyeler, tahmîsler ve taşûrlar yazılmıştır. Hayatı hakkında kısıtlı bilgilere ulaşılmış olan Osmanlı âlimi Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi de yazdığı eserle *Kasîdetü’l-bürde* şerh geleneğinin içerisine dâhil olmuştur. Çalışmaya konu olan eser incelendiğinde yazarın Arap diline ayrıntılarıyla hâkim olduğu görülmüştür. Bununla birlikte kaynak taraması yapıldığında Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin eserlerinin herhangi bir kapsamlı çalışmanın konusu olmadığını görülmüş, bu da bizi Şerhu Kasîdeti Bânet Su‘âd’ı kütüphanelerin tozlu raflarından indirip ilim âleminin hizmetine sunmaya itmiştir. Çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır: Girişte: Araştırmanın Konusu ve Önemi; Araştırmanın Amacı ve Sınırları; Araştırmanın Planı ve Yöntemi; Araştırmanın Kaynakları gibi alt başlıklar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde: Ka‘b b. Zühayr’ın Hayatı, Kasîdetü Bânet Su‘âd’ın Arapça Metni ve Türkçe Tercümesi alt başlıkları bulunmaktadır. İkinci bölümde Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin Hayatı ve Eserleri; Tercüme ve Tahkîkte Takip Edilen Yöntem ve Esaslar alt başlıkları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde tahkîk ettiğimiz eserin 35-59. beyitler arasının tercümesi, Lügat, Sarf, Nahiv ve Belağat uygulamaları yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise eserin tahkîkli neşri yapılmıştır. Yapılan çalışma süresince isnâd atıf sistemi ikinci edisyon ve İSAM tahkîkli neşir esaslarında belirtilen yönergeler takip edilmiştir. Ayrıca okuyucuların metni kolayca anlayabilmesi için gerekli yerlerde konuyu açıklığa kavuşturmak için dipnotlar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagatı, Kasîdetü’l-bürde, Ka‘b b. Zühayr, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi, tahkik, tercüme.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE TRANSLATION OF PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ'S TRANSLATION OF ŞERHU KASİDETİ BÂNET SUAD BETWEEN THE 35 – 59 LINKS AND THE APPLICATIONS OF LANGUAGE, CONSUMPTION, NAHIV AND RHETORIC

Lokman TUNA

January 2023, 175 pages

In this thesis, Pembezâde Ahmed b. The translation of a certain part of the work called Şerhu Kâsîdeti Bânet Suad written by Osman Efendi, language, usage, syntax, rhetoric practices and edition critical work are discussed. The aforementioned qasida Kab b. Zuhayr's Hz. It is Kasîdetü'l-Bürde, which he presented to the Prophet on this occasion, where he attained his happiness. The famous qasida, one of the most important examples of Arabic poetry, sheds light on the poetry understanding of that period in terms of containing all the features of jahiliyya poetry. Due to this importance, many commentaries, tahmis and tastirs were written on the eulogy. Ottoman scholar Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi was included in the tradition of commentary on Kasîdetü'l-Bürde with the work he wrote. When the work that is the subject of the study is examined, it is seen that the author has a detailed command of the Arabic language. However, when the literature review was made, Pembezâde Ahmed b. Seeing that Osman Efendi's works were not the subject of any comprehensive study, prompted us to download the Şerhu Kasîdeti Bânet Suad from the dusty shelves of libraries and present it to the service of the scientific community. The study consists of an introduction and six chapters. In the first part, the owner of the eulogy Kab b. Züheyr, the owner of the annotation in the second part, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi, in the third section, the methods and principles followed in translation and verification, in the fourth section the translation of the work, in the fifth section the use of syntax, syntax and rhetoric in the specified part of the work, and the proofreading of the commentary in the sixth section. During the study, the guidelines specified in the Second Edition of the Isnad Citation System and the ISAM Arbitrary Publication Principles were followed. In addition, footnotes are given where necessary to clarify the subject so that readers can easily understand the text.

Key Words: Arabic, Kasîdetü'l-bürde, Ka'b b. Züheyr, Sir Pembezade Ahmet b. Osman, editorial criticism, translation.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Amacı ve Sınırları	1
III. Araştırmanın Planı ve Yöntemi	1
IV. Araştırmanın Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KA‘B b. ZÜHEYR’İN HAYATI ve KASİDETÜ BÂNET SU‘ÂD	4
1.1. Ka‘b b. Züheyr’in Hayatı	4
1.2. Kasîdetü Bânet Su‘Âd	8
1.2.1. Kasîdetü Bânet Su‘âd’ın Arapça Metni	8
1.2.2. Kasîdetü Bânet Su‘âd’ın Türkçe Metni	14
İKİNCİ BÖLÜM	18
PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ’NİN HAYATI ve ESERLERİ	18
ve TERCÜME ve TAHKİKTE TAKİP EDİLEN YÖNTEM ve ESASLAR	18
2.1. Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin Hayatı ve Eserleri	18
2.1.1. Hayatı	18
2.1.2. Eserleri	20
2.1.2.1. Şerhu Kasîdeti Bânet Su‘âd	20
2.1.2.2. Risâle fi’l-‘arûz	20
2.1.2.3. es-Savânihü’s-Sâlihiye	21
2.2. Tercüme ve Tahkikte Takip Edilen Yöntem ve Esaslar	22
2.2.1. Tercümede Takip Edilen Yöntem ve Esaslar	22
2.2.2. Tahkikte Takip Edilen Yöntem ve Esaslar	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26

35-59. BEYİTLER ARASININ TERCÜMESİ, LÜĞAT, SARF, NAHİV VE BELAĞAT UGULAMALARI	26
3.1. 35-59. Beyitler Arasının Tercümesi, Lüğat, Sarf ve Nahiv Ugulamaları	26
3.1.1. Otuz Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	26
3.1.2. Otuz Beşinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	28
3.1.3. Otuz Beşinci Beytin Özeti:	30
3.1.4. Otuz Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	30
3.1.5. Otuz Altıncı Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	31
3.1.6. Otuz Altıncı Beytin Özeti	33
3.1.7. Otuz Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	33
3.1.8. Otuz Yedinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	36
3.1.9. Otuz Yedinci Beytin Özeti.....	38
3.1.10. Otuz Sekizinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar.....	39
3.1.11. Otuz Sekizinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	40
3.1.12. Otuz Sekizinci Beytin Özeti	40
3.1.13. Otuz Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	40
3.1.14. Otuz Dokuzuncu Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	41
3.1.15. Otuz Dokuzuncu Beytin Özeti	42
3.1.16. Kırkıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	42
3.1.17. Kırkıncı Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	43
3.1.18. Kırkıncı Beytin Özeti.....	43
3.1.19. Kırk Birinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	43
3.1.20. Kırk Birinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	44
3.1.21. Kırk Birinci Beytin Özeti	45
3.1.22. Kırk İkinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	45
3.1.23. Kırk İkinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	46
3.1.24. Kırk İkinci Beytin Özeti	46
3.1.25. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar.....	47
3.1.26. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	47
3.1.27. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beytin Özeti	49
3.1.28. Kırk Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	49
3.1.29. Kırk Beşinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	50
3.1.30. Kırk Beşinci Beytin Özeti.....	51
3.1.31. Kırk Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar.....	51
3.1.32. Kırk Altıncı Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	51
3.1.33. Kırk Altıncı Beytin Özeti	52

3.1.34. Kırk Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	52
3.1.35. Kırk Yedinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	53
3.1.36. Kırk Yedinci Beytin Özeti	54
3. 3.37. Kırk Sekizinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	54
3.1.38. Kırk Sekizinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	55
3.1.39. Kırk Sekizinci Beytin Özeti	55
3.1.40. Kırk Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	55
3.1.41. Kırk Dokuzuncu Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	56
3.1.42. Kırk Dokuzuncu Beytin Özeti	57
3.1.43. Ellinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	57
3.1.44. Ellinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	58
3.1.45. Ellinci Beytin Özeti	58
3.1.46. Elli Birinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	58
3.1.47. Elli Birinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	59
3.1.48. Elli Birinci Beytin Özeti	59
3.1.49. Elli İkinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	60
3.1.50. Elli İkinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	60
3.1.51. Elli İkinci Beyitteki Belâğatla İlgili Açıklamalar	61
3.1.52. Elli İkinci Beytin Özeti	61
3.1.53. Elli Üçüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	62
3.1.54. Elli Üçüncü Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	63
3.1.55. Elli Üçüncü Beyitteki Belağatla İlgili Açıklamalar	63
3.1.56. Elli Üçüncü Beytin Özeti	64
3.1.57. Elli Dördüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	64
3.1.58. Elli Dördüncü Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	64
3.1.59. Elli Dördüncü Beytin Özeti	65
3.1.60. Elli Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	65
3.1.61. Elli Beşinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	66
3.1.62. Elli Beşinci Beytin Özeti	66
3. 1.63. Elli Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	66
3.1.64. Elli Altıncı Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	67
3.1.65. Elli Altıncı Beytin Özeti	68
3.1.66. Elli Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	68
3.1.67. Elli Yedinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)	69
3.1.68. Elli Yedinci Beytin Özeti	69
3.1.69. Elli Sekizinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar	70

3.1.60. Elli Sekizinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	71
3.1.61. Elli Sekizinci Beytin Özeti.....	71
3.1.62. Elli Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar.....	72
3.1.63. Elli Dokuzuncu Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar).....	72
3.1.64. Elli Dokuzuncu Beytin Özeti.....	73
3.2. 35-59. Beyitler Arasının Belâğat Uygulamaları.....	75
3.2.1. Otuz Beşinci Beyit:.....	75
3.2.2. Otuz Altıncı Beyit:	75
3.2.3. Otuz Yedinci Beyit:.....	75
3.2.4. Otuz Sekizinci Beyit:	75
3.2.5. Otuz Dokuzuncu Beyit:	76
3.2.6. Kırkinci Beyit:.....	76
3.2.7. Kırk Birinci Beyit:	77
3.2.8. ırk İkinci	77
3.2.9. ırk Üçüncü	77
3.2.10. Kırk Dördüncü	77
3.2.11. Kırk Beşinci Beyit:.....	78
3.2.12. Kırk Altıncı Beyit:	78
3.2.13. Kırk Yedinci Beyit:.....	78
3.2.14. Kırk Sekizinci Beyit:.....	79
3.2.15. Kırk Dokuzuncu Beyit:	79
3.2.16. Ellinci Beyit:	79
3.2.17. Elli Birinci Beyit:	79
3.2.18. Elli İkinci Beyit:	80
3.2.19. Elli Üçüncü Beyit:	80
3.2.20. Elli Dördüncü Beyit:	80
3.2.21. Elli Beşinci Beyit:.....	81
3.2.22. Elli Altıncı Beyit:.....	81
3.2.23. Elli Yedinci Beyit:	81
3.2.24. Elli Sekizinci Beyit:	82
3.2.25. Elli Dokuzuncu Beyit:.....	82
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	83
35-59. BEYİTLER ARASININ EDİSYON KRİTİĞİ.....	83
(۳۵) تَسْعَى الْوُشَاةُ جَنَابَيْهَا وَقَوْهُمْ ... إِنَّكَ يَا ابْنَ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ.....	83

87	(۳۶) وَقَالَ كُلْ خَلِيلٌ كُنْتُ آمَلُهُ ... لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا عَنْكَ مَشْغُولٌ
90	(۳۷) فَقُلْتُ خَلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولٌ
94	(۳۸) كُلُّ ابْنِ أُتْنَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْمًا عَلَى آلِهِ حَذَبَاءَ مَحْمُولٌ
97	(۳۹) أُتْنَيْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ
100	(۴۰) فَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا ... وَالْعُدْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَقْبُولٌ
103	(۴۱) مَهْلًا هَذَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً ... الْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِظُ وَتَفْصِيلُ
107	(۴۲) لَا تَأْخُذْنِي بِأَقْوَالِ الْوُشَاةِ وَلَمْ ... أَذْنِبَ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَقَاوِيلِ
109	(۴۳) لَقَدْ أَقُومُ مَقَامًا لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَأَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ
109	(۴۴) لَطَلَّ يُرْعَدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ ... مِنَ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلُ
114	(۴۵) حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أَنَا زَعُهُ ... فِي كَفِّ ذِي نَقَمَاتٍ قَبْلَهُ الْقِيلُ [ب/۶۳]
116	(۴۶) لَذَاكَ أَهْيَبُ عِنْدِي إِذْ أَكَلَّمَهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَسْئُوبٌ وَمَسْئُوبٌ
119	(۴۷) مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ ... مِنْ بَطْنِ عَثَرٍ غَيْلٌ دُونَهُ غَيْلٌ [أ/۶۵]
122	(۴۸) يَغْدُو فَيَلْحَمُ ضِرْغَامَيْنِ عَيْشُهُمَا ... لَحْمٌ مِنَ الْقَوْمِ مَعْفُورٌ خَرَادِيلُ
124	(۴۹) إِذَا يُسَاوِرُ قِرْنًا لَا يَحِلُّ لَهُ ... أَنْ يَتْرَكَ الْقِرْنَ إِلَّا وَهُوَ مَقْلُوبٌ
127	(۵۰) مِنْهُ تَطَلُّ سَبَاغُ الْجَوِّ ضَامِرَةٌ ... وَلَا تُمَشِّي بِوَادِيهِ الْأَرَاخِيلُ
129	(۵۱) وَلَا يَزَالُ بِوَادِيهِ أَخُو ثَقَةٍ ... مُطْرَحُ الْبَرِّ وَالْدَرَسَانِ مَأْكُولُ
131	(۵۲) إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ ... مُهَنَّدٌ مِنْ سُبُوفِ اللَّهِ مَسْلُوبُ
134	(۵۳) فِي فِتْنَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ ... بِبَطْنِ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا زُؤُلُوا
137	(۵۴) زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ ... عِنْدَ اللَّقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِبِلُ
139	(۵۵) شُمُّ الْعَرَانِينَ أَبْطَالٌ لِبُؤْسِهِمْ ... مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَا سَرَابِيلُ
142	(۵۶) بَيْضٌ سَوَابِغٌ قَدْ شُكَّتْ لَهَا خَلْقٌ [ب/۷۲] ... كَانَتْهَا خَلْقُ الْقَفْعَاءِ مَجْدُولُ
144	(۵۷) لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ ... قَوْمًا وَلَيْسُوا مَجَازِبًا إِذَا نِيلُوا
147	(۵۸) يَمْشُونَ مَشْيَ الْجَمَالِ الرَّهْرِ يَعْصِمُهُمْ ... ضَرْبُ إِذَا عَرَدَ السُّودُ التَّنَابِيلُ
149	(۵۹) لَا يَقَعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ ... وَمَالُهُمْ عَنْ حِيَاضِ الْمَوْتِ تَهْلِيلُ
155	EKLER
155	Çalışmaya Konu Olan Eserin İlk ve Son Sayfaları

Eserde, Çalışmanın Başladığı İlk ve Son Sayfa.....	157
KAYNAKÇA.....	159
ÖZ GEÇMİŞ	161

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin/ibn
Bk.	: Bakınız
bs.	: Basın, Baskı
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakültesi
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
İFAV.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
Ktp.	: Kütüphanesi
nr.	: Numara
m.	: Miladi
öl.	: Ölümü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk./thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
ve dğr.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırmanın konusu, Ka'b b. Zühayr'ın Peygamberimiz'e sunduğu Bânet Su'âd isimli kasîdesine, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin yazdığı Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd isimli eserdir. Kasîdetü Bânet Su'âd üzerine, birçok çalışma yapılmış, şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Hiç şüphesiz bunun sebebi, kasîdenin İslâm tarihindeki yeri ve İslâm edebiyatındaki önemidir. Bu çalışmalardan biri de Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin eseridir.

II. Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Amacımız Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin yazdığı Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd isimli eseri tahkîk etmek, tercümesini yapmak ve dil bakımından inceleyerek ilim dünyasının kullanımına sunmaktır.

Çalışmamızla ilgili sınırlılığın, zaman faktörü ve metnin hacmi olduğu söylenebilir. Bu sebeple eserin tamamı değil, 35-59. Beyitler arası incelemeye tabi tutulmuştur.

III. Araştırmanın Planı ve Yöntemi

Amacımız doğrultusunda çalışma bir giriş üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Ka'b b. Zühayr'ın Hayatı ve Kasîdetü Bânet Su'âd, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin Hayatı ve Eserleri, Tahkîk ve Tercümede Takip Edilen Yöntem ve Esaslar, ikinci bölümde 35 ve 59. Beyitler Arasının Tercümesi, üçüncü bölümde ise Metindeki Sarf, Nahiv ve Belagat Uygulamaları, dördüncü bölümde ise 35 ve 59. Beyitler Arasının Edisyon Kritik Çalışması yer almaktadır.

Eserin tercümesi ve tahkîkli metni verilirken yazarın kırmızı mürekkep ile işaretlediği yerler esas alınarak yeni bir başlıklandırma ve paragraflandırma yapılmıştır.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Tezimizin konusu, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin Ka'b b. Züheyr'in “*Kasîde-i bürde*”sine yaptığı şerh olduğu için iki yönlü bir kaynak taraması yapmak durumunda kaldık:

Birincisi, Ka'b b. Züheyr ve “*Kasîde-i bürde*” ile ilgili yapılan çalışmalar.

İkincisi ise direkt Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin adı esas alınarak yaptığımız araştırmalarda müellifin adının direkt veya dolaylı olarak geçtiği çalışmalar kronolojik olarak sıralandığında şunlar görülmektedir:

- 1) Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 3/54.
- 2) Osman Keskiöğlu, “Ka'b b. Züheyr ve Kasîde-i Bürde”, *Diyanet Dergisi* 14/2 (Nisan 1975), 99.
- 3) Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb el Kureşî, *Cemheretu eş'âri'l-'arab fi'l-Câhiliye ve'l-Islam* (Kahire: Nehdetü Mısır, 1981), 632.
- 4) Cemâlüddîn Muhammed b. Hişam el-Ensâri, *Şerhu Kasideti Ka'b b. Zuheyr* (Beyrut: Müessesetü 'Ulumu-l Kur'ân, 1984), 33.
- 5) Azmi Özcan, “Osmanzâde Ahmed Tâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/8-9.
- 6) Soner, Gündüzöz, *Ka'b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez yöneticisi, Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ, Erzurum 1997.
- 7) Ahmet Savran, “Ka'b b. Züheyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/7-8.
- 8) Mehmet Emin Çağmar, “Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler (Arap Dili ile İlgili Olanlar)” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2001), 189.
- 9) Mustafa Çıran, “İbrâhim Şâhidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/273-274.
- 10) Süleyman Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sül mâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/541.
- 11) Abdussamed Yeşildağ, “Banet Su'âd Kasîdesine Yapılan Çalışmaların Tesbiti Üzerine-I”, *Nüsha*, Yıl: 13, Sayı: 36, 2013/I, ss: 7-43, s: 16, 21.

12) Yakup Göçemen, “Züheyr b. Ebî Sülmâ’nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallaksın da Hikmet”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/5 (Şubat 2016), 87.

13) Muhittin Turan, “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî’nin Risâle Fi’l-Arûz’u” *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 7/18 (Eylül 2019), 112.

14) Bedrettin Ercik, Pembezâde Ahmed b. Osman el-Erzurûmî’nin ‘Şerhu Kasîdeti Bânet Su’âd’ İsimli Eseri (İnceleme ve Tahkik), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2022.

15) Ömer Said Güler. Kasîde-i Bürde (Bânet Su’âd) Üzerine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Eserler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2022 (8), 548-592. DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1128981.

BİRİNCİ BÖLÜM

KA‘B b. ZÜHEYR’İN HAYATI ve KASÎDETÜ BÂNET SU‘ÂD

1.1. Ka‘b b. Züheyr’in Hayatı

Ka‘b b. Züheyr’in künyesi Ka‘b b. Züheyr b. Rabi‘a b. Riyâh b. Kurt b. el Hâris b. Mâzin b. Helâde b. Sa‘lebe b. Sevr b. Huzme b. Lâtım b. ‘Osmân b. ‘Amr b. Udd, b. Tâbiha b. İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Me‘add b. Adnân’dır.¹

Ka‘b b. Züheyr’in babası Züheyr b. Ebî Sûlmâ’dır. Ebû Sûlmâ’nın babası Müzeyne kabîlesine nisbet edilirken annesi ise Gatafan kabîlesine nisbet edilir. Züheyr b. Ebî Sûlmâ İslam öncesi dönem şâirlerinin uzun ömürlülerinden yani muammerûndan sayılır. Aynı zamanda meşhûr mu‘allaka şâirlerinden biridir. Câhiliye döneminin, İmruûlkays ve Nâbiğa ez-Zübyânî’den sonra üçüncü büyük şâiridir. Aile efradında ve çevresinde çok sayıda şâir vardır.²

Züheyr b. Ebî Sûlmâ, medih, fahr, hiciv ve vasıf türünde şiirler yazmıştır. Şiir anlayışının dikkat çekici özelliği ise medih şiirlerinde gereksiz övgü ve var olmayan özellikler ile kişileri abartmaktan kaçınmış olmasıdır. Onun şiirleri daha çok hikmet içeriklidir.³

Ebû Sûlma’nın oğlu, şâir Ka‘b b. Züheyr’in doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda net bir bilgi olmamasına rağmen câhiliye döneminde, Müzeyne kabilesi içerisinde, şâirlerin çok olduğu bir ortamda dünyaya geldiği bilinmektedir. Bu durumda onun şiir söylemesi kaçınılmazdır. Babası ise Ka‘b b. Züheyr’in yeteri kadar olgunlaşmadan şiir söylemesini istememiştir. Hatta bu konuda ona yasaklar getirmiş ve cezalar vermiştir.⁴ Buna rağmen Ka‘b şiir söylemekten vazgeçmemiş aksine bu isteği şiddetli bir şekilde artmıştır. Bir gün babası, Ka‘b’ı sorularla imtihandan geçirmeye karar vermiş. Ona bazı beyitler okumuş ve bu beyitlerin kalanını onun tamamlamasını istemiş. Ka‘b her beyti güzel bir şekilde tamamlamış, âdetâ şiir bilgisini ortaya dökmüştür. Bunu gören babası artık yeterli olgunluğa ulaştığını düşünerek Ka‘b’ın şiir söylemesine müsâde etmiştir.⁵ Yine Ka‘b b. Züheyr’in genç yaşlarında Nâbiğa ez-Zübyânî’nin yarım bıraktığı bazı beyitleri tamamladığı da rivâyet edilenler

¹ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el Kureşî, *Cemheretu eş‘âri‘l-‘arab fi‘l-Câhiliye ve‘l-Islam* (Kahire: Nehdetü Mısır, 1981), 632; Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez yöneticisi, Prof. Dr. Süleyman TULÜCÜ, Erzurum 1997, s. 7-10.

² Süleyman Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sûlmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/541.

³ Yakup Göçemen, “Züheyr b. Ebî Sûlmâ’nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallaksın da Hikmet”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Şubat 2016), 87.

⁴ Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sûlma”, 44/541

⁵ Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 88.

arasındadır.⁶ Bu da bize, onun şiir melekесinin ne denli gelişmiş olduğunu gösteren başka bir örnektir.

Ka'b b. Zühеyr, câhiliyye döneminde, İslâm'ın Arap yarımadasında hızlı bir şekilde yayıldığı zamanda yaşamıştır. Bu noktada onun ve âilesinin İslâm dînine yaklaşımı bahsedilmesi gereken bir konudur.

Ka'b'ın babasının Hanîflerden olduğu, yazdığı şiirlerde bahsettiğimiz üzere şirk unsurlarının bulunmadığı rivâyet edilir. Zühеyr, Hicâz tarafından bir peygamber gönderileceğini hem de bunun için az bir zaman kaldığını Yahûdî ve Hristiyan din bilginlerinden öğrenmiş ve bunu çocukları ile paylaşmıştır.⁷

Bir gün Zühеyr, gece uyurken rü'yâ görmüştür. Rü'yâsında gökyüzünden aşağıya doğru kendisine bir ip uzatılır. İpe tutunmak için ne kadar çabalasa da bir türlü yetişemez. Elleri uzattığı halde ipi tutamaz. Uykudan uyandığında rü'yâsını, Yahûdî ve Hristiyan din bilginlerinden öğrenmiş olduğu peygamberin geleceği ama kendisinin onun zamanına yetişip ona tâbi olamayacağı şeklinde yorumlamıştır. Bu noktada oğulları Büceyr ile Ka'b'a rü'yâsını anlatmış ve gelecek olan peygambere inanmalarını, onun yolundan gitmelerini vasiyet etmiştir.⁸

Zühеyr vefat ettikten sonraki zamanlarda her iki kardeş de İslâm davetinden haberdar olmuştur. İslâm dîni ve onun elçisi hakkında bilgi edinmek istemişlerdir. Bir gün Medîne yakınında koyun otlatırken Büceyr, Peygamber'i görmeye gitmiş, onu dinledikten sonra da Müslüman olmuştur.⁹ Ka'b b. Zühеyr bu haberi duyunca çok sinirlenmiş, hem kardeşini hem de Resûlullâh'ı kötüleyen şiirler nazmetmiştir.¹⁰ Bunu duyan ve şiirleri dinleyen Resûlullâh, Ka'b'ın öldürülmesini emretmiştir.¹¹ Hatta bir rivâyete göre "Ka'b'ı elime geçirirsem dilini keseceğim" demiştir.¹²

Bu emirden sonra insanlar Ka'b b. Zühеyr için "O, artık ölüdür" gibi söylemlerde bulunmaya başlamışlar.¹³ Peygamber'in emrini ve insanların söylediklerini duyan Büceyr kardeşi için çok üzölmüş, ona bir mektup yazıp, olayları haber vermiştir. Rivâyetlere göre Büceyr'in mektubu şu şekildedir:

⁶ Ebü'l-Fazl İbn Hacer Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-şahâbe* (Beyrut: Dâru'l Kütübi-l 'İmiyye, h.1415), 5/302-303.

⁷ Cemâlüddîn Muhammed b. Hişam el-Ensâri, *Şerhu Kasideti Ka'b b. Zuheyr* (Beyrut: Müessesetü 'Ulumu-l Kur'an, 1984), 33; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebil-'Arabî, I. el-'Asru'l-Câhilî, II. el-'Asru'l-İslâmî*, Kahire 1960-1963, 1/303; Soner Gündüzöz, *Ka'b b. Zühеyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 5.

⁸ Geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/302; Süleyman Tölücü, "Zühеyr b. Ebû Sülmâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/540-542.

⁹ Geniş bilgi için bk. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 95.

¹⁰ Geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/302.

¹¹ Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb* (Kahire: Mektebetü el-Hânicî, 1996), 9/155.

¹² Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb*, 9/155.

¹³ İbn Hişam, *Şerhu Kasideti Kâ'b b. Zuheyr*, 35.

مَنْ مُبْلَغٌ كَعْبًا فَهَلْ لَكَ فِي الَّتِي ... تَلُومُ عَلَيْهَا بَاطِلًا وَهِيَ أَحْزَمُ
إِلَى اللَّهِ لَا الْعُرَى وَلَا اللَّاتِ وَحْدَهُ ... فَتَنْجُو إِذَا كَانَ النَّجَاءُ وَتُسَلِّمُ
لَدَى يَوْمٍ لَا يَنْجُو وَلَيْسَ بِمُفْلِتٍ ... مِنَ النَّاسِ أَنَا طَاهِرُ الْقَلْبِ مُسْلِمُ
فَدَيْنُ زُهَيْرٍ وَهُوَ لَا شَيْءَ دِينُهُ ... وَدَيْنُ أَبِي سُلْمَى عَلَيَّ مُحَرَّمُ

“Kim Ka‘b’a bildirir? Batıl sanarak kınadığın kelime,
Her şeyden daha iyidir, daha faydalıdır.

Lât ve Uzzâ’ya değil sadece Allâh’a yönel.
Böylece kurtuluş gününe erip selâmette olacaksın.

O gün ki kurtuluşa eremez temiz yürekli Müslümanlardan başka hiç kimse.
Züheyr’in dini hiçbir şey değildir. Ebû Sûlmâ’nın dini de üzerime haramdır.”¹⁴

Bu şiirden sonra Büceyr mektubuna şu şekilde devam etmiştir: “Resûlullâh (s.a.v) senin ölümüne karar vermiş ve “Sizden kim Ka‘b’a rastlarsa onu öldürsün” emrini vermiştir. Daha önce Mekke’de ona eziyet eden ve hicveden bazı şairleri öldürttü. Hayatta kalanlar, İbn-i Zîbâ’ra ve Hubeyre b. Ebi Vehb gibi şairler ise başlarını alıp kaçtılar. Senin hayatta kalacağını zannetmem. Şayet hayatta kalmak istiyorsan tövbe ederek Resûlullâh’ın yanına gel. Zîrâ o, tövbe ederek huzuruna gelenleri affeder. Daha önce işlediği günahlardan dolayı o kişiyi ayıplamaz.”¹⁵

Ka‘b b. Züheyr, kendisine ulaşan bu mektubu okuyunca kavmi Müzeyne’ye sığınmak istemiştir. Müzeyne kavmi ise onun bu isteğini reddetmiştir. Kendi durumu hakkında düşünen Ka‘b b. Züheyr, kardeşinin de mektubundaki tavsiyeleri dikkate alarak Müslüman olmaya karar vermiştir. Kendisini affettirmek için de meşhur kasîdesini yazmıştır. Kasîdeyi yazdıktan sonra Medîne’ye doğru yola çıkmıştır.

¹⁴ İbn Hişam, *Şerhu Kasidetü Kâ‘b b. Zuheyr*, 34.

¹⁵ İbn Hişam, *Şerhu Kasidetü Kâ‘b b. Zuheyr*, 34.

Ka‘b b. Züheyr’i Medîne’de Resûlullâh’ın yanına götürenin kim olduğu netleşmiş bir konu değildir. Cüheyne kabîlesinden bir arkadaşının,¹⁶ Hz. Ali’nin,¹⁷ Hz. Ömer’in¹⁸ ve Hz. Ebû Bekir’in¹⁹ götürdüğüne dair farklı rivâyetler vardır.

Ka‘b b. Züheyr, Medîne’de Resûlullâh’ın mescidine gitmiş, Allâh Resûlünü hemen tanıyıp yanına oturmuş daha sonra da af dileyerek tövbe etmiştir. Bunu gören Ensar, Ka‘b b. Züheyr’in Allâh düşmanı olduğunu düşündükleri için onu öldürmek istemişlerse de Resûlullâh onun tövbe-kâr bir şekilde geldiğini söyleyerek kendisini affetmiştir. Ka‘b b. Züheyr işte tam bu esnada meşhûr kasîdesi Bânet Su‘âd’ı okumaya başlamıştır.²⁰ Kasîdede bulunan şu beyti okuduğunda:

إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ ... مُهَنْدٌ مِنْ سَيْوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ

“Muhakkak ki Peygamber, kendisiyle aydınlanılan,
Allâh’ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır.”

Peygamber, üzerindeki Yemen hırkası, bürdeyi çıkararak Ka‘b b. Züheyr’e vermiştir. Günümüzde bu hırka İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kutsal Emânetler Bölümünde sergilenmektedir.²¹

Ka‘b b. Züheyr’in ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Mu‘âviye’nin bu hırkayı Ka‘b b. Züheyr’den almak istemesinin tarih ve tabakat kitaplarında anlatılıyor olması, onun o tarihlerde hâlâ yaşıyor olduğunu bize gösterir. Ancak Mu‘âviye’nin yirmi yıl gibi uzun bir süre hilâfette kaldığı gerçeği, Ka‘b b. Züheyr’in bu dönemin başında mı sonunda mı vefat ettiğini belirlemede durumu daha da zorlaştırmaktadır. Kesin olarak bilinen tek bir tarih vardır ki; o da Ka‘b b. Züheyr’in Resûlullâh’ın yanına gelip, mescitte kasîdesini okuduğu zamanın hicretin sekizinci yılı olduğudur.²²

¹⁶ İbn Hişam, *Şerhu Kasideti Kâ‘b b. Zuheyr*, 35.

¹⁷ Kureşi, *Cemhere*, 36.

¹⁸ Kureşi, *Cemhere*, 36.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî el-Basrî, *Tabakâtü fuḥûli’ş-şu‘arâ* (Cidde: Dâru-l Medenî, t.y), 99.

²⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/302.

²¹ Ahmet Savran, “Ka‘b b. Züheyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/7-8.

²² Corcî b. Habîb Zeydân, *Târîhu âdâbi’l-luġati’l-‘Arabiyye* (Beyrut: Dâru Mektebeti bi’l-Hayat, 1983), 157.

1.2. Kasîdetü Bânet Su'Âd

1.2.1. Kasîdetü Bânet Su'âd'ın Arapça Metni²³

- (١) بَانَتْ سَعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتَبُولٌ ... مُتَمِّمٌ إِثْرَهَا لَمْ يُفَدَّ^{٢٤} مَكْبُولٌ
- (٢) وَمَا سَعَادُ غَدَاةَ الْبَيْنِ إِذْ رَحَلُوا ... إِلَّا أَغْنَى غَضِيضُ الطَّرْفِ مَكْحُولٌ
- (٣) هَيْفَاءُ مُقْبِلَةً عَجَزَاءُ مُدْبِرَةً ... لَا يُشْتَكِي قِصَرٍ مِنْهَا وَلَا طُولُ
- (٤) تَجَلُّو عَوَارِضَ ذِي ظَلَمٍ إِذَا ابْتَسَمَتْ ... كَأَنَّهُ مُنْهَلٌ بِالرَّاحِ مَعْلُولٌ
- (٥) شُجَّتْ بِذِي شَجَمٍ مِنْ مَاءٍ مَحْنِيَةٍ ... صَافٍ بِأَبْطَحِ أَضْحَى وَهُوَ مَشْمُولٌ
- (٦) تَنْفِي^{٢٥} الرِّيَاحُ الْقَدَى عَنْهُ وَأَفْرَطَهُ ... مِنْ صَوْبِ سَارِيَةٍ بِيضٍ يَعَالِيلُ
- (٧) أَكْرَمَ بِهَا^{٢٦} حُلَّةً لَوْ أَنَّهَا صَدَقَتْ ... مَوْعُودُهَا^{٢٧} أَوْ لَوْ أَنَّ النَّصْحَ مَقْبُولُ
- (٨) لَكِنَّهَا حُلَّةٌ قَدْ سَيْطَ مِنْ دَمِهَا ... فَجَعَّ وَوَلَعُ وَإِخْلَافٌ وَتَبْدِيلُ
- (٩) فَمَا تَدُومُ عَلَى حَالٍ تَكُونُ بِهَا ... كَمَا تَلَوُّنُ فِي أَثْوَابِهَا الْعُولُ
- (١٠) وَلَا تَمَسَّكَ بِالْعَهْدِ^{٢٨} الَّذِي زَعَمْتَ ... إِلَّا كَمَا تُمَسِّكُ الْمَاءَ الْغَرَابِيلُ
- (١١) فَلَا يَعُزُّكَ مَا مَنَنْتَ وَمَا وَعَدْتَ ... إِنَّ الْأَمَانِيَّ وَالْأَحْلَامَ تَضْلِيلُ^{٢٩}

²³ Ka'b b. Zühayr, *Dîvân*, nşr, Ali Fâ'ûr, Beyrut 1407/1987

^{٢٤} لَمْ يُجْزَ

^{٢٥} تَجَلُّو

^{٢٦} يَا وَيْحَهَا

^{٢٧} مَا وَعَدْتَ

^{٢٨} الْوَصْلُ

^{٢٩} فِي بَعْضِ مَوَاقِعِ الْإِنْتَرْنِت، قَدْ تَغَيَّرَتْ الْمَصَارِيعُ مَا بَعْدَهُ، انْظُرِ الْمَوْقِعَ الْآتِي

saat: 17:45) <https://www.aldiwan.net/poem21877.html> (25.11.2022

- (١٢) كَانَتْ مَوَاعِيدُ عُرُقُوبٍ لَهَا مَثَلًا ... وَمَا مَوَاعِيدُهَا إِلَّا الْأَبَاطِيلُ
- (١٣) أَرْجُو وَأُمِّلُ أَنْ تَدْنُو مَوَدَّتُهَا ... وَمَا إِحَالُ لَدَيْنَا مِنْكَ تَنْوِيلُ^{٣٠}
- (١٤) أَمْسَتْ سَعَادُ بِأَرْضٍ مَا^{٣١} يُبْلَغُهَا ... إِلَّا الْعِتَاقُ النَّجِيَّاتُ الْمَرَاسِيلُ
- (١٥) وَلَنْ يُبْلَغَهَا إِلَّا عُذَافِرَةٌ ... فِيهَا عَلَى الْأَيْنِ إِرْقَالٌ وَتَبْغِيلُ
- (١٦) مِنْ كُلِّ نَصَاحَةِ الذِّفْرِى إِذَا عَرِقَتْ ... عُرْضَتُهَا طَامِسُ الْأَعْلَامِ
- مَجْهُولُ
- (١٧) تَزْمِي الْغُيُوبِ بِعَيْنِي مُفْرَدٍ لَحَقٍ^{٣٢} ... إِذَا تَوَقَّدَتِ الْحُزَانُ وَالْمِيلُ
- (١٨) ضَحْمٌ مُقَلَّدُهَا عَبَلٌ^{٣٣} مُقَيَّدُهَا ... فِي خَلْقِهَا عَنْ بَنَاتِ الْفَحْلِ تَفْضِيلُ
- (١٩) غَلْبَاءُ وَجَنَاءُ عَلَيْكُمْ مُذَكِّرَةٌ ... فِي دَقِّهَا سَعَةٌ قُدَامُهَا مِيلُ
- (٢٠) وَجَلَدُهَا مِنْ أَطُومٍ مَا^{٣٤} يُؤَيِّسُهُ ... طَلْحُ بَضَاحِيَةِ الْمَتْنَيْنِ^{٣٥} مَهْزُولُ^{٣٦}
- (٢١) حَرَفٌ أَحْوَهَا أَبُوهَا مِنْ مُهَجَّنَةٍ ... وَعَمُّهَا خَالُهَا قَوْدَاءُ شِمْلِيلُ
- (٢٢) يَمْشِي الْقُرَادُ عَلَيْهَا ثُمَّ يُزْلِقُهُ ... مِنْهَا لَبَانٌ وَأَقْرَابُ زَهَالِيلُ

^{٣٠} أَرْجُو وَأُمِّلُ أَنْ يَعْجَلَ فِي أَبَدٍ ... وَمَا هُنَّ طَوَالَ الدَّهْرِ تَعْجِيلُ. انظر الموقع الآتي:

saat: 17:46) <https://www.aldiwan.net/poem21877.html> (25.11.2022

^{٣١} لا

^{٣٢} هَقِي

^{٣٣} قَعَمَ

^{٣٤} لا

^{٣٥} الصَّيْدَاءُ

^{٣٦} وَجَلَدُهَا مِنْ أَطُومٍ لَا يُؤَيِّسُهُ ... طَلْحُ بَضَاحِيَةِ الصَّيْدَاءِ مَهْزُولُ. انظر الموقع الآتي:

(25.11.2022 saat: 18:08) <http://arabiclexicon.hawramani.com/%D8%A1%D9%8A%D8%B3/>

(٢٣) عَيْرَانَةٌ قُذِفَتْ فِي النَّحْضِ^{٣٧} عَنْ عُرْضٍ ... مِرْفَقُهَا عَنْ بَنَاتِ الزُّورِ

مَفْتُولٌ

(٢٤) كَأَنَّ مَا فَاتَ عَيْنَيْهَا وَمَذْبَحَهَا ... مِنْ خَطْمِهَا وَمِنْ اللَّحْيَيْنِ بَرْطِيلٌ

(٢٥) تَمُرٌ مِثْلَ عَسِيبِ النَّحْلِ ذَا حُصْلٍ ... فِي غَارِزٍ لَمْ تَحُونُهُ^{٣٨} الْأَحَالِيلُ

(٢٦) قَنَوَاءُ فِي حُرَّتَيْهَا لِلْبَصِيرِ بِهَا ... عِتْقٌ مُبِينٌ وَفِي الْحَدَّيْنِ تَسْهِيلٌ

(٢٧) تَحْدِي عَلَى يَسْرَاتٍ وَهِيَ لَاحِقَةٌ ... ذَوَابِلُ وَقَعُوهُنَّ^{٣٩} الْأَرْضَ تَحْلِيلٌ

(٢٨) سُمُرُ الْعَجَايِبِ يَتَرُكْنَ الْحَصَى زِيْمًا ... لَمْ يَقِهَنَّ رُؤُوسَ الْأَكْمِ تَنْعِيلٌ

(٢٩) كَأَنَّ أَوْبَ ذِرَاعَيْهَا وَقَدْ عَرِقَتْ ... وَقَدْ تَلَفَعَ بِالْقُورِ الْعَسَاقِيلُ

(٣٠) يَوْمًا يَظَلُّ بِهِ الْحَرْبَاءُ مُصْطَخِمًا ... كَأَنَّ ضَاحِيَهُ بِالشَّمْسِ^{٤٠} مَمْلُولٌ

(٣١) وَقَالَ لِلْقَوْمِ حَادِيهِمْ وَقَدْ جَعَلْتُ ... وَزُقُ الْجَنَادِبِ يَرْكُضْنَ الْحَصَى

قِيلُوا

(٣٢) شَدَّ النَّهَارُ ذِرَاعًا عَيْطِلٍ نَصَفٍ ... قَامَتْ فَجَاوَبَهَا نُكْدٌ مَثَاكِيلُ

(٣٣) نَوَاحَةٌ رَحْوَةُ الضَّبْعَيْنِ لَيْسَ لَهَا ... لَمَّا نَعَى بِكَرْهَا النَّاعُونَ مَعْقُولُ

(٣٤) تَفْرِي اللَّبَانَ بِكَفَيْهَا وَمِذْرَعَهَا ... مُشَقَّقٌ عَنْ تَرَاقِيهَا رَعَابِيلُ

^{٣٧} اللَّحْمُ

^{٣٨} تَحُونُهُ

^{٣٩} وَقَعُوهُنَّ

^{٤٠} بِالنَّارِ

- (٣٥) تَسْعَى^{٤١} الْوُشَاةُ بِجَنَبَيْهَا وَقَوْلُهُمْ ... إِنَّكَ يَا ابْنَ أَبِي سُلَيْمٍ لَمَقْتُولٌ
- (٣٦) وَقَالَ كُلُّ حَلِيلٍ كُنْتُ أَمْلُهُ ... لَا أَلْفَيْتَكَ إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولٌ
- (٣٧) فَقُلْتُ خَلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولٌ
- (٣٨) كُلُّ ابْنِ أُنْثَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولٌ
- (٣٩) أُنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَفْوُ^{٤٢} عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ
- (٤٠) فَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا ... وَالْعُذْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَقْبُولٌ
- (٤١) مَهْلًا هَذَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً ... الْقُرْآنُ فِيهَا مَوَاعِيظُ وَتَفْصِيلُ
- (٤٢) لَا تَأْخُذْنِي بِأَقْوَالِ الْوُشَاةِ وَلَمْ ... أُذْنِبْ وَلَوْ كَثُرَتْ عَنِّي^{٤٣} الْأَقَاوِيلُ
- (٤٣) لَقَدْ أَقُومُ مَقَامًا لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَأَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ
- (٤٤) لَظَلَّ يُرْعَدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ ... مِنَ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلٌ^{٤٤}
- (٤٥) حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أُنَازِعُهُ ... فِي كَفِّ ذِي نَقِمَاتٍ قِيلُهُ الْقِيلُ
- (٤٦) لَذَاكَ أَهْيَبُ عِنْدِي إِذْ أُكَلِّمُهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَنْسُوبٌ^{٤٥} وَمَسْئُولٌ
- (٤٧) مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ ... مِنْ بَطْنِ عَثْرٍ غَيْلٌ دُونَهُ غَيْلٌ

^{٤١} تَسْعَى

^{٤٢} الْعَفْوُ

^{٤٣} عَنِّي

^{٤٤} بعد هذا المصراع يأتي هذا:

ما زِلْتُ أَقْطَعُ الْبَيْدَاءَ مُدْرِعًا ... جُنَحَ الظَّلَامِ وَتَوْبُ اللَّيْلِ مَسْبُولٌ

^{٤٥} مَنْسُوبٌ

(٤٨) يَغْدُو فَيَلْحَمُ ضِرْغَامَيْنِ عَيْشُهُمَا ... لَحْمٌ مِنَ الْقَوْمِ مَغْفُورٌ خَرَادِيلُ^{٤٦}

(٤٩) إِذَا يُسَاوِرُ قَرْنًا لَا يَحِلُّ لَهُ ... أَنْ يَتْرِكَ الْقَرْنَ إِلَّا وَهُوَ مَفْلُولٌ

(٥٠) مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاعُ الْوَحْشِ^{٤٧} ضَامِرَةٌ ... وَلَا تُمَشِّي بِوَادِيهِ الْأَرَاخِيلُ

(٥١) وَلَا يَزَالُ بِوَادِيهِ أَخُو ثِقَةٍ ... مُطَرِّحُ الْبَرْزِ وَالْدَّرْسَانِ مَأْكُولٌ

(٥٢) إِنَّ الرُّسُولَ لَسَيْفٌ^{٤٨} يُسْتَضَاءُ بِهِ ... مُهَنْدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ

(٥٣) فِي فِتْيَةٍ^{٤٩} مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ ... بِبَطْنِ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا زُؤُلُوا

(٥٤) زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ ... عِنْدَ الْلِقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِيزُ

(٥٥) شُمُّ الْعَرَانِينَ أَبْطَالَ لُبُوسَهُمْ ... مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَا سَرَايِلُ

(٥٦) بَيْضٌ سَوَابِغُ قَدْ شُكَّتْ لَهَا حَلَقٌ ... كَأَنَّهَا حَلَقُ الْقَفْعَاءِ مَجْدُولُ

(٥٧) لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ ... قَوْمًا وَلَيْسُوا مَجَادِيعًا إِذَا نِيلُوا

(٥٨) يَمْشُونَ مَشْيَ الْجِمَالِ الزُّهْرِ يَعْصِمُهُمْ ... ضَرْبُ إِذَا عَرَدَ الشُّودُ

التَّنَائِيلُ

(٥٩) لَا يَقَعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ ... وَمَا لَهُمْ عَنْ حِيَاضِ الْمَوْتِ

تَهْلِيلُ

^{٤٦} خَرَادِيلُ

^{٤٧} حَمِيرُ الْوَحْشِ

^{٤٨} السُّوَرُ

^{٤٩} عَصَبَةٌ

Yaptığımız araştırmalara göre kasîdenin, beyit sayısı ve beyitlerin sıralaması kaynaklarda farklılık arz etmektedir. Hatta bazı kaynaklarda kasîde içeriğinde bile farklılık vardır. Bu noktada kasîdeyi bir bütün olarak vermek istediğimizden en doğru kararın, üzerinde çalıştığımız şerhteki sırayı takip etmek olduğunu düşündük. Kasîdenin beyit sıralamasını ve içeriğini koruyarak, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin kitabında yazdığı şekliyle buraya aktardık.

1.2.2. Kasîdetü Bânet Su‘âd’ın Türkçe Metni⁵¹

- 1) “Su‘âd, uzaklara gitti. Kalbim, şimdi çok üzgün; âzâd kabul etmeyen bağlı bir köle gibi onun izinde.
- 2) Su‘âd, artık yok; ayrılık sabahı inleyen bir ceylan gibi sürmeli gözlerinin, mağrûr ve müstağnî akışlarıyla yâd ellere göçtü.
- 3) Önden bakılınca ince belli, arkadan görünüşü ise tombul idi. Boyu ne uzun ne de kısaydı.
- 4) Gülümsediği zaman parlayan kar gibi beyaz dişleri, sanki her an şerbetle ıslanırdı.
- 5) Bu ıslaklık, çakıllı geniş vâdîden sızan pınarların, kuşluk vaktinde esen şimâl rüzgârlarıyla serinleşmiş suları gibi saf ve berraktı.
- 6) O lâtîf ve berrak suyu bulandırabilecek her şeyi, rüzgârlar süpürüp atar; etrafındaki bembeyaz tepeleri, gece bulutlarından süzülen bol yağmurlar tertemiz yıkardı.
- 7) Su‘âd sözünde dursa, vaadini yerine getirse, hele öğüt dinleseymi, daha çok güzel olurdu.
- 8) Fakat o öyle bir huyludur ki, işi gücü âşığına üzme, aldatmak, vefasızlık ve döneçliktir. Onun mayası böyle yoğrulmuş.
- 9) Su‘âd hiçbir zaman bir hâl üzere kalmaz; gulyabânî gibi renkten renge, şekilden şekle girer.
- 10) Onun verdiği sözde duracağını sanmak, suyun kalburda kalacağına inanmak gibi olur.
- 11) Onun vaatlerinden sakın ümîde kapılıp da mağrûr olma; çünkü ümitler, rü’yâlar şaşırtıcıdır.
- 12) Su‘âd’ın verdiği sözler, ‘Urkûb⁵² adındaki yalancının atlatmalarına benzer. Onun vaatleri ancak asılsız şeylerdir.
- 13) Umarım ve dilerim ki sevgisi benden uzaklaşmasın. Amma, vuslatına erebilecek mi, hiç de zannetmiyorum.
- 14) Su‘âd, şimdi öyle bir yerde bulunuyor ki, oraya ancak en asîl yürük gibi develerle varılabilir.
- 15) Evet, şimdi onun bulunduğu yere varabilmek için, iri cüsseli, süratli yürüyüşlü, yorulmak bilmeyen develer gerekir.
- 16) Öyle develer ister ki, terlediği vakit kulaklarının arkasından sular boşalsın, izleri belirsiz ıssız çöl yollarını seve seve aşabilsin.

⁵¹ Osman Keskiöğlu, “Ka‘b b. Zühayr ve Kasîde-i Bürde”, *Diyanet Dergisi* 14/2 (Nisan 1975), 99.

⁵² Urkub, uzun süreli sözler veren ama sözünde durmayan, işleri savsaklayan bir yalancının adıdır. Geniş bilgi için bk. Osman Keskiöğlu, “Ka‘b b. Zühayr ve Kasîde-i Bürde”, *Diyanet Dergisi* 14/2 (Nisan 1975), 99.

- 17) Bakışları, görünmez ufukları delsin. Eşinden ayrılmış vahşî bir sığır gibi keskin gözleriyle çölün kızgın sert yollarını, kum tepelerini geride bıraksın.
- 18) Su‘âd’a yetişecek devenin gerdan ve ayaklarının kuvvetiyle cüssesinin tenâsübü en soylu damızlık develerden bile üstün olmalıdır.
- 19) Kalın ve uzun boynu, iri çehresi, geniş böğrü ile yapısı erkek deveyi andırmalıdır.
- 20) Onun deniz kaplumbağasından daha parlak olan derisini, güneşte kalmış azgın keneler bile örseleyerek zayıf düşürememeli.
- 21) Dağ gibi heybetli, anası, babası temiz soydan, amcası, halası aynı tohumdan, uzun boylu, çevik yürüyüşlü olmalı.
- 22) Hatta öyle semiz ve tombul olmalı ki, parlak derisi, göğsüne ve uyluklarına tırmanmak isteyen kenelerin ayaklarını kaydırmalı.
- 23) Yürürken bacaklarından etler fırlamalı, ön bacakları tombul, göğsünden iki yana fırlamış temiz bir yaban merkebi gibi atılışı serbest olmalı.
- 24) Gözleriyle gerdanı arası, başının yular takılacak yeri ile çenesi katılıkta bileği taşını andırmalıdır.
- 25) Hurma dalı gibi uzun tüylü kuyruğu, memesinin üstünden sarkmalı, meme uçlarını incitmemelidir.
- 26) Öyle çevik ve hafif bir tempoda yürümeli ki mızrakları andıran sert ve ince bacaklarıyla ayaklarını da basıp kaldırması bir olmalı.
- 27) Deve hâlinden anlayan bilirkişiler böylesini yumru burnu ile kulaklarından tanırlar; asâletini uzunca yuvarlak çehresinden anlarlar.
- 28) Böyle bir deve demirden ayaklarıyla çakılları yerinden fırlatır; sert taşlık tepeleri ayağına deri mahfaza takmadan rüzgâr gibi geçer.
- 29) Yolda coşup terlediği vakit, çölün kızgın serapları altında örtülü kalan ufak derelerle tepecikleri ön ayaklarının çevik hareketleriyle yorulmadan aşar.
- 30) Kertenkelenin o parlak güneş altında yanan sırtı külde pişmiş ekmeğe döndüğü günlerde dahi o yılmadan koşar.
- 31) Öyle bir sıcak günde kervancı, yolculara dinlenmelerini tavsiye ettiği ve siyah çekirgeler bile taşlar altına gizlendiği vakitlerde dahi yorulmak bilmez.
- 32) Günün sıcaklığı artınca yürüyüşü de başkalaşır. Ön ayaklarını süratle değiştirerek çırpınması, tıpkı çocuğunu kaybetmiş uzun boylu orta yaşlı bir annenin kollarını çırparak dövünmesine ve onu gören diğer çocuksuz kalmış kadınların da aynı tahassürle o anneyi taklîd etmesine benzer.
- 33) Evet, yürürken o çırpınmalar, ilk yavrusunun kara haberini alınca aklını kaçırان yaşlı bir annenin elleriyle göğsünü yırtması gibidir.

- 34) O, iki eliyle çarpa çarpa göğsünü yırtarken, üstünü başını da parçalar.
- 35) Şimdi Su‘âd’ın hicrânı yetişmiyormuş gibi iki tarafa söz götürüp getiren rakîpler bana diyorlar ki: Ey Ebû Sûlmâ’nın oğlu, sen artık kendini ölmüş bil.
- 36) Güvendiğim dostlardan her kime başvurdumsa, biz seninle uğraşamayız, başının çaresine bak, dediler.
- 37) Ben de onlara dedim ki: O halde beni serbest bırakın, Rahmân olan Allâh, neyi takdîr etmiş ise o olur.
- 38) İnsanoğlu uzun yıllar yaşasa da günün birinde, sırtı kambur tahtaya binecek değil midir?
- 39) Bana haber gönderdiler; Allâ’ın peygamberi sana ağır ceza verecek diye söylediler; ben de O’nun kapısına bağışlanacağımı umarak geldim.
- 40) Allâh Resûlüne özür dileyerek geldim; çünkü Allâh Resûlü yanında mazeretler kabul olunur.
- 41) İlâhî hidâyeti ile içi öğütler ve en yüce hakîkatlerle dolu Kur’ân’ı sana indiren Allâh için, bana mühlet ver.
- 42) Beni rakîplerimin dedikodusu ile hırpalama; hakkımda pek çok söylentiler olmuşsa da o derece suçlu değilim.
- 43) Şimdi öyle bir makamda bulunuyorum ki, burada gördüğüm ve işittiğim şeyleri bir fil görüp işitseydi muhakkak titrerdi.
- 44) Burada beni ancak Allâh’ın izniyle Peygamber’in affına nâil olmaktan başka bir şey kurtaramaz.
- 45) Ben de Yüce Peygamber’e karşı hiçbir itirazda bulunmadan, sağ elimi O’nun adâletli eline uzatıyorum; şimdi söz O’nun sözüdür.
- 46) Amma kendisiyle konuştuğum zaman, bana; “sen suçlusun, sen sorumlusun” diyecek olursa, nazarımda en heybetli manzara bu olacaktır.
- 47) Çünkü bu yüce aslan, Asser⁵³ mevkinde yer yer sıralanan aslan yataklarının iç kısmındaki muhteşem yurdunda hüküm sürmektedir.
- 48) Bu öyle bir aslandır ki, erkenden ava çıkar, çifte yavrusunu parça parça yerlere serilmiş insan etleriyle besler.
- 49) Kendi emsâliyle cenkleştiği vakit de hasmını yerlere sermedikçe meydanı terk etmeyi nefsine haram sayar.
- 50) Onun heybetinden çölün yırtıcı aslanlarının sesi kısılır. Onun dolaştığı yerlerde insanlar dolaşamaz.

⁵³ Asser, aslanların bolca bulunduğu ormanlık alana denir. Geniş bilgi için bk. Keskiöğlu, “Ka‘b b. Zühre ve Kasîde-i Bürde”, 101.

- 51) Onun yaşadığı vâdide gücüne, kuvvetine güvenen nice babayiğitlerin silâh ve elbiseleri paralanmış, kendileri kurda kuşa yem olmuştur.
- 52) Şüphe yok ki, Resûlullâh, dünyayı aydınlatan, şerri kesip atmak için çekilmiş Allâh'ın keskin kılıçlarından bir kılıcıdır.
- 53) Kureyş'ten ileri gelenler arasında cömert ve fedâkâr bir zümre, Mekke vâdîsinde İslâm'ı kabul ettikleri vakit, sözcüleri onlara, buradan göçün dediler.
- 54) Onlar göçtüler, ancak çarpışma sırasında zayıf, silâhsız ve müdafaasız olanlar yerlerinde kaldılar.
- 55) Evet, onlar din gayretiyle başları havada gezen koç yiğitlerdir. Zırhları Dâvûd'un harpte işleyip giydiği demir gömlektir.
- 56) Uzun ve parlak zırhlarının sağlam ve metin büklümleri, ayırık otlarının halkaları gibi birbirine geçmiştir.
- 57) Mızrakları düşmana saplanırken asla şımarmazlar; bir yenilgiye uğradıkları zaman da üzüntü duymazlar.
- 58) Yürüyüşleri asıl ak develer gibi pervasızdır. Bu kahramanlar ancak yiğitçe saldırışları ile kara yüzlü düşmana yüz geri ettirmeleri sayesinde kendilerini korurlar:
- 59) Yaralandıkları vakit ancak göğüslerinden vurulurlar. Onların ölüm denizlerinin dalgalarından korkuları yoktur.”⁵⁴

Kasîdetü Bânet Su'âd'ın öncesi ve sonrasıyla birbirine bağlı olması Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin eserine de yansımıştır. Yazar, şiirin ortalarındaki bir beytin şerhini yaparken şiirin en başındaki herhangi bir beyte atıf yapabilmektedir. Bu noktada Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin kitabından tahkîk ve tercümesi yapılan kısmın daha iyi anlaşılabilmesi için Kasîdetü Bânet Su'âd'ın, sadece çalışılan kısmının değil tamamının Türkçe tercümesi verilmiştir. Bu şekilde şiir bir bütün olarak zihinde daha iyi anlamlandırılabilir.

Kasîdenin dili her ne kadar sade ve anlaşılır olsa da Arap dili ve edebiyatı açısından üstün özellikler taşımaktadır. Kasîdenin kendisini tercüme etmek, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin şerhini tercüme etmekten tamamıyla farklı bir durumdur. Bu noktada yeni ve özgün bir tercüme yapma fikrine kapılmadan,engin bilgileri ile kasîdeyi daha önceden tercüme etmiş hocalarımızın metinlerinden yararlanmayı uygun gördük. Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin şerhine en yakın bulduğumuz tercümenin, Osman Keskiöğlü'nun Diyanet Dergisi'nde yayımlanan tercümesi olduğundan, o metni esas aldık ve çalışmamızda yer verdik. Merhum hocamıza Allâh Teâlâ'dan rahmet dileriz.

⁵⁴ Keskiöğlü, “Ka'b b. Züheyr ve Kasîde-i Bürde”, 99-101.

İKİNCİ BÖLÜM

PEMBEZÂDE AHMED b. OSMAN EFENDİ’NİN HAYATI ve ESERLERİ

ve TERCÜME ve TAHKİKTE TAKİP EDİLEN YÖNTEM ve ESASLAR

2.1. Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’nin Hayatı ve Eserleri

2.1.1. Hayatı

Yazma eserlerin edisyon kritik çalışmasını yaparken en önemli hususlardan biri eserin müellife âdiyetini ispât etmektir. Bu ispâtтан sonra sıradaki aşama müellif hakkındaki bilgileri bulup, derlemektir. Şerhu Kasîdeti Bânet Su’âd isimli eserin Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi’ye âdiyeti, katalog kayıtları ve yazarın kitabın ilk sayfasında ismini yazması ile tespit edilmiştir.⁵⁵ Bununla birlikte maalesef ki müellif hakkında geniş kapsamlı ve net bilgiler bulunamamıştır.

Tahkik ve tercümesi yapılan Şerhu Kasîdeti Bânet Su’âd isimli eserin içerisinde müellifin kendi hayatına dair yazdığı herhangi bir anektot⁵⁶ bulunamamıştır. Ancak ferâğ kaydında verilen bilgiye göre eserin yazımı, hicrî 1130/1717’de bitmiştir. Bu da yazarın bu tarihte sağ olduğunu göstermektedir⁵⁷. Yine Abdussamed Yeşildağ’ın kasîde-i bürdeye dair yazılan eserler hakkında yazdığı makâlesinde Pembezâde Ahmed b. Osman’ın 1722’de sağ olduğu kaydı vardır⁵⁸. Muhittin Turan, bu eserin farklı bir nüshasının, 26 Mayıs 1722 de İstanbul’da yazıldığını belirtir, bununla birlikte o da müellif hakkında yeterli bilgi olmadığını söylemektedir.⁵⁹ Görünen o ki edisyon kritiği yapılan Risâle fi’l-‘aruz eserinde de müellifin hayatıyla ilgili bilgi yoktur.

Müellifin isminin geçtiği bir diğer yer ise 2001 yılında Mehmet Edip Çağmar’ın yayınladığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler isimli makâledir.⁶⁰ Burada sadece müellifin ismi ve kitabı verilmiştir. Kitap incelendiğinde bu eserde de yazarın kendisine ait herhangi bir satır yazmadığı görülür. İlerleyen sayfalarda bu esere değinilecektir.

Yapılan araştırmada Bursalı Mehmet Tâhir’in Osmanlı Müellifleri kitabında, yazara sadece tek bir yerde atıf yapılmaktadır. Eyüp Sabri Paşa başlığında, bu kişinin eserleri

⁵⁵ Pembezâde, *Şerhu Kâsîdeti Bânet Suad* (Nuruosmaniye, 34 Nk 4003/1), 2b.

⁵⁶ Hikâyecik.

⁵⁷ Pembezâde, *Şerhu Kâsîdeti Bânet Suad* (Nuruosmaniye, 34 Nk 4003/1), 76 b.

⁵⁸ Abdussamed Yeşildağ, “Banet Su’âd Kasîdesine Yapılan Çalışmaların Tesbiti Üzerine-I”, *Nüsha*, Yıl: 13, Sayı: 36, 2013/I, ss: 7-43, s: 16, 21.

⁵⁹ Muhittin Turan, “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî’nin Risâle Fi’l-Arûz’u” *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 7/18 (Eylül 2019), 112.

⁶⁰ Mehmet Emin Çağmar, “Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler (Arap Dili ile İlgili Olanlar)” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2001), 189.

arasında Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd zikredilmiştir. Dipnotta ise bu kasîdeye Pembezâde Ahmed İbn-i Osman Erzurûmî ile Ahmed Üsküdârî isimli iki şahsın şerh yazdığı ve bu şerhlerin Nuruosmaniye kütüphanesinde bulunduğu belirtilmiştir.⁶¹ Bu çalışmada esas alınan nüsha da Nuruosmaniye Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.

Araştırmalar sırasında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde Osmanzâde Ahmed Tâib isimli bir şahıs dikkat çekmektedir. Bu kişinin, 1660 ile 1724 yılları arasında yaşamış, şâir ve biyografi yazarı olduğu açıklanmaktadır. Babası ise mâliye tezkireciliği yapan Osman Efendi'dir.⁶² Pembezâde Ahmed Efendi'nin de babasının isminin Osman Efendi olması bu iki kişinin kardeş olması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar böyle bir ihtimal olsa da elimizde bu ihtimali doğrulayacak herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Katalog kayıtlarında Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi ismine eklenen Erzen⁶³ nisbeti ve yazarın ismini ifade ederken bu nisbeyi kullanmasına dayanarak denilebilir ki o Erzurumlu'dur. Zaten yazar hakkında bilinen tek, net bilgi de budur.

Sonuç olarak Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin sadece eserleri elimizde bulunmaktadır. Hangi tarihte, nerede doğduğu ve nerede vefat ettiği, hangi şehirlerde gezindiği, hayatında hangi meslekleri icrâ ettiği, hocaları ve öğrencileri hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.

⁶¹ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 3/54.

⁶² Azmi Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/8-9.

⁶³ Erzurum ve çevresinin eski ismidir. Zamanla dönüşerek Erzurum olmuştur. Geniş bilgi için bk. Osman Gürbüz, "Kalikalâ-Erzen İsimlerinin Menşei ve Erzurum'un Fethine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 46 (Şubat 2016), 135.

2.1.2. Eserleri

Yapılan katalog taramasında Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin üç eseri tespit edilmiştir. Bu eserler ile ilgili genel bilgiler aşağıda verilmiştir.

2.1.2.1. Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd

Yazar bu eserde Ka'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber'e sunduğu, bu vesîleyle onun hırka-i saadetine nâil olduğu Kasîdetü'l-Bürde'yi şerh etmiştir. Müellif hattı dışında eserin bir nüshası daha tespit edilmiştir. Aynı zamanda üzerine çalıştığımız eser olduğundan detaylı bilgi verilmiştir.

Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi, Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 34 Nk 4003/1) (Müellif hattı olan nüshadır.)

Her ne kadar kütüphane kataloğunda müellif hattı olduğu kaydı yazılsa da, eserin tahkîkini yaparken, 69/a'da dokuzuncu satırın kenarındaki hâşiyede rastladığımız "asıl nüshada sayd değil "istiyâd"dır" şeklinde bir kaydın bulunması bu nüshanın asıl nüsha olmadığını göstermektedir. Kuvvetle muhtemel asıl nüshadan istinsâh edilmiştir.

Ferâğ kaydında verilen bilgiye göre eser, hicrî 1130/1717'de nesih hattı ile yazılmıştır. Bu bilgi, yazarın 1722'de sağ olduğu kaydıyla birleştirildiğinde, eserin yine müellif tarafından ikinci bir defa yazıldığı veya daha sağlığında başka birileri tarafından istinsâh edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Şiir beyitleri kırmızı, şerh kısımları ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Bunun yanında mahsûl ve i'râb başlıkları da kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eser, başından sonuna kadar okunaklıdır, silinen veya küflenmiş hiçbir kısım olmadığı gibi eksik sayfa da yoktur. Eserin sayfaları cetvelsizdir. Yani dört bir tarafı çizili değildir. Her sayfada 15 satır bulunmak üzere toplam 77 varak(yaprak)tan oluşur. Eserin ferâğ kaydı 77/a'da son bulmaktadır. Kitap mukavva ciltlidir. Kapağında şemse ve zencirek bulunur.

Pembezâde Ahmed b. Osman Erzurumlu, Şerhu Kâsîdeti Bânet Su'âd (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, 535)

2.1.2.2. Risâle fi'l-'arûz

Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin, Muğlalı İbrâhim Şâhidî'nin, Mesnevi'nin daha iyi anlamlandırılabilmesi ve başlangıç seviyesinde Farsça öğretimi için yazdığı Tuhfe-i

Şâhidî isimli Farsça-Türkçe manzum sözlüğe⁶⁴ yazdığı şerhtir. Yazar bu eseri Türkçe kaleme almıştır. Risâle fi'l-Arûz, Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin bizim yazdığımız tez dışında üzerine çalışılan diğer bir eseridir. Bu eserin içeriğiyle ilgili daha detaylı bilgi için Muhittin Turan'ın çalışmasına bakılabilir.⁶⁵ Eserin tespit edilen nüshaları aşağıda verilmiştir.

Pembe-zâde Erzurûmî, Risâle-i Arûz (New York: Amerika Birleşik Devletleri New York Kütüphanesi, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, MS Turk. E. 54) Aynı eserin bulunduğu yer, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Oxford-İngiltere olarak kaydedilmiştir.

Penbe-zâde Ezdenî Rûmî, Risâle fi'l-arûz (Diyarbakır: Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 21Hk 102/9)

Pembe-zâde Erzurûmî, Şerh-i Şâhidî (Kahire: Mısır Milli Kütüphanesi, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu, YY06)

2.1.2.3. es-Savânihü's-Sâlihiye

Yazar bu eserde aruz ölçülerinden ve bahirlerden bahsetmektedir.⁶⁶ Eser, mecmu'atü'r-resâil⁶⁷ de de 11b ve 26b sayfalarının arasındadır.⁶⁸ Yapılan taramada ikinci bir nüshası tespit edilememiştir.

Penbezade Ahmed b. Osman el-Arzin er-Rumi, es-Savânihü's-Sâlihiye (Kütahya: Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, Zeytinoğlu Koleksiyonu 43 Ze 1097/2)

⁶⁴ Mustafa Çıran, “İbrâhim Şâhidî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/273-274.

⁶⁵ Turan, “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî'nin Risâle Fi'l-Arûz'u” 107-152.

⁶⁶ Turan, “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî'nin Risâle Fi'l-Arûz'u” 111.

⁶⁷ Risâleler topluluğu.

⁶⁸ Turan, “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî'nin Risâle Fi'l-Arûz'u” 111.

2.2. Tercüme ve Tahkikte Takip Edilen Yöntem ve Esaslar

2.2.1. Tercümede Takip Edilen Yöntem ve Esaslar

Bu çalışmada Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi'nin, Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd isimli eserinin 35 ve 59. beyitler arası tercüme edilmiştir.

Bizim bu tercümede ta'kîb ettiğimiz yöntem ve esaslardan önce müellifin eserini yazarken ta'kîb ettiği yöntem ve esasları belirtmek yerinde olacaktır:

Müellif, Kasîdetü Bânet Su'âd'ın şerhini yazarken önce kelimelerin okunuşlarına dair bilgiler vermiştir. Ardından kelimenin lügat ilmi açısından isim mi, fiil mi, harf mi olduğuna dair bilgiler vermiştir.

Daha sonra kelimenin anlamını vermiştir.

Kelime isim ise nicelik bakımından tekil, ikil veya çoğul olduğunu söylemiştir.

Nitelik bakımından ise kelimenin müzekker mi, müennes mi olduğunu belirtmiştir.

Yine nitelik bakımından ismin ma'rife mi nekra mı olduğunu belirtmiştir. İsmin başına eklenen elif-lâm takısının, cins için mi, istiğrâk için mi, 'ahid için mi olduğunu belirtmiştir.

Kelimenin içindeki hareketlerle ilgili bilgileri lügavî açıklamalar kısmında verirken, son i'râb hareketi ile ilgili bilgileri i'râb başlığı altında vermiştir.

Kelime eğer fiil ise, mâzî mi, müzâri mi, emir mi olduğunu belirtmiştir.

Fiil sahîh ise ayrıntılı açıklama vermemiştir. Fiil illetli ise, kelimedeki i'lâl, ibdâl ve iklâb kâidelerini mutlaka belirtmiştir.

Fiil sülâsî ise, sülâsî mücerredin hangi bâbından olduğunu belirtmiştir. Okuyucunun rahat anlaması bazen “نَصَرَ bâbındandır” gibi açıklama da yapmıştır.

Fiil mezîd ise, ilgili bâbın anlama kattığı özelliği belirtmiştir.

Bazen verdiği kelimenin Araplardaki başka kullanımlarına dair örnekler de vermiştir.

Netice itibarıyla müellif, kelimeleri lügat, Sarf, Nahiv ve az olmakla birlikte Belâgat açısından açıklamıştır.

Tercüme yapılırken yazarın verdiği anlamsal açıklama yeterli görülmüştür.

Kasîdetü Bânet Su'âd'ın beyitleri tercüme edilirken Osman Keskioglu'nun Diyanet Dergisi'nde yayımlanan tercümesi esas alınmıştır.

Tercüme, şekilsel açıdan yazılırken İsnad Atıf Sistemi İkinci Edisyonda bulunan Çeviri Yazı Alfabetine önemli ölçüde riâyet edilmiştir. Arapça kelimeler köşeli parantez [] içerisinde yazılmıştır.

Tercüme kısmında, ihtiyâç halinde tarafımızdan metne bazen eklemeler yapılmıştır.

Tercüme kısmında metne, eserin aslında olmayan ama metnin anlam yapısına uygun şekilde paragraflar eklenmiştir. Paragraflarda metinde yazarın kırmızı kalemle işaretlediği gibi konuların başlangıç ve bitiş noktaları esas alınmıştır. Bu paragraflar aynı şekilde tahkîk kısmında da mevcuttur. Böylece tezi inceleyen kişiye tercüme ve tahkîk kısmını karşılıklı olarak okuma imkânı sağlanmıştır.

Metnin tercümesine şerhin aslında olmayan yeni başlıklar eklenmemiş, müellifin kendi koyduğu mahsûl ve i'râb başlıkları kullanılmıştır.

Yazarın hâmişlere düştüğü notlar çevrilmemiştir.

Yazarın metnin içerisinde yer verdiği âyet, hadîs ve şiirler tercüme edilerek bulunduğu konuma yazılmış kesinlikle metinden çıkarılmamıştır. Âyet ve hadîsler özel olarak yeniden tercüme edilmemiş resmî kaynaklardaki tercümeler kullanılmıştır. Ayrıca dipnot numarası verilerek kaynakları belirtilmiştir.

Tercüme kısmında metnin daha iyi anlaşılabilmesi adına, müellifin alıntı yaptığı ve görüşlerinden yararlandığı âlimlerle ilgili genel bilgiler dipnotta verilmiştir. Aynı bilgiler Arapça olarak zaten tahkîk kısmında verilmiştir.

Eserde birkaç yerde geçen Farsça kelime, sözlüklerden yararlanarak tercüme edilmiş bu kelimelerin Farsça aslından çevrildiğine dipnotta değinilmiştir.

2.2.2. Tahkîkte Takip Edilen Yöntem ve Esaslar

Eserin tahkîk çalışması yapılırken İSAM Tahkîkli Neşir Esaslarına bağlı kalınmıştır. Okuyucuların daha rahat anlayabilmesi için tahkîk çalışmasında takip edilen yöntemler aşağıda açıklanmıştır:

Tahkîkli metne, eserin aslında olmayan ama metnin yapısına uygun şekilde paragraflar eklenmiştir. Paragraflarda konuların başlangıç ve bitiş noktaları esas alınmıştır.

Metne aslından olmayan yeni başlıklar eklenmemiştir. Müellifin kendi koyduğu mahsûl ve i'râb başlıkları kullanılmıştır.

Asıl metinde birkaç yerde şedde kullanılması dışında neredeyse hiç hareke yoktur. Bu sebeple yazarın hareke vermediği ama anlam karışıklığına neden olabilecek yerlere a'zamî ölçüde hareke verilmiştir. Şedde ise metnin tamamında kullanılmıştır.

Yazarın terim anlamını açıkladığı kelimeler, kolaylık olması açısından, metinde bulunmasa da tırnak içine alınarak belirtilmiştir. Metnin daha kolay anlaşılmasını sağlamak için asıl metinde sınırlı sayıda olan noktalama işaretleri, metnin tamamında kullanılmıştır.

Yazarın hâmişlere düştüğü notlar, asıl metinle karışmasın diye ilgili yere dipnot numarası koyarak, dipnotta verilmiştir. Buna yazarın beyitlerin yanında belirttiği aruz ölçüleri de dâhildir.

Âyetlerle ilgili olarak yazarın verdiği kısmın dışında âyetin tamamı metne eklenmemiştir. Ancak âyetin başında veya sonunda düşme varsa buralar üç nokta (...) ile belirtilmiştir. Âyetler çiçekli parantez içerisinde ve harekeli olarak yazılmıştır. Sûre ismi ile âyet ve sûre numarası dipnotta verilmiştir. Örnek:

﴿فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...﴾^{٦٩}

Müellif, âyetlere göre hadîsleri daha az kullanmıştır. Çalışılan kısımda sadece 52b de metin içinde ve 53 b sayfasında hâmişte tespit edilen iki hadîs vardır. Bu hadîslerle ilgili gerekli açıklamalar dipnotta yapılmıştır.

Yazar, genel olarak şiirlerle istişhâd etmiş olsa da metnin çalışılan kısmında tespit edilen şiirler her iki tarafa yaslı olarak yazılmış, gerekli açıklamalar dipnotta verilmiştir.

Şerhte eski imlâ kurallarıyla yazıldığı tespit edilen kelimeler günümüz Arapçasına uyarlanmıştır. Eski halleri dipnotta verilmiştir. Örnek:

قايم: قائم، القوائم: القوائم، الصلوة: الصلاة، ثلث: ثلاث، ناشية: ناشئة، ضمائر:

ضمائر، الشائع: الشائع، مبتداء: مبتدأ

Metinde müellifin kullandığı kısaltmalar, geçtiği yerlerde dipnotta açıklanmış ve normal şekilleri metne yansıtılmıştır.

Eserde geçen Farsça kelimeler aslına uygun olarak yazılmaya çalışılmış anlamlarına ise dipnotta değinilmiştir.

Metinde müellifin alıntı yaptığı ve görüşlerinden yararlandığı âlimlerle ilgili genel bilgiler dipnotta verilmiştir.

Şerhte, yazarın kırmızı şekilde belirttiği kasîdenin beyitleri, tahkîk kısmında kalın ve parantez içerisinde, numaralandırılarak verilmiştir. Çalışmamıza göre ilk beyit sayılan kısma bir numara değil, beytin eser içindeki sıra numarası olan otuz beş numara verilmiştir. Diğer beyitler de otuz beşi takiben numaralandırılmıştır.

Şiirdeki kelimeler açıklanırken çift tırnak içinde verilmiş ve her kelime için ayrı bir paragraf başlığı yapılmıştır.

Yazma nüshada yanlış verilen hareketler, bilgisayar metninde düzeltilmiş, ancak dipnotta asıl yazıldığı şekliyle verilmiştir.

Bilgisayar metninde beyitleri yazarken mısralar bir birine karışmasın diye aralarına üç nokta (...) konulmuştur.

Beyitlerin başlarına kaçınıcı beyit olduğunu bildiren numaralar konulmuştur.

Metinde adı geçen sözlüklerin ayrıntılı adı, yazarı ve ilgili kelimenin geçtiği cilt ve sayfalar verilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Kur'ânda yer aldığı sûre adı, sûre numarası ve ilgili âyetin numara verilmiştir.

Yazma eserde, varak(yaprak) ın bittiği yeri göstermek için köşeli parantez içinde varak numarası verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

35-59. BEYİTLER ARASININ TERCÜMESİ, LÜĞAT, SARF, NAHİV VE BELAĞAT UGULAMALARI

3.1. 35-59. Beyitler Arasının Tercümesi, Lüğat, Sarf ve Nahiv Ugulamaları

تَسْعَى الْوُشَاةُ جَنَابَيْهَا وَقَوْلُهُمْ	۳۵
إِنَّكَ يَا بَنَ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ	
“Şimdi Su‘âd’ın hicrânı yetmiyormuş gibi iki tarafa söz götürüp getiren rakipler bana diyorlar ki:	Ey Ebû Sülmâ’nın oğlu, sen artık kendini ölmüş bil.”

3.1.1. Otuz Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[تَسْعَى]⁷⁰, “sîn” harfinin kesresi ile [سَعَايَةً] kökünden türemiştir. *Muhtasaru’s-Sihâh* adlı sözlükte müellif şöyle demiştir:

[سَعَى بِهِ إِلَى الْوَالِي سَعَايَةً: وَشَى بِهِ]

“Biriyle ilgili olarak vâlî (yönetici) ye söz götürüp getirmek, şikâyet etmek demektir”⁷¹.

Dolayısıyla تَسْعَى بِهِ : وَشَى بِهِ demektir. “*Düstûr*” adlı sözlükte de yazar aynı şekilde söylemiştir:

[السعاية: غمازى كردن] si‘âye, gammazlayan söz getirip-götüren demektir.

Yine [سَعَى الرَّجُلُ سَعْيًا، أَي: عَدَا] kökünden türemiş olabilir. [تَسْعَى] müzâri fiili [سَعَى] kökünden türemiş olabilir.

“Adam kesinlikle koştu” şeklinde de söylenir. Cevherî⁷²’de de aynı şekilde geçmektedir.

﴿فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ...﴾ “Allâh’ın zikrine koşun”⁷³ âyetinde de [سَعَى] fiili aynı

köktendir.

⁷⁰ “koşmak”

⁷¹ Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebîbekir b. Abdilkâdir el-Hanefî er-Râzî (öl. 666/1268). *Muhtasaru’s-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 5. Basım, 1420/1999), s. 350.

⁷² Asıl adı Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî’dir. Aslen Türk’tür. Doğum tarihiyle ilgili net bir bilgi olmamakla beraber Fârâb’da doğduğu bilinmektedir. Aslen Türk olduğundan Arapçayı daha iyi öğrenebilmek için Irak ve Suriye’deki kabîleler arasında uzun süre yaşamıştır. Buradan doğduğu yere geri dönmek için yola çıkmışken Nîşâbur’a uğramış ve ölünceye dek orada kalmıştır. Ölüm yılı h. 400 olarak bilinmektedir. Önemli eserleri: Tâcü’l-luğa, Kitâbü ‘Arûzi’l-varâka ve Kitâbü’l-‘Qavâfi’dir. Geniş bilgi için bk. Hayrüddîn ez-Ziriklî, el-A‘lâm (Beyrut: Daru’l İlm li’l-Melayîn, 2002), 1/313.

⁷³ el-Cum‘a, 62/9.

[الْوَشَاءُ] Vâv harfinin zammesiyle, [الواشي] kelimesinin kırık çoğuludur. Tıpkı الغازي nin çoğulunun العَزَاة olması gibi. [الواشي] kelimesi, [الوشاية] kelimesinden türetilmiştir.

Şöyle de söylenir: [وشى به إلى السلطان] “Onu sultana götürdü”. [وَشَى] kelimesi, “vâv”ın kesresiyle [وَشَايَة] kökünden türemiştir, سَعَى demektir.

Beyitteki [الوشاة] kelimesinin yerine [العُوة] şeklinde geçtiği de rivâyet edilmektedir. [العُوة] kelimesi, [الغوي] kelimesinin çoğuludur. [الغوي] kelimesi, [الْعَيَّ] kökünden türemiştir. O da [الضَّلَال] “yoldan çıkmak, şaşırmak” demektir.

[جَنَابَيْهَا] kelimesi, -cim harfinin fethasıyla- جَنَاب kelimesinin ikilidir. جَنَاب kelimesi, “boşluk, yan taraf” veya “bir topluluğun sizden tarafa yakın olan kısmı” demektir. Çoğulu أَجْنَبَة dir.

[يقال: مروا يسيرون جنابيه، أي: ناحيته] “Onlar, onun her iki yanından yürüyerek gelip geçtiler” şeklinde söylenir. Arapların [فَرَسٌ طَوْعُ الْجَنَابِ] -cim harfinin kesresiyle- sözü, [سهل] “sürmesi çok kolay at” demektir.

[أبي سُلْمَى]: Sin harfinin zammesi ile okunur. Şâir olan Ebû Sülma’nın babasının künyesidir. Asıl adı, Mâzin oğullarından Rabî’a b. Rebâh’tır. Cevherî demiştir ki: Araplarda bu kişinin dışında -sin harfinin zammesiyle- Sûlmâ şeklinde isimlendirilen başka kimse yoktur. Ka’b b. Züheyr’in, babasına değil de, diekt olarak dedesi Ebî Sûlmâ’ya intisâbı ise Arapların alışkanlık ve âdetlerine göredir; çünkü Araplar, çocuğu babaya nisbet ettikleri gibi direkt dedeye de nisbet ederlerdi. Bunun örneği Peygamberimiz (s.a.s.)’in şu sözüdür:

[أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب]

“Asla yalan yok, ben bir peygamberim ve ben Abdulmuttalib’in oğluyum”⁷⁴.

[مقتول] kelimesi; [قتل، يقتل، قتلًا] fiilinin ism-i mef’ûlûdür. نَصَرَ da olduğu gibi birinci bâbdandır.

⁷⁴ Buhârî, *Sahîh*, 4315; Müslim, *Sahîh*, 1776.

3.1.2. Otuz Beşinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[تَسْعَى] kelimesi, müzârinin ğâibe sîğasıdır.

[الْوَشَاة] kelimesi, تَسْعَى'nın fâilidir. الوشاة kelimesindeki elif-lâm takısı, ya kelimenin cins isim olduğunu bildirmek ya da ahit içindir.

[جَنَابِهَا] kelimesi, anlamı kapalı bir yer zarfıdır. فِي harf-i cerrinin takdîriyle mansûbdur. [تَسْعَى] fiilinin ma‘mûlûdudur. İzâfetten dolayı ihtisâs (belirlilik) kazanması, onu müphem olmaktan çıkarmaz. Nitekim şöyle dersin: [جَلَسْتُ مَكَانَ زَيْدٍ] “Zeyd’in mekânına oturdum”. [قَصَدْتُ مَوْضِعَهُ] “Onun yerini kastettim”. جَنَابِهَا daki müenneslik zamîri ise, ayağına yeğîn, güçlü develerden başkasının yanına ulaştıramayacağı, kasîdenin en başında zikredilen Su‘âd’a döner.

جَنَابِهَا daki müenneslik zamîrinin Kâ‘b b. Züheyr’in devesine dönmesi de muhtemeldir. Her ne kadar zikredilmese de, sözün siyâk ve sibâkından anlaşılacağı üzere zamîrin Kâ‘b b. Züheyr’in devesine dönmesi, ikinci mısraya daha uygundur.

[وَقَوْلُهُمْ] kelimesinin başındaki “vâv” ise, hâl (durum zarfı) içindir. “قَوْلٌ...” kelimesi, mübtedâdır. Fâili (هُمْ) ne muzâftır. هُمْ zamîri, الوشاة kelimesine dönmektedir. Mef‘ûlû terkedilmiştir, söylenmemiştir. Yani [إِيَّايَ] dir.

[إِنَّكَ]: İne, hurûf-u müşebbehe (fiile benzeyen harfler)dendir. Bitişik zamîr كْ “inne”nin ismidir.

“Lâm-ı te’kîd” ile desteklenmiş [لَمَقْتُولُ] kelimesi “inne”nin haberidir.

[إِنَّكَ ... لَمَقْتُولُ] isim cümlesi, mahallen mansuptur. Çünkü [قَوْلُ] kelimesinin mef‘ûlûdudur. Buradaki [أَنَّ] değil de [إِنَّ] okunması ona delâlet eden bir ipucudur. Yine mübtedâ olan قَوْل kelimesinin haberi de cevâzen mahzûftur; çünkü [إِنَّكَ ... لَمَقْتُولُ] cümlesi haberin yerine geçmiş kabûl edilir.

[إِنَّكَ ... لَمَقْتُول] cümlesinin mahallen merfû‘ olması, şârihin dediği gibi, mübtedâ olan

قول kelimesinin haberi olması veya başka bir râbîta muhtâç olmaması sebebiyledir. Ancak bu râzı olunan görüş değildir; çünkü nahivcilerden hiç biri, “makûlü’l-kavl” için “mahallen mansûbdur” dışında bir şey dememişlerdir. Nahivcilerin, “makûlü’l-kavl”ın mahallen mansûb olmasında ittifak etmelerinin dışında ihtilâfa düşmeleri, burada zikredilen “makûlü’l-kavl”ın mef’ûlün bih sarîh mi, yoksa mef’ûlün mutlakın nev’i mi olacağı ile ilgilidir. Çoğunluk birinci şıkka gitmiştir. Yani mef’ûlün bih olma yönünde karar kılmıştır. Bazıları ise ikinci şıkkı tercih etmişlerdir. Yani mef’ûlün mutlakın nev’i yönünü tercih etmişlerdir. Nitekim buna önceden işaret etmiştik.

قَوْلُهُمْ: إِنَّكَ يَا بَنَ أَبِي سُلَيْمٍ لَمَقْتُول cümlesi, الوشاة kelimesinin durum zarfı olarak mahallen mansûbtur. “Kavl” kelimesinin mahallen mansup olma rivâyetine gelince, fiilin yerine geçmiş bir masdar olması hasebiyledir. [سُبْحَانَ اللَّهِ وَمَعَادِ اللَّهِ] sözünde olduğu gibi “Sübhânellâh”, ben onu tesbîh ediyorum anlamında fiildir. Ma‘âzallâh ben ona sığmıyorum anlamında yine fiildir. Sübhân kelimesi nasıl ki أُسَبِّح ile ma‘âz kelimesi de أُعَوِّذ fiili ile eşdeğerse, قول kelimesi de [يقولون] ya da [أقول] ya da onu normal fiil formuyla eşdeğerdir. Dolayısıyla [يَسْعَوْنَ وَيَقُولُونَ] olarak kabul edildiğinde buradaki “vâv” harfi, hâl için değil de atıf için gelmiş olmaktadır.

[يَا بَنَ أَبِي سُلَيْمٍ] cümlesi ise, isim ve haber arasında cümle-i mu‘tariza (ara cümle)dir.

قَوْلُهُمْ cümlesi, سعاد in hâli olarak mahallen mansûbdur. Fâili ise [وشاة] kelimesidir.

Yine سعاد cümlesinin cümle-i müsteneffe (bağımsız bir cümle) olsun diye, medih için geldiği de söylenebilir.

[قَوْلُهُمْ] kelimesindeki “mîm”e zamme harekesinin verilmesi kaçınılmazdır. Aksi takdîrde sâkin okunacaktı. Bu da şiirdeki veznin bölünmesi anlamına gelir. Şiirin veznini tahlîl etmek için, üzerine düşen bunu bilmektir.

3.1.3. Otuz Beşinci Beytin Özeti:

Gammâzlar onun veya devesinin yanında-yöresinde koşarlarken ve “sen artık öldün, yani ölüme gitmekte” derlerken Su‘âd ayrılıp gitti. Burada müşarefe/gözetme yoluyla mecâz vardır. Sen her zaman gözetlenmekte; çünkü kardeşin de Müslüman oldu ya. Bunun benzeri, Beyzâvî’nin tefsîrinde ⁷⁵ ﴿... هُدَىٰ لِلْمُتَّقِينَ﴾ âyetinin tefsîri ile ilgili olarak söylediğinin aynısıdır. Îcâz yoluyla, takvâyı gözetlenlerin muttakî diye isimlendirilmesi, onun şânını yüceltmek içindir.

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا	وَقَالَ كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ آمُلُهُ	۳۶
“Güvendiğim dostlardan her kime başvurdumsa, biz asla seninle uğraşamayız, başının çaresine bak, dediler”. ⁷⁶		

3.1.4. Otuz Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

“Küllü” kelimesi, "ك" harfinin zammesi ile tekil bir lâfızdır. Ma‘nâsı ise çoğuldur. Buna göre, bir kez lâfza i‘tibâr ederek [كُلُّ خَضِرٍ] şeklinde söyleyebildiğin gibi bir defa da ma‘nâyâ i‘tibâr ederek [كُلُّ خَضِرُوا] şeklinde söyleyebilirsin.

[كُلُّ]’nün benzeri olan [بعض] kelimesi de aynı şekildedir. İkisi de ma‘rifedir. [البعض] ve [الكل] şeklinde kullanımı Araplardan gelmemiştir ve bu durum câizdir. Muzâf ve muzâfun ileyh şeklinde kullansan da kullanmasan da her ikisinde de izâfet ma‘nâsı vardır. Cevherî’nin Sıhâh’ında aynı şekilde geçmektedir. Yani “ba‘d” kelimesi ve “kül” kelimesinin izâfet/isim tamlaması biçiminde kullanımı, başına geldiği kelimeye göredir. [أَكَلْتُ كُلَّ الرِّمَانِ] örneğindeki gibi eğer başına geldiği kelime ma‘rife ise, cüzleri içerdiği için “bütün narları yedim” bütün narları kastetmektedir. [كُلُّ خَلِيلٍ] örneğinde olduğu gibi eğer nekre kullanılırsa sadece başına geldiği fertleri içerir.

⁷⁵ el-Bakara, 2/2.

⁷⁶ Yukarıda verilen tercüme Osman Keskioğlu’na aittir. Benim tercümem ise şöyledir:
Dedi ki: Kendisinden bir şeyler beklediğim/emel ettiğim her dost,
Ben seni eylendiremem, avutamam, şüphesiz ki ben, senle meşgûl olamam.

[خليل] kelimesi, "خ" harfinin fethası ile dost anlamındadır. Müennesi ise [خليلة] şeklindedir.

[أمل] kelimesi, hemzenin uzatması ile [الإيمان] kelimesinden türetilmiştir. Aslı iki hemze ile [إئمال] şeklindedir. [الأمل] kelimesinden türetilmiştir. Anlamı ise [الرجاء] “beklemektir, ummak”tır. [إئمال] deki ikinci hemze, harekesinin sâkin olması ve bir önceki harfin harekesinin kesre olmasından dolayı “ya” harfine dönüşmüştür. Tıpkı [إيمان] kelimesinde olduğu gibi elifin harekesi uzatılmış [الإيمان] olmuştur.

[ألهيتك] kelimesi, hemzenin zammesi, lâmin sükûnu, hânın da kesresi ile okunur. [ألهاه] kelimesinden türetilmiştir. [شغله] ma'nâsındadır. Yani onu meşgul etti demektir.

[مشغول] kelimesi ise [فارغ] “boş” ve [معرض] “yüz çeviren” demektir. Her ne kadar fâili açıkça söylenmemiş olsa da [شُغِلْتُ بِكَذَا] “*Şu şekilde meşgul edildim*” şeklinde söylenir.

3.1.5. Otuz Altıncı Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[وقال] nin başında ki “vâv”, atıf ya da durum zarfı içindir.

[كل] kelimesi, [خليل] kelimesine muzâftır. [قال] fiilinin fâilidir. Buraya gelişi ise, lügat olarak, mübâlağa (abartı) içindir. Nitekim sen şu şekilde söylersin:

[أَعْرَضَ النَّاسُ كُلُّهُمْ عَنْ فُلَانٍ]

“İnsanlar, hem deonların tümü, filandan yüz çevirdi”.

Bunun benzeri yüce Allâh’ın şu sözünde olduğu gibidir:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا آيَاتِنَا كُلَّهَا﴾⁷⁷

“Andolsun ki biz âyetlerimizin tümünü onlara gösterdik”.

⁷⁷ Tâhâ, 20/56.

[قَالَ كُلُّ حَلِيلٍ] cümlesi, ya [تَسْعَى] cümlesine atıftır, veya قال nin başına قَدْ takdîr ederek

تسعى nin fâilinden hâl olmak üzere mahallen mansûbdur.

[كُنْتُ] kelimesi, كان nin birinci tekil şahıs kipidir. Sonundaki bitişik zamîr tâ ise “kâne”nin ismidir.

[أَمَلُ] kelimesi, müzârinin birinci tekil şahıs kipidir. Fâili ise zorunlu olarak altında gizli أنا dir. Ona bitişen zamîr ise [حَلِيلٍ] kelimesine dönmektedir. Lâfzan “âmulu” kelimesinin nesnesidir. Hakikatte ise mef’ûlü hazfedilmiştir. Takdîri ise [أَمَلُ خَيْرَهُ أَوْ مَعُونَتَهُ] “Hayrını ve yardımını emel ettiğim...” şeklindedir. Niçin? [لأن الذات] çünkü zat [لا تأمل] direkt istenmez ancak bir nesne olacak ki istene. [كُنْتُ أَمَلَهُ] cümlesi cer konumundadır; Çünkü [حَلِيلٍ] kelimesinin sıfatıdır.

“لا” kelimesi, ise nefy-i istikbâl (gelecek zamanın olumsuzluğu) içindir.

[أَلْهَيْتَكَ] müzârinin nefs-i mütekellim vahdeh (şimdiki zamanın birinci tekil şahsı) içindir. Şeddeli “nûn” harfî ile pekiştirilmiştir. Fâili ise zorunlu olarak gizli أنا dir. Sonundaki [أَلْهَيْتَكَ] nin mef’ûlü (nesnesi)dür. [لا ألهيتك] cümlesi ise قال nin mef’ûlü(nesnesi)dür.

[إِنَّ] fiile benzeyen harflerden bir tanesidir. [بَاء الضمير] “inne”nin ismidir. [مَشْغُولٍ] “inne”nin haberidir. [عَنْكَ] ise “meşğûl” kelimesinin müte’allakı(dolaylı nesnesi)dır. “Meşğûl” kelimesi sonraya bırakılmıştır. عَنْكَ nin öne geçmesi ise açıktır; çünkü “meşgul” kelimesi nekra, عَنْكَ ise şibih cümledir. Hem أَلْهَيْتَ nin sonundaki, hem de عَنْ harf-i cerrine bitişen ك zamîri, Kâ’b b. Züheyr ile ilgilidir. [إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولٍ] cümlesi, mahallen mansûbdur. [أَلْهَيْتَكَ] cümlesinden bedeldir. Allâh’ü Teâlâ’nın şu sözünde olduğu gibi

{وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ} (سورة الفرقان، ٢٥-٦٨-٦٩)

“Her kim ki günah işlerse, onun için azap iki katına katlanır”.

[يُضَاعَفُ] kelimesi, يُلْقَى den bedeldir. Bundan dolayı sonu cezmedilmiştir.

لا ألهينك cümlesinin sebebi لا ألهينك cümlesi, başlangıç cümlesi de olabilir. إني عنك مشغول konumuna geçtiği için “mef’ûlün li eclih” olarak kabul edilip mahallen mansûb da olabilir.

3.1.6. Otuz Altıncı Beytin Özeti

Beyitten elde edilen anlam şudur:

Kâ'b b. Züheyr, peygamberin onun kanını heder edeceğini duyduğu için korkup kaçtı ve kurtulma umarak, kardeşlerine ve dostlarına sığındı. Ancak kardeşleri ve dostları, ondan uzak durdular. Kâ'b, kurtuluştan ümit kestiği ve Peygamberimiz(s.a.v)’in öfkesinden korktuğu için bu duruma işâret etmek istedi ve şöyle dedi: “Benim, yardımını ve hayrını umduğum tüm arkadaşlarım dediler ki: “*Senin içine düştüğün şeyden seni asla alıkoyamam, dolayısıyla dilediğini yap, şüphesiz ki ben senden ayırırım. Senden herhangi bir şeyi defetmeye güç yetiremem*”.

(۳۷) فَقُلْتُ خَلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَانُ مَفْعُولٌ

“Ben de onlara dedim ki: O halde beni serbest bırakın, Rahman olan Allah, neyi takdir etmiş ise o olur.”

3.1.7. Otuz Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[لا أبا لكم] Ey babası olmayanlar [خلوا] tahliye edin [سبيلي] yolumu [فقلت]ben dedim ki [فكل ما قدرالرحمان مفعول] Rahman’ın takdîr ettiği her şey yapılır yerine getirilir.

[وهي الترك] “hallû” kelimesi tahliye masdarından emir kipinde mastardır. [خلو أمر من التخلية]

ve o terk anlamındadır. [يقال خليت سبيله] denir ki ben onun yolunu boşalttım. [وهو محلى] o yol

[السبيل والطارق ممتفقان في المعنى] yani yolu onun için terk ettim. [أي تركته السبيل] şu an boştur.

“sebil” ve “târîk” kelimeleri mana itibariyle müttefiktir. [والوزن في الجمع] kalıp ve çoğulluk

bakımından denktir. [وفي جواز تخفيف عين الجمع] kalıbındadır. [على فعل]

düşürülmesine cevaz verilmiştir. [بالإسكان] cezm ile [والصراط مثلهما] sırat kelimesi de o ikisi

denilmiştir ki hem medih te hem de zem de kullanılmıştır. [أما في المدح] medihte kullanılmaya gelince [فبأن يكون كناية عن كون الممدوح عديم النظر] bu kullanımın olması işaret etmesi sebebiyledir, medih te benzersiz olması sebebiyledir. [وأما في الذم] kötülemeye gelince [فبأن يكون كناية عن كونه عديم النظر] bu kullanımın olması işaret etmesi sebebiyledir. [مجهولا النسب] nesebinin bilinmemesi ini [كون المضموم] zemmedilen kişiyi işaret etmesiyle olur. [وهو المناسب للمقام] bu şekilde söylenmesi makama da daha uygundur. [حيث أراد الله] Kâ'b b. Züheyr Allâh ondan razı olsun bu ibâreden onları aşağılamak istemiştir. [بعدم إعانة له] onlara yardım etmesi sebebiyledir. [والتقدير في الغة] وفي [إنظاره كردن]⁷⁹ Düstur adlı kitapta olan şeye göredir. [على ما في الدستور] dildeki takdîr ise [بتحديد كل مخلوق بحده] yaratılan her mahlukun kendini sınırlandırmasıylaıdır. [الذي يوجد] içerisinde bulunan [من حسن] iyilik [أو قبح] veya [وما يحويه] veya zarara göre kendi sınırında bırakılmasıdır. [أو نفع] veya fayda [أو ضرر] veya zarar [أو يحويه] veya zarara göre kendi sınırında bırakılmasıdır. [من ظرف المكان والزمان] içerisinde bulunan mekan ve zaman zarfına göre sınırlandırılmasıdır. [والرحمان] Rahman [وما يلزمه من ثواب أو عقاب] gerektirdiği sevaba göre veya cezaya göredir. [إسم مشتق من الرحمة] Rahmet kelimesinden türetilmiş bir isimdir. [أو هي رقة القلب] o rahmet kelimesi kalbin inceliğidir. [وإنعطاف يقتضي التفضل و الإحسان] Rahman kelimesi Allâh vergisidir, üstünlük ve iyilik yapma anlamında [مختص لله تعالى] Allâh'u Teâlâ'ya mahsustur. [ويعتبر في حقه تعالى] ondan başkasına isimlendirilmesi caiz değildir. [لا يجوز أن يسما به غيره] Allâh hakkında bu kelimenin kullanılması muteberdir. [غايتهما التي هي الأفعال] son derce uygun bir şekilde Allâh'ın yaptığı fiiller anlamında [دون المبادي التي هي الإنفعالات] esaslar anlamında

⁷⁹ Farsça bir ibaredir.

[لعدم تصور الرقة و الإنعطاف في حقه Niçin? değil, hangi esaslar? Dünya da yapılp edilenler. Diyebilir [على Yüce Allâh hakkında incelik ve verme düşüncesinin olmasından dolayıdır. miyiz? Allâh vermez, şuna karşı merhametli şuna karşı merhametsizdir denilmesi uygun değildir. [كما علم في موضعه] yerinde bilindiği gibi.

3.1.8. Otuz Yedinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[للمتكلم Nedir? [وقلت] atfetmek için yani söyleyenin sözüne bağlamak için. [الفاء] [خَلَّيُوا] kelimesinin aslı [و خلوا أصله] fiilinden türetilmiştir. [من قال] birinci tekil şahıstır. [وحده] dur. [لثقلها] “Ya”nın harekesi dönüşmüştür. [انتقلت حركته الياء] (illet harfine hareke ağır geliyor kastedilen bu) [على اللام] “lam” harfine verilmiştir. [بعد السلب] “vav” harfi ile uyumlu olması için [وحذفة الياء لا لتقاء الساكنين] “ya” ise iki sakin harfin yan yana gelmesinden dolayı düşürüldü. [فصار خلوا] burada ki hitap bütün dostlaradır. [و الخطاب كل خليل] onun nasbıdır. Yani “sebil” kelimesinin [وسبيلي مفعول] nasbedilmesi [إما تقديري] var kabul edilir. [كما هو مذهب ابن الحاجب] göre [أو محلي] mahallidir. “Sebil” kelimesi ya takdîren mensup ya da mahallen mensupdur. Kime göre? [ولا لنفي الجنس] diğerlerinin görüşüne göre [كما ذهب إلى غيره] nefy eden “Lâ”dır. [وأبا إسما] “ebâ” kelimesi onun ismidir. [لا بد من بناء على م ينصب به] Ne ile mansup edilmiş ise o şekilde bina edilmesi gerekir. [لكونه] (o kelimenin) [كحال الإضافة] kullanılmıştır. [لكنه أستعمل] tekil bir nekire (el takısız) [مفردا نكرة] izâfet hali gibi [تشييها له] “izâfet”e benzetilerek, Nasıl? [زيادة الألف] “elif” ziyade edilerek [نزيادته]

[هذا] asıl manasına ortak olması için [لمشاركته في أصل معناه] kendisine muzaf yaparak [بالمضاف]

[وَأَمَّا عِنْدَ (أَبَا) muzafa benzer şekilde görür. İbni Hâcib'in görüşüne göre. [ما ذهب إليه ابن الحاجب]

[سبويه فمنصوب] Sibeveyh'e göre ise mansuptur. Bizde şu an Sibeveyh'in görüşüne göre hareket ediyoruz. [لكونه مضافا إلى ضمير كم]

Burada ki muzaf ve muzafun ileyhın arasında [و إقحام الام بين المضاف و المضاف إليه] mansuptur.

[أباكم،] ya da [أبوكم] ya da muzaf kabul edilirse [أباكم] ki "lam"'ın eklenmesi ise normalde [أباكم]

[أبيكم] açıkça getirilen "lam"' [فإن الام الظاهرة] izafeti pekiştirmek içindir. [لتوكيد الإضافة] gibi [أبيكم]

[أبا لكم] sizin için var kabul edileni pekiştirmek içindir. Var kabul edilen nedir? [تأكيد المقدري]

[و خبر لا] cinsini nefy eden "la"'nın baba , yani anlamı pekiştirmek için "lam"' getirilmiştir. [و خبر لا]

[أباكم] her iki mezhebe göre, ister [أباكم] haberidir. Neye göre? [على كلا المذهبين]

[لا أباكم] Sibeveyh'in görüşüne göre [لا أباكم] muzafun ileyh şeklinde olsun; isterse Sibeveyh'in görüşüne göre [لا أباكم]

[محذوف] "şibhi muzaf"'ta okusa her iki şekilde de cinsini nefyeden "la"'nın haberidir. [محذوف]

[بين العلة والمعلول] sebep ve sonuç arasında [معترضة] bu cümle [والجملة] düşmüştür.

[وما نصب إلى أبي علي الفارسي و متا بعيه] Ebû Ali el Farisi ve onu takip edenlerin görüşüne göre

[على لغة لفظا ومعنا] lafız ve mânâ olarak [ebâ] kelimesi müfrettir. [إن أبا مفردا] (nisbet edilen)

[إن أباها و أبا أباها] Muhakkak ki onun [إن أباها و أبا أباها] hangi şiiri söyleyen kimseye göre; hangi şiiri? [من يقول]

[في المجد] şan şöhret bakımından [قد بلغا] babası, babasının da babası [قد بلغا]

[إسم] haberi ise [أبا] "inne"'nin ismi [إسم لا] "lâ"'nın ismidir. [إسم لا] son noktasına kadar. [غايته]

[فرد] cevap verilmiştir. [إسم لا] orada ki cinsini nefyeden "lâ"'nın haberidir. [لكم] kelimesidir.

[ولا أباكم و أمثاله] bazı arapların kullanmış olduğu sözü şeklinde, [بأن هذا قوله بعض العرب]

[فهو كائن] çünkü Allâh'ın takdîr ettiği şey [فإن كل ما قدره الله] sizden hayır beklenmez. [و واقع البتة] elbette o meydana gelir. [لا معقب لحكمه] onun hükmünü bozacak hiçbir şey yoktur. {و هو السميع العليم} o işitendir, bilendir.

(۳۸) كُلُّ ابْنِ أُتْنَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولُ

“İnsanoğlu uzun yıllar yaşasa da günün birinde, sırtı kambur tahtaya binecek değil midir?”

3.1.10. Otuz Sekizinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[الابن] Kelimesinin aslı [بنوا]dur. “Nun” iki fethalı ve “nun”dan sonra da “vav” vardır. Ora da hazfa giden ise “vav”dır. [أب]ve [أخ]kelimelerinde ki gibi. Çünkü onun müennesinde [بنت]ve [أخت]diyorsun. Cevheri’nin kitabında dediği gibi burada ki amaç, mutlak çocuk ister kız olsun ister erkek olsun müennesinin kalıbı, [عقباً]dır. Müzekkerin tam tersi. Ve her müennesi kesra ile bir araya getirir ve dişil iki dammayla söylenir. Hal kalıbı üzerine “Sihahul Alet”de dedi ki: o kesra iledir. Ve bu beyiti gösterdi ve ayrıca aletül edatı ve hal anlamına da gelebileceğini söyledi. Söylenir ki o, kötü bir alettir ve aletin değişimi bura da [حمراء]vezni dişil, ihmal edilen “ha” fethayla ve sükun “dal” ya da o iki yerden yükselen şeydir ve onların sözlerinden tabuta benzetildiği için buna sempati duyan kişi için sözleri vardır kesrayla “dal” ve Şatibi’ye Allah ona rahmet eylesin bir bilmece olarak bahsetti ve şöyle dedi: Biliyor musun gökyüzündeki şeyi?..... ki o, yürüdüğünde her nereye giderse insanlar çığlık atar. Binilecek bir şey ve bir de binecek alır ve her kral, esirin üzerindedir. (Esir onu taşır.) Dindarlığa ilham verir ve yakınlıktan nefret eder..... Ve ruhu ondan uzaklaştırır ve de bir habercidir.

Göz daha fazlasını istemekte zorlanmadı sahtekârın artmasına rağmen. O, benim sırtlayarak taşıdığım şey; taşınan şey ve de nesnedir.

3.1.11. Otuz Sekizinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

Her kelime, [إِنْ] kelimesine eklenir. O dişiye “vav” eklenmesidir ve bu haldir, halk arasında yaygın bilinen ünlüdür ve en doğrusudur. Onun mahzuf atfı olduğu için söylenir. Bahsedilen şartın tam tersidir ve bağlı konuşmanın bölümlerinin anlamsızca itirazcı olduğu söylenir ve de konuşmanın tamamlanmasının ardından gelip, konuşmasını bitirdikten sonra gelmektedir. Aslında şartı için kapalı bir şekilde ondan şart anlamını hal durumunda “Harfu mukteza” ile şart cümlesi mastarı olduğu için konuşmanın kaynağının önünde olan bir şeyle ya da hal olmayan bir şeyle pek ilgisi yoktur ve onlar, iradeyle hali ortaya çıkarırlar. Gerçek şart cümlesinden sonra onu senin ikramına göre yaparlar ve şayet bana hakaret edip beni çıkarırsan o şart hakikatindendir ve ödüle ihtiyacı yoktur. Bu maslahadaki örneklerdeki gibi “vav-ı haliyenin” gelmesindeki ilişkisi ve kim isterse bir gerçek şartı olanı vermesidir ve örneklerde ödül takdîrine ihtiyaçları vermesidir ve bahsettiğimiz şeylerdendir. Ve bildim ki ödül bağı mahzuf olduğu için burada bu açıklama fiilinin iddia edilmesindendir.

Vallahi ben sırrı biliyorum. Muttasıl zamir, her erkek ve kapalı şart cümlesi mansup hal mahallidir. Taşınan bir zamirden ve de taktimi kolaydır ve mübtedanın haberidir ve “yevm” birbirine bağlı alet ve mezar, aletin bir sıfatıdır. Gayri munsarîf ve dışının engelinin nedeni ve gerekliliği “Hamrau” gibi ve büyük bir cümle, ilgi çekicidir.

3.1.12. Otuz Sekizinci Beytin Özeti

Ondan eylenecek her belirleyiciden öncesine gelince her doğurduğu dişi eğer yüz yıl yaşadıysa ve bir gün elbette yüksek bir aletin üzerinde taşıyıp ömrü boyunca bir yıl gibi hızlı geçtiğini fark ederek, merhametlilerin en merhametlisi olan ve senin gücün dışında, göz kırpacak kadar zararı olmayan Âlemlerin Rab’bı var.

(۳۹) أَنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَوْفُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولُ

“Bana haber gönderdiler; Allah'ın Peygamber'i sana ağır ceza verecek diye söylediler; ben de O'nun kapısına bağışlanacağımı umarak geldim.”

3.1.13. Otuz Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[أَنْبِئْتُ] “Ennebe”den mazi mütekkellim için öznesi olarak fiildir ve o fetha ile fiildir.

“Nebeen” ve “Nebbeen” nin şeddeli olduğu söylenir. “Enbau” her biri başka anlamdadır. Bize bizim dışımızda gönderilen ki o; Mürsel ve resuldür ve çoğulu damme ve sükunla resuldür. Resul, iki dammeyle ve resul, Mürsel anlamına gelmektedir. Ki o, kendisine kitap

verilmiş ve daha genel olup bayramlardan verilmiş olan peygamberdir. Ve o tehdittir. Öncesinde bildiğime gelince; [الوعد و العدت] hayırda kullanılır ve [الإعاد و الوعيد] ise şerde kullanılır. [العفو] ise fethayı muhelheleve sükunlu “fa” yı terk iledir. Günahını affettim eğer onu terk ettiysen ve de azalttıysan ve cezalandırılmadı. [مأمول] kelimesi [الأمل] kelimesinden fethayla ismi mef’ul ve de ricadır.

3.1.14. Otuz Dokuzuncu Beyitteki İ’râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[انبتت] üç etkiye aslında Sibeveyh’te kendisiyle olan ilkine ihlali olmaksızın beş geçişli fiilden biridir. İkincisine [أنبأت زيدن]den [أنبأت]e göre harfi cerledir. Aynı şekilde Allah’u Teâla’nın şu sözü gibi { أَنْبِئُنِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ } (سورة البقرة ٣١/٢) “Bana bu isimlerle bidirildi.” Daha sonra harfi cer kaldırıldı ve aynı şekilde [أنبأته]denir. Enbaik’ten “Ettenzil” de de olduğu gibi. Bu da demek oluyor ki haberler anlamına gelmekte. [المشتمل] “Ele’lam” üzerine yürütülendir. Üçüncüsüne gelince; [المبرد] onun sayılanıdır. Cereyanı için bir yolunun olmadığını öğrendiğim gibi olması nedeniyle bu açıklamasında yer almayan merdud olan tayı mütekellimledir. Mef’ulu, “Elevvel”dir. [أقيم مقام] onun failidir. Şüphesiz onun adıyla bir ad vardır. Ve onun haberi, Rasulullah’tır. Ve o bir cümledir. Ya da [عدي] Rasulullah (s.a.v)’e dönen öznesidir. Ve o, “vavı mütekellimdir.” İkinci ve üçüncü mef’ulü vavul avftir hal için ve mübtedadır. “Me’mul” haberidir. Rasulullah onunla ilişkilidir ve mmasdar olduğu için mübtedayla ilişkili olma ihtimali var. Bu beyit güzel açıklamalarını içermektedir. Ondan öznenin terkinin zikri [أنبأت] şu sözüyledir. [المقام] uygun olmaksızın seçilen bir yerdir. “Tahakkuk” Bilinmeksizin gelmenin aksine [الوعيد] ile haberidir. Ondan [عقامت] görünen ve [المقام] ise zamirlidir. Ve o, Rasulullah (s.a.v)’in zikrinin ifadesidir. [الإظهار] için Aleyhisselatu Veselam [أعظيم و إستلذاذ] onun zikriyledir ya da [الإعتراف] risalet ya da zorunluluk içindir ya

da bunun dışında [التعظيم و أنسب] üzerine işaret edildiğinden dolayı riayetle bir kelimedendir.

(s.a.v)’in duymaya gelince; bu beyit ondandır. Allah ondan razı olsun buyurdu ki: Bağışlanma, Allah katında umulur. Ve Hâtip Kâ’b’a gelince ise şöyle rivayet edilmiştir ve buyurmuştur ki: Ey arap kardeş! Bağışlanmanın Resulullah’ın katında aranan olduğunu söyle! Umulan bir yerin arananla değiştirilmesi demektir. Resulullah’ın şan, şerefine işret ettiği için umulana işaret edeni arttırır.

3.1.15. Otuz Dokuzuncu Beytin Özeti

Özür dileyerek diyor ki: Resulullah (s.a.v)’in dönüşü ve bilmeyerek olan bir suçtan dolayı kanının helâl kılındığı bana bildirildi. Ama ben Aleyhisselâm’ın beni cennetine ekleyeceğinden emin oldum özür dileseydim eğer. Beni affederdi ve özrümün aksine (s.a.v) yaratılmışların en yücesi ve günahlar konusunda en çok istenilen ahlaktır ve yüceleştirilmiş ve de güzel ahlaklıdır. Ulu Allah’tan evin müktezayı keliması olası gibi.

(٤٠) فَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا ... وَالْعُذْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَقْبُولٌ

“Allâh Rasûlü’ne özür dileyerek geldim; çünkü Allâh Rasûl’ü yanında mazeretler kabul olunur”.

3.1.16. Kırkıncı Beyitteki Lügat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[أتيت] Eleteyan’’ dan kesreyledir ve o, gelendir ve de [أتاه]itinayla [رما]babındandır ve [أتيا]da aynı. [أتوه، أتوه، أتاه، يأتوه، أتوه]orada fethalıdır. Ve [معتذرا]i’tirazdan ismu faildir. “Ezzenb ve eluzr’’dan dammeli kaldırılmış ayn ile ve sükûnlu zalı muaccemeyledir. Masdar, و عذره]

[ألزرى] [المعذرة] [المحمدة] isim [عذرا]dammeyleydir ve [يعذره]kesreyledir. “büşra’’ kalıbındadır ve “Elizratu’’, “Elibratu’’ kalıbındadır ve anlamı Farsça’da “Mazur’’ daştendir. [مقبول]ise ismu mef’uldur“ Kablehu- yukbiluhu’’ “ilmun’’ babını karşılayan fethayla “kabulen’’dir.

3.1.17. Kırkıncı Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

“Fe” harfi [أَنْبَأَتْ]cümlesine atfedilmiştir. “Ah”, sebebiyet ifadesiyledir. Zemahşeri’nin gidilen yoluna doğru olması ihtimali vardır; yani Rasulullah’tan af dilenirse (onun katıdan) ve gelmişim..... doğrulamak içindi ve de burada yakın geçmişte haal olarak girilen olduğu için ona eklenir. [أَتَيْتَ]bilinen konuşmacı içindir ve “Tauzzâmir” faildir ve rasulullah, nesnesidir, [مَعْتَذِرًا]failden haldir. “Vâvul uzr” ve “elif- lam” içindedir. “Lil cins”e ya da “İstiğrak” a ya da “ahd” kelimelerine gelince [الخارج و المعهود]ona işarettir. İstifade edilen [عند]، [المعتذر]، [العذر]dendir. [العذر]mübtedadır ve [مقبول]haberidir. [عند] Resulullah (s.a.v) muzaf olup onunla ilişkilidir ve masdar olduğu için mübtedayla ilişkili olma ihtimali olup cümle fiilden mahllen mansup haldir ve halin yöneltmesinde isim cümlesinde, Aleyhisselam’ın devamlı özür dileyenin özrünün kabulüne devamlılığına işarettir. Ve çoğulda bazen ona fayda vermez ve Resulullah (s.a.v)’in dönüşü bahsi önceden faydalardan bahsedildiği gibi, bahsetti ve beyitin birçok nuhsada bulunmadığını ve Mevlamız’ın dininin güzelliğini beş yaptığını ve açıklamasının yalnızca bazı nüshalarda olduğunu açıkladı.

3.1.18. Kırkıncı Beytin Özeti

Rasulullah (s.a.v)’in vaadini ve arkadaşlarımdan biri anlamına gelmediğini bildirdim ve Rasulullah (s.a.v)’in özrümü kabulünden emin oldum ve Aleyhisselam’ın cennetini kaybetti diyor. Hâl [مَعْتَذِرًا] ve hâl, muhakkak ki Rasulullah (s.a.v) [اعْتَذَرَهُ]dan “Uzr” kelimesine karşılık gelir.

(٤١) مَهْلًا هَذَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً ... الْقُرْآنُ فِيهَا مَوَاعِظٌ وَ تَفْصِيلُ

“İlahi hidayeti ile içi öğütler ve en yüce hakikatlerle dolu Kur’ân’ı sana indiren Allah için, bana mühlet ver.”

3.1.19. Kırk Birinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

Cevheri dedi ki: [المهل] üst dammeli “Tâul müsenna” ile hareketle ve fethan hemzedir ve o, ta’lıdır. Daha sonra sakinlikle şu sözü vererek söyledi. Ey adam! Ve böylelikle çoğul ikil ve müennestir. Ve [أمهل] anlamıyla birdir ve buradaki [المراد] ikincisidir. Ona hediyesi yoldur,

beyit ise doğru yol. Bu dilin Hicaz ehli olduğu ve diğerlerinden başka olduğu bildirildi. Onun hediyesi yola ve yurda en korkunç şekilde anlattı der. Ve “Hede-İhtede” anlamıyladır ve [النَّفْل] de aynı şekilde [التَّوَلَّى] dir. Ona verilen [لا يجيب] dandır. Ve ondan namazın nafilesi vardır; yani farz kılınan üzerinedir ve Kur’ân yenilenmededir ve îcaz için Rasulullah üzerine ev konuşmasıdır. Cevheri’de alınan şey üzerine ve ondan en kısa süreyle. Okuduğum şeyden olunca; okuduk ve birbirine dammeledim ya da kitap okudum, “Kıraat ve Kara’na”’dır. Furkan onun bedeli olduğu rivayet edilir. Eğer Kur’ân hakkı batıldan ayırırsa o, farktandır ve [المواظب] gibidir. Çoğulu [موعظ] dir. Ve o, “Nasihat ve Tezkir” dir, [العواقب] ile [الموعظة، التفطيل و التبیین] kesralıdır. [وعظا و وعظة] nun [وعد] babındandır. [ووعظته] gelir.

3.1.20. Kırk Birinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[مهلا] fiille zamirlenmiş mansub bir masdardır ve o, fiilini kaldırması gerektiği söylenen şeydir. [إقامته=مقامه، كرعيا و سقيا] ve aslı [إهمالا] dir. Hafifletmek için zaidini kaldırdı ve “Ha”nın harekesi [التعذر الإبتداء] için sükünla “Mim”e nakletti. Ve “Hede” mazi için gaiptir ve [كاف الخطاب] tır. Nesnesi ve muhattab ki o, Rasulullah’tır. [أعطا] [الذي] Mevsuldür. [كاف الخطاب] ilk ikisi mef’ul olan geçişli fiilerdendir. İlki dışında faili, zamirul mevsuldür. [كاف الخطاب] ilk nesnedir. Ve [نافل] ikinci nesnesidir ve Kur’ân’ın izâfeti, Ahlâki Siyab’’da ki gibi ya da muzafın takdîri üzerine anlamındadır. Yani Kur’ân faydalarında ki nafile ya da “Muzaf Mukahham”’dır ve Kur’ân, onun ikinci öznesidir. Ve Kur’ân’ın nasibinin tenvinini “Nafîle” kelimesinden kaldırılması uygundur. İzafet için değil; aksine iki sükünla karşılaşması içindir. Hal’e gelince [تقدمت] zorunluluk içindir. İkinci mef’ule gelince ise; hal gibi izafettir. Kur’ân, bedelün minhu ondan bedelün kül bedeldir. Mevsul, mahallen bağıyladır ve fail, [هداك] dir.

[هداك] nin cümlesi sürekli. [واقعة] [موقع الإنشائي] dir. [دعاء] olduğu için ve orada devamlı bir zarf, haberul mukaddemdir. [مواظ] mubtedaul muahher’dir. “Hizar”ın “elinkisar”

konusunda sarfedilmesi gerekir ve failin zarf olma ihtimali var ve [المجموع] her iki takdîr üzerinedir. “Hal” nafiiledendir ya da sıfat onadır ve mecrur zamir, ona geri dönendir, oraya girişi için onunla ilişkilidir. Orada Kur’ân’a döneceği rivayet edilir ve [مواعظ] üzerine ma’tuftur. [أعلم] ki onun dammelenmesi gerektiği muhakkaktır. [نافلة] kelimesinin “Te” harfi Kur’ân kelimesinin harfu tarifinin yanındadır. [تل] denir, ve tenvinin kaldırılması ve [الإنكصار] in gerekmemesidir. Ve bu [التقطع] kelimesinden gözüktür. Onu yapar ve [مهلا] deriz. [هاموا فعلم] de [أعتقنا - مستفعلم و فعلم، قران، مستفعلم] gibi olan [فعلم] dir. [هدا] [مستفعلم] dir. [عظن] [تف، مستفعلم، "صيلو" فعلم] dir.

3.1.21. Kırk Birinci Beytin Özeti

Bir öğrenci fark için olduğunu söyler ve [الإستشفاق، أمهل و أفرق] dur. Ya Rasûlallah! [أسفح و أصفحل جميل] dir. Şüphesiz ahlâkından, niteliğinden bu sıfatlardır. Onu akıllıca bir kanıt yaptığında aranan ahlâkın, niteliklerin bu sıfatlardır. Allah senin ellerinin arasından şerefini bâtılı getirmeyen ve arkasından içinde açıklama ve tercihin emek ve dönüşten her şey için olan ve senin hissi mucizelerini arttıran Kur’ân’ın verilmesiyle senin peygamberlik gerçeğinin üzerinedir

(٤٢) لَا تَأْخُذَنِي بِأَفْوَالِ الْوُشَاتِ وَلَمْ... أَذْنِبْ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَفْأْوِيلِ

“Beni rakiplerimin dedikodusu ile hırpalama; hakkımda pek çok söylentiler olmuşsa da o derece suçlu değilim”.

3.1.22. Kırk İkinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

Cevheri dedi ki: [ذنبه] ile [مواخذة] u aldı. Hemzenin uğramasıyla mufaale babından olması üzerinedir ve [العامة] onu aldığını söyler. Yani med olmaksızın sülâsiden olması üzerinedir ve [قول] [أقوال] nün çoğuludur. [الوشاة، النجاة] vezni üzerinedir. Çoğulu [الواش] dir.

Ve o, [النمام] dır. [وشى]nın onunla sultana olduğu söylenir, ve [شياطن]kesralıdır ve [المشى]nın onun bedeli olması rivayetinde [النم]ile çoğulu [الماشي]dir. Ve Allah’u Teâlâ’nın sözünü belirtir. [أَذْنِبُ، أَذْنِبُ الرَّجُلِ] [مَشَاءٌ بِنَمِيمٍ]dendir. Farsça da [كناه کردن]demektir ve bir rivayette [لم أجرم]dammeli “Cim” ve sükunlu “Ra” ileidir. Ve [مصابح] [الأقوال]vezni üzerinedir. Çoğulu [أقوال]ve o [قول]nün çoğuludur.

3.1.23. Kırk İkinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[لا ناهية و تأخذني] Rasulullah (s.a.v) için aşırı yüklenmiş “Nun” ile bir edattır. Gerçeğin olumsuzu olmayan bir yol üzerdir ve “Yâ-ı Müttekellim” mef’ulüdür. “Bâ” [أقوال]onunla ilgili olan [الوشاة]muzaftır ve faile mahzuf izafettendir ve mef’ul, “Metruk”tur. [ولم]onunla ilgili olan [الوشاة]muzaftır ve faile mahzuf izafettendir ve mef’ul, “Metruk”tur. [أَذْنِبُ]mahallen mansub bir haldir. Mef’ulden [لا تأخذني] “Vav” dır. Hal, [الشاي] üzerinedir, önceki açıklaması gibi. Aslında bir şart içindir ve mazi için gaibesi arttı ve [الاقاويل]failidir. Ve şeddeli “Ya” da onun için bir zarf vardır ve ondan doğan cümle, şart anlamıyla mahallen mansub bir haldir. [مُتَدَاخِلَةٌ لَمْ أَذْنِبُ]failindendir.

3.1.24. Kırk İkinci Beytin Özeti

[لما سبق ويتضرع] 1 pekiştirir ve der ki: Ya Rasûlullah! İftiracı ve sahtekârların dedikodusuyla beni suçlama! Ve eğer artarsa, azaltmadım ve yapmadım.

(٤٣) لَقَدْ أَقُومُ مَقَاماً لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَ أَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ

(٤٤) لَظَلَّ يُرْعَدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ ... مِنَ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلُ

“Şimdi öyle bir makamda bulunuyorum ki, burada gördüğüm ve işittiğim şeyleri bir fil görüp işitseydi muhakkak titrerdi. Burada beni ancak Allah'ın izniyle Peygamber'in affına nail olmaktan başka bir şey kurtaramaz.”

3.1.25. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

“Fa” [مقوم]dur. “Fa” den ismi mekândır. Aslı “Vav”a karşılık gelen [مقام]–قام، يقوم، قياما
“Gaf” harfine harekesinin naklinden sonradır ve [مقام]oldu ve “Era” göz ile görmektendir.
[بجشم خود دیدش] Farsça da [رأية]dammelidir [رأه بعينه، يراه رأياً]in fethalı olduğu söylenir.
Ve [يسمعه–سمعا–و سماعا]fethalıdır. Yani tek başına [أسمع]kesrasıyla [سمعا]dendir.
geçişlidir yalnızca anlaşılmasına katkısı olan. “Fe” harfiyle Fil, “Cil” vezni üzerine
bilinen bir hayvandır ve çoğulu da [أفبال و فبال]dur. [أعبال و عبال]gibi. Ve [ظلل] kelimesi
burada [أرعد الرجل]dur. [أرعد الرجل]Cevheri’de bir yapı üzerine [أرعد الرجل]dur. [أرعد الرجل]faili
[أرعد الرجل]dir ve [أرعد الرجل]dir. Yani [أرعد الرجل]içindir. [أرعد الرجل]nun tef’il
babından olduğu söylenir; yani [أرعد الرجل]durve burada eleman konusunda bir kinaye vardır.

3.1.26. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

“Lam” harfi, kaldırılan bölüm için temelde olabilir cevap dışında mefuz kısmında yer almaz. Allah’a yemin olsun ki onlar şeytana inandılar ya da sözüne göre [مَقْدَرٌ](size Rasûlullah’ta güzel bir ahlak vardır.) سورة الاحزاب، ٢١ / ٣٣ {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ}

[وَلَوْ]de şart harfidir. Ve ikinci [قَوْمٍ]takdîrde mansubtur. [مَقَامًا]zarftır. Ve ikinci ayetidir. Ve intifa için bilindik. İlk intifa için sözün doğrultusundadır. Eğer gelişim senin ikramın için ise o zaman ikram intifası, geliş intifası içindir; ama [لَا يَخْفَى]bunun anlamı lazım’dır ve şüphesiz gerçekte [التعليل]için; mevzuat: işlerin geçmişte yoluna girmesi demektir. İşlerin yoluna girmesi için ölçü ondadır; ama [حَصُولٌ]kelimesine gelince bir ölçü olarak onda mutlak bir muntefi vardır; bu intifadan lazım olan intifa, onunla da ilgisi olandır. Failde ki [يَقُومُ وَ يَسْمَعُ]

kelimleri arsında çatışma yaşanır ve o, “Fil” kelimesidir. Şüphesiz ikinci [أَعْلَمْتُ]kelimesi,

[أَبْصُرَيْنِ] kelimesinin seçilmiş olduğu gibi [أَضْمَرْتُ] birincisinde “Fil” kelimesine geri dönen faildir. Zikirden önce zamirlerin gerekliliği [عَمْدَةً] kelimesinde zamirlenen dışında ödülleri vardır yorumlanması şartıyla. [الْكُوفَيْنِ] kelimesinin seçilmiş olduğu gibi olursa ilk [عَلِمْتُ] kelimesi. [أَبْصُرَيْنِ] ikincisindedir. Ve [أَلَاظِمُ] nin yanındadır gereksizce, bu rütbede dönen [أَلْتَقَدِمُ] kelimesidir ve “Ba” onunla ilişki içinde anlamına gelmektedir ve zamiri [مَقَامًا] kelimesi içindir ve de şart cümlesi bahsedilmiştir. Görünürdeki cevabı ikinci beyittedir ve [أَرَى] kelimesi için mahallen mansub bir cümledir. [مَقَامًا] kelimesine sıfat olduğu için. [أَرَى] kelimesi mütekellim içindir bir tanesi müzariden burnu görmek gibi gözle görmek olan, [حَذَفَ] mef’uludur. Bu, mef’ule işaretir [أَسْمَعُ عَلَيْهِ] yani [أَرَى مَا لَوْ يَرَاهُ الْفِيلُ] ve cümle mahallen mansubtur. [أَقُومُ] failinden hal olduğu için, ve [مَقَامًا] kelimesi için ikinci olma ihtimali taşır ve irtibat için zamirin takdiri gerekir. Yani [أَرَى بِهِ وَ أَسْمَعُ] da. Konuşmacının biri için [أَرَى] kelimesine atfedilmiştir. Ve [جَوَّازُ الْوَجْهَيْنِ] de ki cümlesinde ki hükmü gibi bir yüz üzerine mahallinde ve takdirindedir. Bağlı veya ayrık cümlesinden sonra gelen anlamında ki şey olan ve sonrasında sıfatı ve mef’ulu olan [يَسْمَعُ الرَّجُلُ] anlamına gelen ismu mevsule gelince; eğer [مَقْدَرَةً] içte ve eğer [يَرَاهُ إِلَى آخِرِهِ...] ve [مَا لَوْ يَسْمَعُ] kelimesinde bahsedilen. Mahzuf [الظَّالُّونَ] kelimesine işaretir ve “Lam” harfi “Zalle” için bir cevaptır. Eğer [أَقُومُ] ve ismi kapalı olursa “Fil” kelimesi için zamirdir. Ve [يَرْعَدُ] mef’ul için mebnidir. Zamiri [الْقَاءَمُ] [مَقَامًا] Faili “Fil” kelimesine döner ve nasb konumunda ki cümlelerin yeri ona haberdir. İstisna olmadığı sürece; [مَفْرَغٌ] kelimesi mef’ulun fih’tir. [يَرْعَدُ] faili içindir. Yani [ظَلَّ يَرْعَدُ] için her zaman [وَقْتُ] kelimesi dışında Rasul’dan “Tenvil” kelimesinin varlığı onun içindir. Tamamlanmasına gelince olur ve [التَّنْوِيلُ] onun öznesidir. Ve [كُلُّ] kelimesi, harfi cerdendir.

[ب،من، ل]dır. Onunla ya da mahzuf ile ilişkisine gelince; [التنويل]den ve önüne geçişinden hal olması gerekir, nekre olmasından dolayı veya [الساعة]veya [الضرورة]veya [التنويل] kelimesiyle ve eğer masdar olursa veya gizeminden olan şey gayri sarıh yapılan şeyde. [الساعة] önüne geçmez. [نقيصة و التنويل]e gelince; ismi ve zarfları üç tanedir. Geçişli fiillere gelince; mahzuf ile bağı vardır ve haber onlardan biridir. [البقايا]iki hal cümlesi ise; [التنويل]den ya da [مقدم عليه]ile ilişkilidir.

[أَنْفَرُ]kelimesinin bahsine gelince; bizim kararlaştırdığımızdan yararlanabileceğini bildirdi. İlk beyitte cümle kısmının yedisinden biri kaldırılmış olup ikisi mef'uldür, üç ve dördüncüleri yapılan iş ve zarflardır. [مقاما]kelimesi için; [أرى و أسمع]kelimeleri için iki sıfat değerindedir, ve beşinciyle altıncısı ise; iki cevaptırlar, eğer üçüncü ve yedincisi [يسمع] fiilinin nesnesiyse.

3.1.27. Kırk Üç-Kırk Dördüncü Beytin Özeti

Vasfeden ona der ki Aleyhisselâm: Prestijli, cesaretli ve uludur. Eğer sabit ve istikrarlı kalsaydı, Vallâhi bir yerde durmuş olurdum. Orada bu sertliği ve gücüyle bilinen bir hayvandır ve gördüğü şeyi görür ve duyduğunu duyar. Titrediği ve acı duyduğu için. Onun için bulunmadığı sürece Alehisselâm'dan önce “Eman”dır ve her nasılsa“hal’ olur bu zayıf kul gibi, eğer önceden eminlik ve samimiyet olmasaydı.

(٤٥) حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أَنْزَعُهُ ... فِي كَفِّ ذِي نَقِمَاتٍ قِيلُهُ الْقِيلُ

“Ben de Yüce Peygamber'e karşı hiçbir itirazda bulunmadan, sağ elimi O'nun adaletli eline uzatıyorum; şimdi söz O'nun sözüdür.”

3.1.28. Kırk Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

Elime bir şey koydu cümlesindeki [وضعت، وضعا، و موضعا، و موضوعا]dir ve mef'ul vezni üzerine gelen masdarlardan biridir. [اليمن]kelimesi iki elden [الشمال](Kuzey) kelimesinin tersidir. Ve [أنا زع] [المنازعة]tir. [منازعة و نزاعا]dir. Onun

muhasemesi yani [كخاصمة و تنازع] yani [تخاصما] ve [الكف] fethalı ve şeddeli. Ve [الفع] her ikisiyle birlikte gelir. Ve [المراد] kelimesi burada el boşluğudur. [نقمة] “nun” un ferhiyle ve

[نَقَمَ] kesrayla [نقمة] kelimesinin çoğuludur. Kelime ve kelimelere doğru o, [القاف] kelimesinden [عتب، وعاب، ينقم نقما و نقمة] Allah’u Teâla’nın söylediğinin kanıtıyla ikinci kalıptandır. Ve onların yaptığı iman edenler dışında; sorun çıkardıkları ve inkâr ettikleri şeydir ve yalnızca Allâh’u Teâla’ya olan inançlarını anlayın ve Allâh’u Teâla’nın şu sözü: {وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا (سورة البروج، ٨/٨٥)، {هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا} (سورة المائدة، ٥٩/٥)، “Bizden nefret mi ediyorsunuz, bize inanmadan ve emri yerine getirmeden?”

Yani [عاقبه] [كل] ikinci ve dördüncü babdandır. Allah ondan intikam aldı [كرهته] Yani [قال، يقول، قولاً، و قوله، و مقالا، و مقالة، و قولاً] [قال] dir. Masdarı ise [القييل و القال] dendir. [قولاً] dammelidir. [وقالا] kesralıdır. [وقالا] kelimesi de aynı şekilde fiiller ve masdarlar dilinde Zemahşeri içindir.

3.1.29. Kırk Beşinci Beyitteki İ’râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[وضعت] kelimesinin atfı artana kadar mazi ma’lum dan biri mütekellim için [الانتها] dur. Ve [بيني] kelimesi, takdîren ya da mahallen mansub mef’ulüdüdür. Cümle [أقوم] cümlesine atıftır. Yani [غاية قيامي في موضع المعهود] kelimesindendir. Ve sonu sağına koyulmuş yanında sağındadır ve olumsuzluk için değildir. [أنازعه] mütekellim sigasıdır ve ona bitişiktir. [الراجع] [وضعت] failinden haldir. “Kef” harfine onun için bir zarf vardır. Ve [نقمة] kelimesine “Esmâu Sitte” den muzaf sahibidir. İzafetin mecruru “Kef” harfi onadır. Ondandır istenen, Rasulullah’tır ve mübtedası ve haberi olan zamire muzaf olduğu söylenir ve [نقمة] a sahip olan cümle sıfattır.

3.1.30. Kırk Beşinci Beytin Özeti

[اليَمِينِ]nin de hal olduğunu [وضعت يميني]da olduğunu [موضع المعهود]nun [لقد قمت] kelimesinde ki [مطيعا و مبايعا]dışında [منازع ومحاصم] kelimesinde ki onun sözü ve emredilen şeyin yürütülmesinde halkın uzaklaşmama ve inatçılığının kaldırılmasından olduğunu söylemektedir.

(٤٦) لَذَاكَ أَهَيْبٌ عِنْدِي إِذْ أَكَلَّمْتُهُ ... وَ قِيلَ إِنَّكَ مَنُتَوِّبٌ وَ مَسْئُولٌ

“Amma kendisiyle konuştuğum zaman, bana; sen suçlusun, sen sorumlusun, diyecek olursa, nazarımda en heybetli manzara bu olacaktır.”

3.1.31. Kırk Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[أهيب] kelimesi “heybet” kelimesinden ismu tafdildir. Sihah’ta “Heybet”in “Elmehmabetu” olduğunu söylemiştir. Ve o, [الإجلال والمخافة]dur. [هابه و يهابه]emir cümlesi fethalı “He” harfiyle [هب]kelimesindendir. Çünkü aslı [هَابٌ]dır. Ve “Elif” harfini düşürürdü sonu sükûnlu olarak bir araya getirmek için. Rivayet edilir ki [أرهب]kelimesi kesrayla [رهب] fethayla [رَهْبَةٌ]dür. “Ra” ve sakin “He” harfi ve dammeyle [رُهْبًا]daha sonra sükûn ve [رُهْبًا]iki fethalıdır. Yani [خاف و أَكَلَّمْتُهُ]iki müzari mütekellim için [التكليم] kelimesinden biridir ve rivayet edilir ki [يَكَلِّمُنِي]ondan gaib sigayladır. [مسؤول نسب] kelimesinden fethalı ismu mef’ul; [أنصاب و نسب]kelimelerinden bir tanesi damme ve kesrayladır. Üçüncü babdan [سأله، يسأله، سؤالاً، و مسألة]kelimelerinden olan [مسؤول] kelimesinin mef’ul olması gibi.

3.1.32. Kırk Altıncı Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[اللام] muktezayı makam varsayımıyla tahmin kısmı için bir cevaptır. Başlangıç olma ihtimali vardır. Rasulullah Aleyhisselam’a bir işaretir. Her iki rivayette tafdil sigası, [جاءية]

kelimesidir. [عذر] kelimesine göre, kıyasın tam tersine mef'ul içindir. [أعذر، و أشغل، و عندي] “Ya-ı mütekellime” muzaftır. Yer zarfı [أهيب] kelimesiyle ilişkilidir. Eğer [أَكَلَّمَهُ] kelimesi muzaf olursa, zaman zarfı da onunla ilişkili olur. İlk rivayette muttasıl ve müstetir, diğerinde Rasulullah’a dönendir. “Vav” ve haliye olduğu söylendi ve [إنك منسوب] Sen mansubsun, [مقول القول] söylenen söz, [أقيم مقموم] faildir. [منسوب] kelimesine “Ma’tuftur. [المجموع] mahallen mansub takdîriyledir. “Ya” dan [عندي] kelimesi olabilir. Amili [أهيب] dir. Ya da failden [أَكَلَّمَهُ] ya da özne [يَكَلِّمَنِي] değişiklik gösterir. İki rivayet ve amili "ظ" harfidir. Ve hal, her takdîr üzerine söz, öne geçtiği için anlatandır.

3.1.33. Kırk Altıncı Beytin Özeti

Vallahi Rasulullah, en çok naif ve yumuşak olandır. [عندي] geldiğinde [تَكَلَّمَنِي] ikinci beyitte ele alınan konudur ve hal, bana Ey Kâ'b! Sen Attab’a mensupsun söylenmiş olabilir. Fiiller yoluyla ve [مسؤول، فضول] hakkındadır. [الأقوال] kelimesi senden türeyen.

(٤٧) مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ ... مِنْ بَطْنِ عَثْرٍ غَيْلٍ دُونَهُ غَيْلٍ

“Çünkü bu yüce arslan, “Asser”⁸⁰ mevkiinde yer yer sıralanan arslan yataklarının iç kısmında ki muhteşem yurdunda hüküm sürmektedir.”

3.1.34. Kırk Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[الخادر] sözlük "خ" sı ve "ر" ve "د" ikisi de muhelheledir. [الخدر] dan kesrayla bir faildir. Daha sonra; sükün [الأجمت] dur. [أَسَدٌ خَادِرٌ] u yani [الخادر] a girendir. Yani Cevheri’ de ki [الستر] kelimesi de aynı şekilde, [الليوث] kelimesi dammeli ve [ليث] nun çoğuludur. Ve [أسود] kelimesi iki fethalı ve çoğulu [أُسْدٌ] dur, dammeyle hemze ve sakin "س" ve [البطن] kelimesi, mesken, fetha ve dammeyle yurttan bir sakin olarak kalan kişinin yeridir.

⁸⁰ Arslanı bol olan sık ormanlık yer

kelimesi fethalı "عثر" ile "عين مهلهل" ve "ط" harfleriyle. Ve şedde ise; üç noktalı "ث" dir. [موضع] ismi [أسده]yu çoğalttı. Cevheri'de dedi ki: [موضع] sadeleştirilmiş ve şair dedi ki: [الغيل] kelimesi, kesralı sözlük "غ" ile kesralıdır. Daha sonra o, aslanın koyulduğu yer için nakledilmiştir. [الأجمة] kelimesi aslanın koyulduğu yerdir. [ضيغم] kelimesinden [ضراء] "عين" kelimesinden meskeni, sözlük "غ" ve "ض" harfiyle [الضيغم] den bir fiildir ve o, "ضراء" ile ve "مهلهل" ile kesralıdır, sözlük "ض" karşılaştırılmamak üzere çoğulu [ضراء] dur. [ضراء]un çoğuluna kıyaslamaya gelince; [ساع]nun çoğulunda ki [سوعة] kelimesi gibi dammelidir ve [ضراء] sözlerindendir. [الكلب] kesralıdır [ضراء] yani [تعود] fethalıdır.

3.1.35. Kırk Yedinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[أهيب] kelimesiyle ilişkili olandandır. [خادر] kaldırılmış bir mevsufun sıfatıdır. Yani [ليث خادر] kelimesinden ve ikincisindendir. [تبيين] ya da [التاب] ya da [الإبتداء] ya gelince ve [ليوث]nun çoğulu üzerine mahzuf ile ilişkilidir. [خادر] kelimesine sıfattır. [ليوث]nun [الأسد]e izafeti genel ve özelde onu temsilen bir benzeri bulunmaz. Allah'ım! Eğer mutlu bir örnek olmaksızın [سعيد كرز] ya da geneli olarak [الليوث] nekre ve [الأسد] kelimesinin özelliği marife "ل" ile olduğu için onu [العهد]e taşıdıktan sonra genelden özele bir izafet olur, "خواص" taki verdikleri örnek gibi [الخاص و مسكنه] kelimeleri zamire muzaftır. [خادر] mübtada ve [غيل] onun haberidir. Cümle önüne geçen bir sıfattır ve de hal olur, zarf "Haberu mukaddime" ve [غيل] "Mübtadau muahher" ve cümle de onun sıfatıdır.

3.1.36. Kırk Yedinci Beytin Özeti

Abartılı bir heybet ister. Rasulullah kendi katında ve Aleyhisselam, benim katımda en heybetlisidir. Girişten [الستر] kelimesinde hal, aslan olarak adlandırılan kişilerden olan meskeni [أَيْكَة و أَيْكَة] kelimesi [مَقْصَبَة] kelimesinin ardındandır. Ve hal muhakkak ki o, "عثر" diye adlandırılan [مَوْضِع] kelimesinin ortasındadır. Yani [لِيُوث] bu konulara örnektir. En şiddetli, korkulu ve heybetli olsaydı diğerlerinden, yalnızca Rasulullah olurdu . [تَكْلَمْنِي] kelimesine gelince; en şiddetli ve korkulusu benim katımda ondandır.

(٤٨) يَغْدُو فَيَلْحَمُ ضِرْغَامَيْنِ عَيْشُهُمَا ... لَحْمٌ مِنَ الْقَوْمِ مَغْفُورٌ خَرَادِيلُ

“Bu öyle bir aslandır ki, erkenden ava çıkar, çifte yavrusunu parça parça yerlere serilmiş insan etleriyle besler.”

3. 3.37. Kırk Sekizinci Beyitteki Lügat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[الْعُدُوْ] kelimesi, dammeli sözlük [غَيْن] ile ve şeddeli [واو] ile. [الرواح] kelimesi غَدَّ [أطعمتم] üçüncü [لحمة القوام] yani [يلحم] kelimesi, fethalı Ya-ı müzariyle [يغْدُ ثَمًا] babındandır. [الضرغامن الحم] kesralı sözlük "ض" ı ve "Ra-ı mühelhele" ile. Daha sonra Zemahşeri'nin filler ve masdarlar dilindeki [الأسد] kelimesinin sözlük "ğayn" ı da aynı şekildedir. Ve [عيشها] fethalı [عين مهلهل] ile. Yani gücü tatmasıdır. Ve [مغفور] ismu mef'uldür. [غفره] kelimesinden [التراب] da ki [غفر-يعفره] Yani [خلطه] ikinci babdandır, ve [خردل] kelimesinin çoğuludur. Fethalı sözlük "الحاء" ile [مصابيح] vezni üzerine olup [خردل] kelimesinin [خردلة اللحم], [عندها] kelimesinin [عيشها] kelimesinin bedeli olduğu rivayet edilir.

3.1.38. Kırk Sekizinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[يغدو] kelimesi, müzari için gairiptir ve zamiri [خادر] kelimesine dönen faildir.

Mahallen mecrura gelince; sıfat ya da ondan mahallen mandub haldir ya da mahallen merfu haberdir. Mahzuf mübteda için ve cümlede onun için olan sıfat ya da ondan haldir ve “Fa” harfi takibini yapar ve faili [خادر] kelimesine dönendir. [ضرغام و ضراغهم] kelimesinden ikildir, nasbı “Ye” ve “Nun” ile olan mef’uldur ve cümle [يغدو] kelimesine atıftır. [عيشها] zamire muzaftır. [ضرغامين] kelimesi mübteda, ve [حم] ise haberidir. [القوم] kelimesinden mahzuf ile ilişkili olmasına gelince; onun sıfatıdır ya da [معفور] kelimesiyle ilişkili olmasına gelince; sıfatıdır. [ضرورة] onun önüne geçmiş ya da [السعة] zarftadır ve [معفور] haberden sonra haberdir ya da [الإحتمال] kelimesine bir sıfattır ve [خراديل] ikinci veya üçüncü sıfattır ve [موضع] cümlesi nasbıdır [ضرغامين] sıfattır.

3.1.39. Kırk Sekizinci Beytin Özeti

Bu Rasullah’ın en çok heybetli olduğu [الأسد] kelimesidir. [عندي] ilk nehirde giden ondan bir aslan var. İnsan eti, avı ve tutma [فيطعم ولديهما] bu ayrılmış olan bir ettir, topraktan kopan hardal gibi.

(٤٩) إِذَا يُسَاوِرُ قَرْنًا لَا يَحِلُّ لَهُ ... أَنْ يَتْرَكَ الْقِرْنَ إِلَّا وَهُوَ مَقْلُولٌ

“Kendi emsaliyle cenkleştiği vakit de hasmını yerlere sermedikçe meydanı terk etmeyi nefsine haram sayar.”

3.1.40. Kırk Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[يساور] kelimesi [ساوره] kelimesinden [يساوره] dur. Yani [واثبة، يواثبه] dur. [القرن] kesralı "القاف" ve sakin "راء المهملة" ile dir. [الكفو] örnek anlamındadır. [النظير في الشجاعة] dedir, ve ondan şu sözü vardır:

[يحل] kelimesi [حل] kelimesindendir. [لك] kelimesi cer ile hal olan şeydir ve hal ikinci babdan değildir. Yani [لم يجرم] dir. Ve [مفلول، فللت] dandır. "الفاء" ile; yani [هززمة] kelimesi [الجيش] birinci babdan olup [فأنفلَّ فله] denir. Yani kesrası kırık olup ondan şöyle bir sözü vardır: Kılıçları dışında bir ayıp yoktur. Ve rivayet edilir ki [الجدال] kelimesini karşılayan [مجدول] fethalı cümledir ve [الأرض] kelimesidir.

3.1.41. Kırk Dokuzuncu Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

Eğer gelecek zaman zarfı ise [خافض] cevabıyla mansub şartıyladır. [يساور] müzari için gaiptir. Ve faili için gaiptir ve faili [خادر] için bir zamirdir. [قرنا] mef'uldür. Cümle, mahallen mecrur, muzafun ileyhtir. Yasak yoktur ve [يحل] cevaptır. [إذا] en doğrusundan orada ki amildir bir kereden fazla belirttiğimiz gibi ve onunla ilgisi vardır. Zamiri [خادر] içindir. Ve [أن] nasbdır ve [ترك] müzari için nasb ile mansub gaiptir. Zamir [فاشله] kelimesidir. [خادر] kelimesine dönen ve [القرن] mef'uludur. [تأويل] kelimesinde ki cümle mahallen merfu müfreddir. Faili, [لا يحل] ve [الأحرف] istisnadır. "Vav-ı haliye", zamirdir. "hüve" mübteda'dır. [القرن] kelimeşine dönen ve [مفلول] haberidir. Cümle müstesnadır. [مفرع] mahallen mansub haldir. [القرن و التقدير] kelimelerinden [ترك] kelimesi için ona bir çözüm yok. Bir sıfatta ki sıfatlardan [القرن] kelimesi, hal olmaksızın [بل فيل و الهزم] kelimesiyle [التصافه] kelimesidir.

3.1.42. Kırk Dokuzuncu Beytin Özeti

Edatın [الشجاعة] olduğunu söyler. Bu [الخادر]dur. Muhakkak ki [ترك]kelimesine çözüm yok. [أقرانه و أمثاله]onunla mukaveme zamanıdır. Sıfatlardan bir sıfatla hal olmaksızın [إلتصافه]kelimesi haldir. [الفيل و الهزم]kelimesi ile ve onun terki olan "ض" harfiyledir ve bu, ona haram kılınmış bir sıfattır.

(٥٠) مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاعُ الْجَوِّ ضَامِرَةً ... وَلَا تُمَشِّي بِوَادِيهِ الْأَرَاكِيلُ

“Onun heybetinden çölün yırtıcı hayvanlarının sesi kısılır. Onun dolaştığı yerlerde insanlar dolaşamaz.”

3.1.43. Ellinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[تَظَلُّ] kelimesi, fethalı “Ta-ı müsenna” ile [تَصِيرُ] anlamında sözlük “Zı”sı fethalıdır. [السباع]kelimesi fethalı “Sin” ve dammeli tek “Ba” harfleriyle [سَبْعٌ]kelimesinin çoğuludur. Bundan kasıt ise; [الأسود]dir. [الجو]fethalı “Cim” ve şeddeli “Vav” ile. Buradan kasıt burada kinaye üzerine geniş bir kuyu vardır, ona günlük olan gibi. Açıklayan sözü onadır. [يَضْمُرُ]fethalı [ضمير الفرس] “Dad” ve iki sözlük “ze” si ile. Yani sakindir. [الضمير]dammeli. Cevheri’de ki [سَكَنَ]kelimesi de öyle ve ihmal edilen “Ra” ile [الضمير]dammeli. Dammeli ve [هَزَالٌ]dir. Ve de her yön içindir. [تَمَشَّى]kelimesi dammeli “Ta”, fethalı “Mim” ve şeddeli sözlük “Şin”i ile müzaridir. [مَشَى]dir. Ve [يَمْشِي مَشِيًا] anlamındadır. Tercuman-ı Sihah’ta [مَشَى] “[رمى]” babındandır. [مَشَى تَمْشِيَةً، وَمَشَاهُ وَأَمْشَاهُ] bitti anlamındadır. [أَرْجَالٌ] kelimesi, bilinendir. Ve çoğulu [أَوْدِيَةٌ]dur. [الْأَرَاكِيلُ]kelimesinin çoğulu [أَرْجَالٌ]dır, [أَنْعَامٌ]ın çoğul olması gibi. [أَرْجَالٌ]kelimesi, fethayla [رَجُلٌ]kelimesinin çoğuludur. [فَرَاخٌ] kelimesinin çoğulu [فَرَخٌ]olması gibi. [رَجُلٌ]çoğul ismi [رَاجِلٌ]dir. [صَحْبٌ]kelimesinin [صَاحِبٌ]kelimesinin çoğulu gibi.

3.1.44. Ellinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[تظل] ile ilişkisinden ve takdiminden [التجصيص] kelimesinin ifadesi içindir. Kasr ve zamir [خادر] içindir. Yani [خادر] dan [تظل] onun dışında değildir. [السباع، الجو] ya muzaftır ya da zarftır. [تظل] nun ismi, [ضامرة] nun haberidir. Ve cümle ise mahallen mecrura gelince; [خادر] içindir sıfattan sonra bir sıfat ya da ondan mahallen mansub haldir ya da mübtedanın kaldırılan haberidir. Ve cümle de öyle, onun için sıfat olana gelince; ya ondan haldir. “Vav” atıftır ve [لا تمشي] Nefy-i istikbal için gaibedir. [الأراجل] kelimesi ise [مسابح] vezni üzerinedir. Öznesi “Ba” ile [بواديه] onunla ilişkili anlamındadır. Ve zamiri [خادر] içindir. Cümle [تظل] üzerine atıftır. Ve [تمشي] nin ihtiyarı, [تمشية] dendir. [مشى] den [تمشيه واحد] anlamındadır. [أنفاً] kelimesinin inkisarı konusunda selametine uğraması gibi, [التقطع] kelimesinden yüzünün görünmesi gibi.

3.1.45. Ellinci Beytin Özeti

Şüphesiz ki bu, [الهيبه] kelimesiyle nitelenmiş [الخادر] kelimesidir. Yürüyen aslanın ormanında bir sakin olması araştırması ya da bu, [عدم الفترة] olmaksızın [إصطياد] kelimesi üzerine dir. [مخافه] kelimesinden [الأراجيل] kelimesi açıklanmaz.

(٥١) وَلَا يَزَالُ بِوَادِيهِ أَخْوَثَقَةً ... مُطَرِّحُ الْبَرْزِ وَالْدَّرَسَانِ مَأْكُولُ

“Onun yaşadığı vadi de gücüne, kuvvetine güvenen nice babayiğitlerin silah ve elbiseleri paralanmış, kendileri kurda kuşa yem olmuştur.”

3.1.46. Elli Birinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[زال] [لا يزال] den [يزال] olmaktadır. Nakıs fiillerdendir. Ve vasfı istimrar içindir. Öncesinden beri haberi, fail içindir. Nefy, lafzen ve takdirene gerekir ve [وثق يثق] masdar [ثقة]

kesrelidir, orada kesreli [ثَقَّةٌ] vardır ve [مَثِيقًا] de aynı şekilde. Sevk edilen adam dininde ona sevk edilmiştir. [هَمَّ هَنً] de aynı şekilde fiiller ve masdarlar dilinde kesrayla [ثَقَّةٌ] dur. İstenen bu cesaretlidir. [الوائق] cesareti ve gücüyledir ve [مَطْرَحٍ] [الطارحي] kelimesinden ismu mef'uldur. [الطاريح] den [الرمي] dir. [البز] kelimesi, fethalı tek “Ba” ile ve “Siyab”tan sözlük “Ze”si ile [البز والبز] de [السلاح] tandır ve o, burada ki istenendir ve sükunlu “Dal” ve de kesralı ihmal edilen “Ra” ile [الدرسان] kelimesi kesrayla [درس] kelimesinin çoğuludur ve o, halk giysisidir ve de fetha ile [درس] kelimesi [درسا] dir. Yani halk [الأكل] kelimesinden [مَأْكُولٌ] dür. [مَترَح] kelimesinin [أَكْثَم] ve [الدرسان] olduğu rivayet edilmektedir. [متلؤل] kelimesi, üstte iki noktalı [تاي منقوطة] ile [التل] kelimesindendir ve o, [الصرع] kelimesidir ve de ondan Allah’u Teala’nın şu sözü vardır: (سورة الصفات، ٣٧/١٠٣) {وَتَلَّه لِّلْجَبِينِ} yani [صرعه] dir.

3.1.47. Elli Birinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[لا يزال] nakıs fiillerdendir ve [بواده] zamire muzaf [خادر] ona isminin önüne geçen haberdur ve “Vav” ile merfu [ثَقَّةٌ، أخوه] dir. “Esmâ-u sitte” den olduğu için i‘rabı halidir. İzafet harflerledir. [مَطْرَح]، [أخوه] için sıfattır. [البز] ya lafzi olarak ve olmaksızın izafetidir, [وقع] kelimesine gelince; nekra için sıfattır. [الدرسان] kelimesi [البز] kelimesine atıftır. Ve [مَأْكُول] onun ikinci sıfatıdır.

3.1.48. Elli Birinci Beytin Özeti

Bir vasıfçı ona çokça der ki: [الصيد] kelimesi, henüz oturan (ikamet eden) konumundakidir. Bu oradaki [الخادر] dur. Cesaretlî bir adam cesaretiyle olan maktûlsüz, me’kulsüz atımlış olarak eti ve silahı kan bulanmış olarak.

(٥٢) إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ ... مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ

“Şüphe yok ki, Rasûlullah, dünyâyı aydınlatan, şerri kesip atmak için çekilmiş; Allah’ın keskin kılıçlarından bir kılıcıdır.”

3.1.49. Elli İkinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

İbnu Düreyd İştikakusseyf’in şu sözlerinden söylediği söylendi. [ساف]onun malıdır. Yani [الضوء]dan [يستضاء-إستضاء]bitmiştir. [الهلاك]sebebi olduğu için [السيف] [هلاك] Yani [الضوء] dandır. Burada [الإهداء] hakkında bir kinaye vardır. Yani Aleyhisselam’a hak üzerine verilir ve [النور] kelimesi [السيف] kelimesine bedeldir ve [المهَّند] dammeli “Mim” ve fethalı “He” ve şeddeli iki fethalı “Nun” iledir. Demirden itaat edilen kılıçtır. [الهند]nun [هندواي] [سيف مهَّند، و هندواي]dur. Yani Sihah’ta [الهند] kelimesine de mensuptur. [سيوف] dammeli ihmal edilen “Sin” ile [سيوف]nun çoğuludur. [مسلول] fethalı [سل] kelimesinden ismu mef’uldur. [غمد]den [السيف] kelimesinin çıkışıdır. [سللت] dendir. [سلًا] kelimesi ilk babdandır. Yani [غمده] kelimesinden onu çıkardı. Kâ’b (r.a) rivayet etti. Vaktel İnşâdi eller arasındadır dedi. Aleyhisselam [سيوف الهند] kelimesinden dedi ki: [سيوف الله] kelimesinden [مسلول]dür.

3.1.50. Elli İkinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

Fiile benzeyen harflerden kesralıdır ve bilinen Rasul’un kelimesi “Lâmul ahd” iledir. İsmi ve pekiştirici olan [السيف] kelimesi, “Lam” ile onun haberidir. [يستضاء] müzari gaipten mef’ul için mebnidir, (değişmez) mahallen merfu olup [السيف] kelimesinin “Naibu’l-Faili” ve zamiridir. Cümleinin mahallen merfu sıfatıdır. Ve [مهَّند] kelimesi ona ikinci merfu sıfattır. Açıklamadan mahzuf ile ilişkilidir. Mahallinde ref, ona üçüncü sıfattır ya da [مُهَنَّد] kelimesinin mahallen nasb halidir. [مهَّند و مسلول] kelimesi dördüncü sıfattır. [مسلول]

kelimelerinden birinin olma ihtimali mübtedanın mahzuf haberidir ve cümlelerin mahalli her ikisindendir. [الرفع] kelimesine gelince; [السيف] kelimesine sıfat olması üzerine, ya da nasb olması ona zamir olmasından haldir.

3.1.51. Elli İkinci Beyitteki Belâğatla İlgili Açıklamalar

[إِنَّ] ile bitişik ve “Lam” ile pekiştirmiştir. [تَرُدُّ] kelimesi için [مُتَرَدِّدٌ] kelimesi vardır. Onu isteyen ve ona fayda sağlayan Aleyhisselam’a da müşriklerin şu sözü için bu hükümler ve [السيف] kelimesi “Müsnedün ileyh”e isnad oldu. [بلعنهي] kelimesi, “Lamul Ahd”e benzeyen olarak bilinen, Aleyhisselam bir zarf olması durumudur. “Müşebbehün bih” olan [تَلَاءَمٌ]’nin sıfatlarının zikridir, tamamen “Faidet-ül Haber” için Amma bazıları “fiili İstimrari Tecdidi” üzerine [دَالٌ] fethalı, bazıları ise [دَالٌ] dammayla yaptı, Aleyhisselam’ı çağırdığına bir işaret olarak. [الإيهتداء] kelimesi [زَمَانًا] kelimesini yeniler. Böylece [زَمَانًا] kelimesi, ondan tam tersi olanıdır. “Suyufullah”tan olan [مَسْلُولٌ] kelimesi onun Aleyhisselam olmasına işaret eden [غَمْدٌ] kelimesinden değildir. [حَقًّا مَزِيلاً] müşrik ve münafıkların gizli olmaksızın batılları içindir. Tebliğde kibirli ve günahkârlara karşı indirilen şeydir.

3.1.52. Elli İkinci Beytin Özeti

Nübüvvetin doğrulaması olduğunu söyler ve [نَفِيًّا] kelimesi, müşriklerin şüphesiz hak üzere verilmiş Rasül’ün Allah’ın kılıçlarından bir kılıçtır içindir. Anbean, zaman zaman tebliğde görünürdür, batılarda kopuktur. [الشرك] Hind’in kırık kılıcı gibi. [يَلَاقِيهِ] kelimesine gelince; Aleyhisselam’ın adı verilen bu zamanda temiz cübbesini örttüğü, Hırka-ı Şerif’te Kâ’b (r.a)’a [سَمَاعَهُ] kelimesinin yanındadır. Bu beyit, ondandır ve bu Radiyellahu anhu’nün onaylama üzerine sözü şudur: Aynı zamanda Muaviye (r.a)’ın Kâ’b’a Hırka-ı Şerfe’yi alması üzerine isteği için on bin dinar verdiği rivayet edilmiştir ve dinar ona denk gelmedi de ona vermedi. Daha sonra dünyadan göçüşünden sonra, varisinden bir şey istedi ve onlara yirmi bin dinar verdi. Bunun üzerine kabul edip onu verdiler. O, emirlerden meliklere ve onlardan da

sultanlara geçmiş olduğu rivayet edilen şeydir. [البردة] günümüz Ali Osman Hildullah sultanlarının bitişine kadar, ki onların ters düşmesi ve zayıflık göstermesi, onları düşman kıldı ve dinin düşmanları, Bürde'nin sahibi ve peygamberlerin sonuncusu hürmetine kahredilmişlerdir. İlklerde ki [بَيْنَا لَكَ] kelimesi, açıklama ve bahistir.

(٥٣) فِي فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ ... يَبْطِنُ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا زُولُوا

“Kureyş'ten ileri gelenler arasında cömert ve fedakâr bir zümre, Mekke vadisinde islâm'ı kabul ettikleri vakit, sözcüleri onlara, buradan göçün dediler.”

3.1.53. Elli Üçüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[الفتى] kesralı “Fe” ve sakin üst “Ta-ı Müsenna” ile fethalı olan [الفتية والفتيان] kelimesinin çoğuludur, ve [الشاب]dur. [السخي والكريم] anlamlarına gelmektedir, ve her biri [المعنيين صحيح الإراد]dir. Ve [عصبة] kelimesi, dammeli “Ayn” ve sakin ihmal edilen iki “Sad” harfiyle fethalı [الباب موحدة]dendir. O, masdarlar dilinde on ile kırkinci arasında da olan insanlardır. [القرش] kelimesi, fethalı "ق" ve ihmal edilen sakin "ر" ile. [الكسب] kelimesi ve çoğuldur. [قد قرش - يقرش] kesrayla [قرشاً]dur. el-Ferrâ⁸¹ dedi ki: [قریش] olarak adlandırıldı. O, babaları Nadir b. Kinane'nin kabilesidir. Bin Hazim b. Medreke b. İlyas b. Mudr, dammeli olup ondan Rasulullah Aleyhisselam vardır. Hepsi Nadr'ın çocuğudur. Kinane doğmadan [قرشي]dur. Ve onun üzerinden de aynı şekilde o Cevheri'dedir. Ömerubnul Hattab (r.a.)'a şöyle demek istedi: [أسلموا] kelimesi [الإسلام] dandır. Onlar, itaatkârlardandırlar. [زولوا] kelimesi, [تظل] kelimesinden bir fiildir. Yani tam olarak [زال]yeri hakkında ki şeydir. Yani [ينتقل]ve [ذهب]ondandır. [يظل] kelimesi [إزالة] dışındadır.

⁸¹ Ebû Ya'la Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' (ö. 458/1066)
Tanınmış Hanbelî hukukçusu, kelâm âlimi, muhaddis ve müfessir.

3.1.54. Elli Üçüncü Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[فتية] kelimesinde ki zarfa gelince; [مستقر] ikinci haberdir, [مسلول] kelimesiyle ilişkili olduğu için, [قریش] kelimesinden [فتية] kelimesi için sıfat olup açıklamadandır. [قال] mazi fiil için bilinmeyendir. [قائل] kelimesi, zamire muzaftır, [فتية] ise faili olup [قریش] in sıfatıdır. “Ba” ise batnı zarfiyede ki için olan ile ilişkilidir. [مكة] kelimesi muzafun ileyh’tir, ona [لبطن] kelimesi, cerinin cümlesi olup nasb üzerinedir. İnsiraf anlamında “Te” ile olup onun şartıdır. [الإلمية] kelimesi, Fars’ın gidilen yolu olduğu gibi, [حين] anlamındadır. İbn Malik’e gittiği gibiye ve destekleyip ilk ona adlandırır. [الحين] kelimesine gelince; maziyle onun ihtisasıdır, [أسلموا] mazi gaib için çoğul ,sigası ise “Vav” [فتية] kelimesi için zamirdir ve cümle mahallen mecrur olup cevabına gelince ise; orada ki amildir. Mafuz bikarine’ ye gelince gelince [قال] kelimesi mukaddim ve mukaddimun aleyh’tir. [زولوا] cümlesi, mahllen mansub olup [مقول] [قال] Hattab’tır. [فتية] kelimesi için.

3.1.55. Elli Üçüncü Beyitteki Belağatla İlgili Açıklamalar

Haber sayılır. Hükümde ki [تنويع] ifade için olup vasfı ise ittimamı içindir. [تنكير] fail olup [قال] ise mazi, [الإفراد] a gelince; yani ferd kelimesinin kastı, onu doğrulayandan [القائي] dur ya da [التعظيم] kelimesi o, belağattan [الأنسب] dir. Ve [التعرض] kelimesi, vazgeçmek anlamında olan [نبذ] kelimesinin bahsidir. Bu iki beyitte Aleyhisselam’ın bu iki beyiti duyduğunda, elleri arasında ki ilahi zamanıdır fesahat ve belağatını beyendi. [فقال] kelimesi, ashabı için muhataptır. [إستمعوا]

3.1.56. Elli Üçüncü Beytin Özeti

Bu, Kureyş'ten bir toplulukta ki Rasulullah Aleyhisselam'dır. Onlardan Müslümanlardan biri islamın süsüyle süslenmiş kalanlara dedi ki: Allah'ı Teala sizi hidayete erdirir ve islâmla şereflendirir, Mekke'den Allah'ı Teala'nın Medine-i şeriflerine geçiniz!

(٥٤) زَالُوا فَمَا زَالْ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ ... عِنْدَ اللَّقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِيلُ

“Onlar göçtüler, ancak çarpışma sırasında zayıf, silahsız ve müdâfasız olanlar yerlerinde kaldılar.”

3.1.57. Elli Dördüncü Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[زالوا] ve aynı şekilde [زال]de tam anlamıyla [إنتقل و ذهب]dir. Ve [أنكاس]kelimesi kesralı “Nun” ve sakın “Kef” ile “Niks” kelimesinin çoğuludur. Önünü kesen ve onu en üstünü ve en aşağısı yapan [السهم] kelimesidir. Cevheri’de ki zayıf adamdır da sonuncusu ki o, burada ki kastedilmek istenen şeydir. [كشف] kelimesi “Kef” ve iki dammeli sözlük “Şin” ile dir, çoğulu [أكشف]dur. [أحمد]vezni üzerine. Savaşta korkuyla yoktur. [اللقاء]kesralı “Lam” ile masdardır. [لقيه-لقاء]med ile olup [ولقيئة]Farsça’da savaş vermiş aynı şekilde masdarlardadır. Ve [ألميل]kelimesi “Ya”nın teslimi için kırık olup [حمر]vezni üzerine dammelidir, çoğulu ise [أميل]dur, zikredilen vezin üzerine. O ki üzerine kılıç yoktur. Aynı şekilde [السيف]kelimesi [السرّج]kelimesine eşit değildir. Ve [الركوب و الفروسية]kelimelerini düzeltmez. Burada ki [كل]kelimesi “El Muannin Sahibul İrade’dendir. Onun bir silah olmadığı söylendi. [معاريل]kelimesi [مصاييح]vezni üzerinedir, kesrayla [معرال]kelimesinin çoğulu olup onunla mızrak yoktur, o da ahmak zayıf için söylenmektedir.

3.1.58. Elli Dördüncü Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[زالوا] mazi gaib için çoğuldur. “Vav” ise [فتية]kelimesine dönen faildir. “Fe” olumsuzluk için olup takip içindir. [أنكاس]kelimesi fail olup, [زال و كشف]ona atfedilmiştir.

Ve te'kid için ekleme değildir. [الميل]ise [زال] kelimesine muzaftır. Zarf [عند اللقاء] kelimesine sıfat olan [ولا كشف معاريل]deki gibi olan [ولا في ولا]dır.

3.1.59. Elli Dördüncü Beytin Özeti

Bir vasıfçı muhacirlere Radıyallahu Anhum der ki: Mekke'nin göbeğinden güçsüz olarak değil geçiniz ve gidiniz! Onlarda onun için bir silah yoktur ya da [الفروسية]yi iyileştirmez, aksine onlar, tam güçlülerdir. [العدو]kelimesine gelen [السلاح]“Fursanun”dur. [اللقاء]kelimesinin yanındadır.

(٥٥) شُمُّ الْعَرَانِينَ أَبْطَالٌ لَّبُوسُهُمْ ... مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَاءِ سَرَابِيلُ

“Evet, onlar din gayretiyle başları havada gezen koçyiğitlerdir. Zırhları Dâvud’un harpte işleyip giydiği demir gömlektir.”

3.1.60. Elli Beşinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[الشم] kelimesi, dammeli sözlük “Şin” ve ve şeddeli “Mim” ileidir. [حمر]vezni üzerine, çoğulu ise [أَشْمٌ]dir. [فَصْبَةٌ أَنْفُهُ]olan onun üstüne eşitliği vardır. [الشمم]fethalı ve aslı [الإرتفا]dır. Ve [العراين]fethalı ihmal edilen "عين"ileidir. [مصايح]vezni üzerine ki o, yanında batıl olup heder olmuş bir şekilde gider ve onu yanından ayrılmaz, onun orda batıl olup oraya ulaşamadığı söylenmektedir. [البوس] fethalıdır. (Silahtan takmayan) Allah’u Teala buyuruyor ki: {وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ} (سورة الأنبياء، ٨٠/٢١) “Ve size giyecek yapımını öğrettik” Yani zırhta aynı şekilde. [لباسُهُمْ]kelimesi [لبوسهم]in bedeli olarak gözükmektedir. [النسج]masdardır, giyecek demektir,(dokuma) [يَنْسُجُهُ]dammeli olup, kesralı ise [نَسَجًا]kelimesidir. [المنسوج]anlamındadır. Nasıl ki [الخلق]kelimesinin [الخلق]ise aynen onun gibi ve Davut, Ebu Süleyman peygamberdir. (Efendimiz ve ikisi üzerine selam olsun) [الهيحاء]kelimesi, fethalı

[سراييل، “He” ile dir, [الحرب] kelimesi uğrayıp kısaltılır. İkincisi ki o zorunluluk için istektir. [سراييل] in çoğuludur kesrayla ve gömlek demektir. [مصابيح] üzerinedir. [سراييل] in çoğuludur kesrayla ve gömlek demektir.

3.1.61. Elli Beşinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[شم] [العرائين] kelimesine muzaf olan mübtedanın haberidir. Mahzuf [فتية] e dönendir. Yani [الأبطال] [لبوسهم] mübteda olup zamiri [شم] [العرائين و ابطال] haberden sonra haberdur. [الأبطال] için sıfat olan kelimesi içindir ve [سراييل] haberidir. Cümle mahallen merfu olup [الأبطال] için sıfat olan [قدم] kelimesine açıklama içindir. [سراييل] den hal olan ve aslında ona sıfattı, [قدم] gelince; onda ki gereklilik, haliyeye dönüştü. [داود] kelimesi izafetle mecrurdur ve fethayla [لبوسهم] ile [الهيحاء] da [لعدم] kelimesi için cerdir. Yabancı sarfı ve şartıdır ve ilmidir ayrıca [الملبوس] altında [اللبوس] ilişkili olup hal olma ihtimali taşımaktadır. Müstetir zamir hakkında anlamında olduğu için ve hal’e yettiği için eylem fiildir.

3.1.62. Elli Beşinci Beytin Özeti

Bu muhacirler, burunları dik cesaretlidir, savaş günleri zırhlarıdır, onu ören Davud Aleyhisselam’dır.

(٥٦) يَبِيضُ سَوَابِغٌ قَدْ شُكَّتْ هَا حَلَقٌ ... كَأَنَّهَا حَلَقُ الْقَفْعَاءِ مَجْدُولُ

“Uzun ve parlak zırhlarının sağlam ve metin bükümleri; ayırık otlarının halkaları gibi birbirine geçmiştir.”

3. 1.63. Elli Altıncı Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[كُسرت] gibidir. [حمر] [أبيض] kesrayla [يبض] kelimesinin çoğuludur, aslı ise dammeli [الصفاء] ve [الجلاء] yani kelimesine gelince; “Ye” harfinin teslimi için olup ondaki kasıt [سابعة] ile olup [الدرع الواسعة] ve [السوابغ] nun çoğulu olduğu

söylendi. [سرايل] kelimesinin sıfatı ve müfredi olduğu için [سرابال] müzekker ve faildir. Eğer müzekker için sıfat olursa akledilmeyen şeyden failer üzerine toplar. Şairin bizimdir o iki ay ve pullanmış yıldızlar sözü gibi. [شَكَّتْ] kelimesi sözlük “Şin” i ile [الشُّكُّ] kelimesindendir fetha ile. Bir şeyin bir şey de içeri girmesi demektir. Ondan şu sözü vardır: [فَشَكَّتْ] kelimesi, kıyafetleri kıyafetleri uzun mızraklardır ve ondan istenen, halkaların birbirine geçmiş olması olup bu zırhta olmak zayıflık demektir. [سَكَّتْ] kelimesinin ihmal edilen “Sin” ile [السُّكُّ] kelimesinden zırhlardır, dar halkalardır. Yani onun dar halkaları arasında dar olanıdır ve ondan [السُّكُّ] kelimesi vardır. Öyleyse [سكاء] kelimesi, yani dar ve küçük [الحلق] kelimesi iki fethayla [حَلَقَةٌ] kelimesinin çoğulu olup sakın “Lam” ile dir. [الأسْمَعِيُّ] nin cemisinde kesralı “Lam” ile olduğunu söyledi. Ebu Ömer eş- Şeybani dedi ki: Sözde değil. [القفعاء] kelimesi [حَلَقٌ] kelimesinin çoğulu olmasının dışında harekelemeyledir. [حَلَقٌ] kelimesi "ق" ile olup ondan sonraki sakın "ف" ile dir. Daha sonra [صحراء] vezni üzerine ihmal edilen "ع" ile dir. Yeryüzünün yapraklarına benzer, [حَلَقٌ] zırhlardır demektir. Yani [جَدَلٌ] kelimesinden o, güç demektir.

3.1.64. Elli Altıncı Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[بيضٌ وسوايح] kelimeleri [سرايل] kelimesi için iki kat sıfat olup doğrulama için olabilir. [شَكَّتْ] mazi ma'lum için gaibedir, ve [حَلَقٌ] onun failidir. Onunla ilgisi olup [سرايل] kelimesinin zamiridir. Taktimi zorunluluk içindir ve cümle onun için üçüncü sıfattır ve “Hurufu Müşebbehe”den olup [الحلق] kelimesine dönene birleşiktir. Ve de onun ismidir ve [حَلَقٌ] olup cümle [الْحَلَقُ] kelimesinin sıfatıdır. [مجدول] ona ikinci sıfat olup orada vasfin taktimi bulunmaktadır. Vas üzerine olan cümleyle müfred ile Allah’u Teâlâ’nın şu sözü gibi: {فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ} (سورة المائدة، ٥٤/٥).

“Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar.”

3.1.65. Elli Altıncı Beytin Özeti

Kıyafetleri kaplanmış geniş, uygun zırhlardır, onlara öncülük eden şey sağlam ve dar halkalı, [حلق القفعاء] gibi.

(٥٧) لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ ... قَوْمًا وَ لَيْسُوا مَجَازِيعًا إِذَا نَيَّلُوا

“Mızrakları düşmana saplanırken asla şımarmazlar; bir yenilgiye uğradıkları zaman da üzüntü duymazlar.”

3.1.66. Elli Yedinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[فَرَحَ بِهِ] kelimesi [السرور] demektir, ve [الحزن] nün tam tersidir. Sihah’ta dedi ki: kesrayla [سُرَّ بِهِ] demektir ve [الفرح] de aynıdır [الْبَطْرُ] dur.ve Allah’u Teâlâ’nın şu sözü vardır:

“Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları

[الظفر و الغلبة] tir. [الإصابة] Fetha ile [النيل] dendir. [نالت] kelimesi [أفرحه] [سِرَّهُ] sevmez.”

[رُمَحٌ] kelimesi kesralı "زيان كرداً دشمن را و الرماح" den Farsça’da [عدُو نِيلاً] nin [نال] dur.

kelimesinin çoğuludur. V e [ارمَحٌ] kelimesi üzerine de toplanır. [القوم] kelimesinin anlamı,

öncesini açıklayan demektir. [فتذكّر] ve [المجازع] dur. Çoğulu [المجزاع] dur. [المحارب] kelimesinin

[المخرب] kelimesinin çoğulu olması gibi. Mübalağa sigasıdır çok anlamında. [الجرع] kelimesi

[المضرب] gibi çok vuruş anlamındadır. [المنكاح] çok nikâh anlamındadır ve [النيلوا] kelimesi de

[الكتيل] kelimesindendir. [أصيبوا و غلبوا] anlamında.

3.1.67. Elli Yedinci Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

Nefy için değildir ve [يفرحون] kelimesi, müzari gaib için çoğuldur. “Vav” [فتية] kelimesine ya da [شم] kelimesine gelince eğer ki o, zaman zarfıysa [خافض] cevabıyla mansub şartıyladır. Ve [نالت] kelimesi mazi için gaibedir. [رماحهم] kelimesi zamire muzaftır. [أحد هاذين] onun failidir. Ve [قوما] kelimesi, onun mef'uludur. Cümle mahallen mecrurdur. [بِ إِذَا] ile onun şartı ve amilidir. [إِذَا] cevabı ve [لا يفرحون] kelimesine gelince “Vezkurul Mukaddem” ve de “Mahzuful Karine”dir. [الرأيين] kelimesinin tam tersine. [لا] [الفتية لا يفرحون] ya da [لا يفرحون] cümlesi, mahallen merfu mübtedanın haberidir. Yani “هم” yani [هم] ya da [شم] kelimesine sıfat olup “Vav” ile [ليسوا] atıf içindir ve gaib için çoğuldur. Nakıs fiillerdendir. “Vav” ise zamirdir [أحد هاذين] kelimesi için ismidir. [مجازيعا] kelimesi onun haberidir, ve [مصاييح] kelimesi gibidir, sarf edilmesine gerek yoktur. [إِذَا] kelimesi de aynı şekilde gelecek zaman zarfıdır. [نيلوا] kelimesi mef'ul için mazi gaibten mebnidir. Zamir olan “Vav” onun naibul failidir ve o da aynı [أحد هاذين] içindir. Cümle ise mahallen mecrur olup [إِذَا] kelimesiyle ki [بِ إِذَا] kelimesi; onun şartıdır ve de amili. [إِذَا] onun cevabıdır. Ve [ليسوا] ya gelince; Mukaddem ya da Mahzuful Karine'dir.

3.1.68. Elli Yedinci Beytin Özeti

Bu gençler galip gelince kendilerini öldürüp zafer kazandılar, onlara mutluluk ve sevinç gözükmeyiz, eğer kazanıp onları geri çevirip zafer kazanılırsa. Her iki durumdaki sabretmelerinin aksine üzülmeye ve ızdırap onlarıdır. Bu vasıfları, cesaret iledir. Aşırı değer verme ve sabrın çokluğudur, onların her zaman hayır ve şerde birbirlerine verdikleri değer kadardır.

(٥٨) يَمْشُونَ مَشْيَ الْجَمَالِ الزُّهْرِ يَعْصِمُهُمْ ... ضَرْبُ إِذَا عَرَدَ السُّودِ التَّنَائِيلُ

“Yürüyüşleri asil ak develer gibi pervasızdır. Bu kahramanlar ancak yiğitçe saldırıları ile kara yüzlü düşmana yüz geri ettirmeleri sayesinde kendilerini korurlar.”

3.1.69. Elli Sekizinci Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[يمشون] müzaridir ve [مَشِيَّ و مَشِيَّ]sakin sözlük “Şin”i iledir ilkinde, ve kesrası ikincisindedir. [جَمَل]kelimesi kesralı “Cim” ile olup [جَمَل]in çoğuludur, iki fetha ile, [زوج الناقة]dir. [زهر]kelimesi dammeli sözlük “Ze” si ve sakın “He” ile [حَمْرٌ]vezni üzerine olup [أزهر]kelimesinin çoğuludur.ve [الأبيض]demektir. [أزهر]kelimesi [المصباح و النار]demektir. [أزهر]fethalı olarak [زهورا]olur. Yani [أبيض]dur. [رجل أزهر]yani [الأبيض]olduğu söylenmektedir. Ve [رجل أزهر] kelimesinin [أبيض مشرق]olduğu söylenir. [يعصم]kelimesi [العصمة]kelimesindendir kesra ile. O , [المنع]dir. Ve ondan Allah’u Teâlâ’nın şu sözü vardır: {يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ} (سورة هود، ٤٣/١١)، الآية O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nûh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.” [يعصم] kesrayla [عصمة]dur. Yani [حفظه]yani [منعه]ondandır. [عَرْدٌ]kelimesi [التعريد]kelimesinden "عَرْدٌ"ve ihmal edilen "ر" harfiyledir. [عرد]nin [الرجل تعردا]olduğu söylenmektedir. Yani Cevheri’deki [فَرٌ]kelimeside aynı. Dammeli [السود]kelimesinin çoğulu [أسود]dir. [التنايل] [تمصاح]vezni üzerine olupkesra ve üst “Ta-ı Müsenna” ile ve sakın “Nun” ile [تمصاح]vezni üzerine olup [تنبال]kelimesinin çoğuludur. Ve [القصير]dir. Onda ki “Ta” harfinin fazla olduğu söylenir. [التفعال]gibi Eğer [مفعال] isimlerinden gelenlerden biridir kesra ile [التفعال]masdar olsaydı ilki fethalı olurdu. [التحوال]dışında değil ve [التقاء، التبيان، التلقاء] haricinde Allah’u Teâlâ’nın şu sözü vardır: {تَلْقَاءُ أَصْحَابِ النَّارِ} (سورة الأعراف، ٤٧/٧)،

cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman,” [الاسما] babındadır ve [إنتصابه] kelimesi zarf üzerinedir.

3.1.60. Elli Sekizinci Beyitteki İ‘râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

[مشى] müzari için gaibin çoğuludur. ”Vav” [الفتية] kelimesine gelince; [مشى] [الجمال] kelimesine muzaftır. Açıklayan masdar, çeşit içindir. Yani [مشى] gibidir. [الجمال] mahfuz masdarın sıfatı hakkında “Naib”dir. [الزهر] kelimesi, mecrur sıfattır. [الجمال] kelimesi ve cümlelerin yeri [لا يفرحون و يعصمهم] müzari için gaib olup [احد هاذين] kelimesine dönen bitişik olan mef’uludur. [ضرب] faili olup onda ki tenvin [عوض] kelimesi ona muzafun ileyh olma konusundadır. Yani [ضرب] ya da [رحم] ya da ikisi dışındakiler, silahlardandır. [إذا] şart için dammelenmiş bir zarftır. [السابق] kelimesinin cümleye muzaf olması gibi. [عرد] ki o, mazi fiildir. [السود] onun ise onun faili olup ondaki amile olan cevabıdır. Mahzuful Karine’ye gelince; [يعصمهم] dur, ya da mukaddemdir ve [يعصمهم] kelimesinin mahalli لا [يفرحون]nin mahalli gibidir.

3.1.61. Elli Sekizinci Beytin Özeti

Muhacirler, Allah onlardan razı olsun [إمتداد] kelimesiyle nitelendirilirler. [القامة] [عظم] [الوقار و التآدة] kelimelerinin delili olan. [الرفق] kelimesi [البشر] deki [المشي] dur. [الخلق و بياض] [يعصمهم] denir. Bunlar [مشياً] dir. Savaşta kaçtığı zaman, bu küçük acılar olur, kısa kara, oraya bağlanmasını engeller. Ondaki kılıç ve silah bıçak ve mızrak darbesindendir.

(٥٩) لَا يَفْعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي خُورِهِمْ ... وَمَا لَهُمْ حِيَاظِ الْمَوْتِ تَهْلِيلُ

“Yaralandıkları vakit ancak göğüslerinden vururlar. Onların ölüm denizlerinin dalgalarından korkuları yoktur.”

3.1.62. Elli Dokuzuncu Beyitteki Lüğat ve Sarfla İlgili Açıklamalar

[يقع] kelimesi, müzari olup [وقع] kelimesi ise bir şeyin meydana gelmesidir, ve ihmal edilen "ط" harfinden [الطعن] kelimesi masdardır. Onu bıçaklama, yani ona vurmaktır. Ve [النحور] ile dir. Vezin olarak [الصدور] gibi ve [نحر] kelimesinin çoğulu anlamındadır. [الْحَيَاضُ] kesralı ihmal edilen "ح" harfiyledir. Kelimenin sonu sözlük "ض" harfiyle [حوض] kelimesinin çoğulu olup suyun toplandığı yerdir ve havuzlar üzerine de toplanır. [حياص] kelimesinin ihmal edilen "ص" ile kelimenin sonunda olduğu, [حوص] kelimesinin çoğulu olduğu rivayet edildi. Dar ve şeddelidir. [الموت] kelimesi [مات، يموت] nun birinci babdan masdardır. [حياض] kelimesinden kasıt, [الموت، مهالك، القتال] dir, ve [تَهْلِيل] masdardır. [هَلَل] eğer gecikirse, o şey hakkındadır.

3.1.63. Elli Dokuzuncu Beyitteki İ'râb (Nahivle İlgili Açıklamalar)

لا nefiy içindir. [يقع] müzari için gaiptir. [الطعن] kelimesi fâildir. Başındaki elif-lâm takısı, "lâmu'l-'ahd" ya da "istiğrak" veya [الجنس] içindir. [نحورهم] kelimesinde olmaksızın onlar müstesnadır. [مفرغ] mahallen mansub onun mef'ulüdür. Yani [لا يقع، المهاجر] kelimesi Radiyellahu Anhum [نحورهم] dışında ve cümlelerin mahalli [يمشون] cümlesinin mahalli gibidir. [الصفية] kelimesi, ki o, en çok görünendir. "Vav" atf için ya da "ليس" ye benzeyen hal içindir. Onların "Zarfu Müstekarrun" u vardır. Haberi [وجهه] dur. [التقديم] zahir ve [تَهْلِيل] ise onun ismidir. "عن" kelimesi, onunla ilişkili ve eğer masdar ve onun mef'ulu olursa büyük bir beyitte onun önüne geçmez. Cümle, fiil cümlesine atf ve hale gelince; [نحورهم] zamirindendir.

3.1.64. Elli Dokuzuncu Beytin Özeti

Muhacirler Allah onlardan razı olsun, cesaret ve imanın gücüyle nitelendirilirler. Onların arkalarından bıçaklanıncaya kadar kaçış konusunda düşmandan yüz çevirmezler diye rivayet edilmiştir. Rasulullah Aleyhisselam bu ayati duyunca yanında olan “Kureyş”lilere: Biliniz ki muhacirleri övüp ensara bir mecaz ile itiraz ettiği zaman denildiği gibi. Siyahlar arkadaşlarının yaptıklarından dolayı ensar ümmetine geri verirlerse.

Bununla kitabın başında açıkladığımız gibi Rasulullah Aleyhisselam insan oldukları halde neden ensarı hayırlarıyla anmadınız? Buyurmuştur bu mısralarda.

“Hayatının cömertliğinin şerrinden kalmayacak Ensar’ın lehine bir şakada.

Hükümdarların haber oğulları olduğu büyüklerden egemenlik miras aldılar,

Öfke günü ve umutsuzluğa ruhlarını feda eden kubbesi güçlülerin,

Ve dinlerini kaybetmiş insanlar, [المشرقيّ و بالقنا الخطار]da

Silahlı süvari neferleri [هنديّ غير قصار]

Kızarmış gözlerle bakıyor köz gibi, kör gibi değil,

Biat edenler, kucaklaşma ve tekrarlama günü peygamberlerin ölümü için yas tutarlar.

Gördükleri gibi kendilerini arındırırlar. Kâfirlerden uzaklaştırırlar.

Eğitildiler, hafiyenin karnında eğitilmiş gibi, kara direklerin boynunu yenip.

Ve eğer kendini onlardan alıkoymaya karar verirsen bağışlayanların kalelerinde olursun.

Beni “Bedir” günü vurdular... Hepsini ben yapardım sandım.

İnsanları tanıyorsan onları tanımım. Onlarda benim emrimde olanlar ve bana inanırlar.

Halkım, yıldızlar oyulduğunda inen tokmaklar içindir.

Meskenim, mikropta “Gassan”nın görkeminde, gagasında ki çukurları beğendim.”

Bu açıklamayı siyahtan beyaza aktarmak için diriliş sersemliğinden meydana gelen boşluk ve dinlenme, Ahmed b. Osman onu muvaffak kılsın, onun seferberliğinin işlevleri, şuur ve maksat taleplerinden yüz çevirip onu ve zincirlerini, anne-babası ve bütün mü'minleri ve bütün mü'mine kadınları, meclisi ve peygamberinin gönderdiği sancağı altında onları bağışlamaktır.

Orgenarelliğe yüz otuz bin yılı Şaban ayının ilk on günü öğleden önce şan ve şeref sahibi olanların hicreti Edirne'nin Sıynet kasabasında hükümdarların kalesinde, ünlü caminin ilkokulunda “El Lebeliyye” den yüksek şerefiyle meşhur, Allah beni affetsin "باهيها" ve sakinleriyle ve kim onda hayrı ararsa,

Elhamdülillah tamamlanmış üzeredir ve salat, insanların en hayırlısı olan Rasul'ünün üzerine olsun.

{Anlamları açıklamamda ve kafiyyemde bir eksikliği fark ettim.

Eğer aktivasyon noksanlığı sürecinde olursa bana atfetme!

3.2. 35-59. Beyitler Arasının Belâğat Uygulamaları

3.2.1. Otuz Beşinci Beyit:

تَسْعَى الْوُشَاةُ جَنَابَيْهَا وَقَوْلُهُمْ ... إِنَّكَ يَا بَنَ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ

“Şimdi Su ‘âd’ın hicrânı yetmiyormuş gibi iki tarafa söz götürüp getiren rakipler bana diyorlar ki: Ey Ebû Sülmâ’nın oğlu, sen artık kendini ölmüş bil.”

يا أبا سلمى denilirken nidâ sanatı vardır. Nidâ cümlesi cümle-i mu‘tariza (ara cümle)

olduğu için إِنَّكَ ile başlayan cümle uzatılmış, dolayısıyla itnâb sanatı oluşmuştur.⁸²

3.2.2. Otuz Altıncı Beyit:

وَقَالَ كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ أَمْلُهُ ... لَا إِلَهِيَنَّكَ إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولُ

“Güvendiğim dostlardan her kime başvurdumsa, biz asla seninle uğraşamayız, başının çaresine bak, dediler”.

كُلُّ kelimesi, mübâlağa ifâde etmektedir.⁸³

3.2.3. Otuz Yedinci Beyit:

فَقُلْتُ خُلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولُ

“Ben de onlara dedim ki: O halde beni serbest bırakın, Rahman olan Allah, neyi takdîr etmiş ise o olur”.

" لَا أَبَا لَكُمْ" ifadesinde “medih ve zemm”den kinâye vardır. Burada muhâtablar zemmedilmiştir.⁸⁴

3.2.4. Otuz Sekizinci Beyit:

كُلُّ ابْنِ أَنْثَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولُ

⁸² Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez yöneticisi, Prof. Dr. Süleyman TULÜCÜ, Erzurum 1997), s. 79.

⁸³ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 79.

⁸⁴ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 79.

“İnsanoğlu uzun yıllar yaşasa da günün birinde, sırtı kambur tahtaya binecek değil midir?”

Arabistanda sarmaşık ve “katâd” denilen ağacın dalları dikdörtgen şeklinde kesilerek iple birbirine bağlanır, üzerinde cenâze taşınır ve cenâzenin ağırlığından dolayı aşağı doğru bir sarkma olurdu. Bu nedenle tâbûta آلة حدباء kambur âlet(tahta) denirdi. Yine bu ifâde ölümün künyesidir. Beyitteki سلامة ve آلة حدباء kelimeleri arasında tezâd sanatı oluşmuştur.⁸⁵

3.2.5. Otuz Dokuzuncu Beyit:

أُنَبِّئُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولُ

“Bana haber gönderdiler; Allâh’ın Peygamber’i sana ağır ceza verecek diye söylediler; ben de O’nun kapısına bağışlanacağımı umarak geldim”.

Bu beyit gazelden medhe geçişin olduğu beyittir. Beyitte Resûlullâh kelimesinin tekrar edilmesi ta‘zîm/saygı içindir. Yine saygı amacıyla, “den-dan” anlamında مِنْ harf-i cerri yerine “yanında, huzurunda” anlamında “عِنْدَ” zarfı kullanılmıştır. Zamîr yerine açık ismin kullanılması anlamı vurgulamak içindir. Ka‘b b. Züheyr, bu tekrâr ile Hz. Muhammed’in peygamberliğini ön plana çıkarmakta ve peygamberliğin de affi gerektirdiğine vurgu yapmaktadır. Şâir, “Allâh’ın resûlü affeder” deyince peygamberimizin “af ancak Allâh’tandır” diye düzeltiği rivâyet edilmektedir.⁸⁶

3.2.6. Kırkıncı Beyit:

فَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا ... وَالْعُذْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَقْبُولُ

“Allâh Rasûlü’ne özür dileyerek geldim; çünkü Allâh Rasûlü’ü yanında mazeretler kabul olunur”.

عُذْر ve مُعْتَذِر kelimeleri arasında iştikâk sanatı vardır.⁸⁷

⁸⁵ Soner Gündüzöz, Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 80.

⁸⁶ Soner Gündüzöz, Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 80.

⁸⁷ Soner Gündüzöz, Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 80.

3.2.7. Kırk Birinci Beyit:

مَهْلًا هَذَا الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً ... الْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِظٌ وَتَفْصِيلٌ

“İlâhî hidayetiyle, içi öğütler ve en yüce hakikatlerle dolu Kur’ân’ı sana indiren Allâh için, bana mühlet ver”.

مَوَاعِظ، القرآن، نافلة، هَذَا kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.⁸⁸

3.2.8. Kırk İkinci Beyit:

لَا تَأْخُذْنِي بِأَقْوَالِ الْوُشَاةِ وَلَمْ ... أَذْنِبْ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَقَاوِيلِ

“Beni rakiplerimin dedikodusu ile hırpalama; hakkımda pek çok söylentiler olmuştaysa da o derece suçlu değilim”.

أَقْوَال ve أَقَاوِيل kelimeleri arasında iştikâk sanatı vardır.⁸⁹

3.2.9. Kırk Üçüncü Beyit:

لَقَدْ أَقُومُ مَقَامًا لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَأَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ

“Şimdi öyle bir makamda bulunuyorum ki, burada gördüğüm ve işittiğim şeyleri bir fil görüp işitseydi muhakkak titrerdi”.

أَقُومُ، مَقَامًا، يَقُومُ kelimeleri arasında cinâs-ı iştikâk sanatı vardır.⁹⁰

3.2.10. Kırk Dördüncü Beyit:

لَظَلَّ يُرْعَدُ إِلَّا أَنَّ يَكُونَ لَهُ ... مِنَ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلٌ

“Burada beni ancak Allâh’ın izniyle Peygamber’in affına nâil olmaktan başka bir şey kurtaramaz”.

⁸⁸ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 81.

⁸⁹ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 81.

⁹⁰ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 81.

3.2.11. Kırk Beşinci Beyit:

حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أَنْزَعُهُ ... فِي كَفِّ ذِي نَقَمَاتٍ قِيلُهُ الْقِيْلُ

“Ben de Yüce Peygamber’e karşı hiçbir i’tirâzda bulunmadan, sağ elimi O’nun adâletli eline uzatıyorum; şimdi söz O’nun sözüdür”.

3.2.12. Kırk Altıncı Beyit:

لَذَاكَ أَهْيَبُ عِنْدِي إِذْ أَكَلِمُهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَنْسُوبٌ وَمَسْئُولٌ

“Ama kendisiyle konuştuğum zaman, bana; sen suçlusun, sen sorumlusun, diyecek olursa, nazarımda en heybetli manzara bu olacaktır”.

Beytin başındaki ل harfi, kasem/yemîn için olup, kasem kelimesinin düşürülmesinde îcâz sanatı vardır.⁹¹

3.2.13. Kırk Yedinci Beyit:

مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ ... مِنْ بَطْنِ عَثَرٍ غِيَا دُونَهُ غِيَا

“Çünkü bu yüce arslan, “Asser”⁹² mevkiinde yer yer sıralanan arslan yataklarının iç kısmındaki muhteşem yurdunda hüküm sürmektedir”.

لُيُوثُ kelimesi ile لَيْثٌ عَقِيرٌ darb-ı meseline telmîh/hatırlatma yapılmıştır.⁹³

⁹¹ Soner Gündüzöz, *Ka'b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*, s. 81.

⁹² Arslanı bol olan sık ormanlık yer.

⁹³ Soner Gündüzöz, *Ka'b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*, s. 81-82.

3.2.14. Kırk Sekizinci Beyit:

يَعْدُو فَيَلْحَمُ ضِرْعَامَيْنِ عَيْشُهُمَا ... لَحْمٌ مِنَ الْقَوْمِ مَعْفُورٌ حَرَادِيْلُ

“Bu öyle bir aslandır ki, erkenden ava çıkar, çifte yavrusunu parça parça yerlere serilmiş insan etleriyle besler.”

حَرَادِيْلُ ج حَرْدَل kelimesinin çoğuluna vezin zarûretinden dolayı dâl ve ya harfî eklenmiştir. Bu ekleme işlemine işbâ‘ sanatı denir.⁹⁴

3.2.15. Kırk Dokuzuncu Beyit:

إِذَا يُسَاوِرُ قِرْنًا لَا يَحِلُّ لَهُ ... أَنْ يَتْرُكَ الْقِرْنَ إِلَّا وَهُوَ مَقْلُولٌ

“Kendi emsaliyle cenkleştiği vakit de hasmını yerlere sermedikçe meydanı terk etmeyi nefsine haram sayar.”

“مَقْلُولٌ” kelimesi, “aklı başından gitmiş/yere serilmiş” anlamındadır. İnsana ait bir vasıf arslan için kullanıldığı için arslan kişileştirilmiştir. Bu işleme teşhîs sanatı denir.⁹⁵

3.2.16. Ellinci Beyit:

مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاغُ الْجَوِّ ضَامِرَةٌ ... وَلَا تُمَسِّي بِوَادِيهِ الْأَرَاغِيلُ

“Onun heybetinden çölün yırtıcı hayvanlarının sesi kısılır. Onun dolaştığı yerlerde insanlar dolaşamaz”.

Beyitte geçen ضَامِرَةٌ kelimesi, korkudan dolayı geniş getiremeyip sesi kısılan hayvan anlamına geldiği için burada mübâlağa sanatı vardır.⁹⁶

3.2.17. Elli Birinci Beyit:

وَلَا يَزَالُ بِوَادِيهِ أَخُو ثَقَةٍ ... مُطَرَّحُ الْبَرِّ وَالْدَّرَسَانِ مَأْكُولُ

“Onun yaşadığı vâdîde gücüne, kuvvetine güvenen nice babayiğitlerin silâh ve elbiseleri paralanmış, kendileri kurda kuşa yem olmuştur”.

⁹⁴ Soner Gündüzöz, Ka ‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 82.

⁹⁵ Soner Gündüzöz, Ka ‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 82.

⁹⁶ Soner Gündüzöz, Ka ‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği, s. 82.

3.2.18. Elli İkinci Beyit:

إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَصَاءُ بِهِ ... مُهَنْدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ.

“Şüphe yok ki, Rasûlullâh, dünyâyı aydınlatan, şerri kesip atmak için çekilmiş; Allâh’ın keskin kılıçlarından bir kılıcıdır.”

Bu beyit *Kasîde-i bürdenin* methiye kısmının son beytidir. Buna بيت القصيد denir.

Araplar arasında kabîle reîslerinin kabîle fertlerini toplamak amacıyla kılıçlarını kınlarından çekip ellerinde çevirmek sûretiyle güneş ışığıyla parlatıp bir şeyleri i‘lân etmeleri âdettendi. Beyitte buna hatırlatma vardır. Bu işleme telmîh sanatı denir.

Seyf (kılıç), isti‘âre yoluyla Hz. Peygamber’e benzetilmiştir. Buna teşbîh sanatı denir. Beyitte yer alan süyûfullâh ta‘bîri Hz. Peygamber’e aittir ve hadîs hükmündedir. Bu sebeple âyetten veya hadîsten alınan ibâre alımına iktibâs sanatı denir. Şâir, beyti söylerken “min süyûfi’l-Hind” ifâdesini kullanınca Hz. Peygamber, müdâhale etmiş sonra şâir “min süyûfillâh” diye düzeltmiştir.⁹⁷

3.2.19. Elli Üçüncü Beyit:

فِي فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ ... بِيَطْنِ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا زُورُوا

“Kureyş’ten ileri gelenler arasında cömert ve fedâkâr bir zümre, Mekke vâdîsinde İslâm’ı kabul ettikleri vakit, sözcüleri onlara, buradan göçün dediler”.

Bu beyitte hicret olayına telmîh vardır.⁹⁸

3.2.20. Elli Dördüncü Beyit:

زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ ... عِنْدَ الْإِقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِيزُ

“Onlar göçtüler, ancak çarpışma sırasında zayıf, silâhsız ve müdâfasız olanlar yerlerinde kaldılar”.

زَالُوا، فَمَا زَالَ، أَنْكَاسٌ، وَلَا كُشْفٌ، مَعَارِيزُ kelimelerinde tenâsüb sanatı vardır.⁹⁹

⁹⁷ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 83.

⁹⁸ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 83.

⁹⁹ Soner Gündüzöz, *Ka’b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 83.

3.2.21. Elli Beşinci Beyit:

شُمُ الْعَرَانِينَ أَبْطَالُ لَبُوسُهُمْ ... مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَا سَرَابِيلُ

“Evet, onlar din gayretiyle başları havada gezen koçyiğitlerdir. Zırhları Dâvud’un harpte işleyip giydiği demir gömlektir.”

شُمُ الْعَرَانِينَ “Burunları büyük/yüksek” ibâresinde kinâye sanatı vardır; kinâye hem gerçek anlamın hem de gizli anlamın bir arada kastedilmesidir. Ancak mecâzda gerçek anlamın kastedilmesine engel bir karîne vardır. Buradaki beyitte, gerçekte “burunları büyük” anlamı taşıdığı gibi asîlzâde, bu yüzden “kibirli” anlamına da gelir. Yine شُمُ الْعَرَانِينَ ifâdesinde isti‘âre sanatı olduğu söylenmiştir.¹⁰⁰

Yine beyitte Dâvûd (a.s)’un zırh ustalığına dikkat çekilerek aşağıdaki âyete telmîh vardır.

﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُحَصِّنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾¹⁰¹

“Ona sizin için zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun. Artık şükredecek misiniz?”

¹⁰² أَبْطَالُ، لَبُوسُ، هَيْجَا، سَرَابِيل kelimelerinde ise tenâsüb sanatı vardır.

3.2.22. Elli Altıncı Beyit:

بَيْضٌ سَوَابِغٌ قَدْ شُكَّتْ لَهَا حَلَقٌ ... كَأَنَّهَا حَلَقُ الْقَفْعَاءِ مَجْدُولُ

“Uzun ve parlak zırhlarının sağlam ve metin bükümleri; ayırık otlarının halkaları gibi birbirine geçmiştir.”

Bu beyitte zırhlar, ayırık otuna benzetildiği için teşbîh sanatı vardır.¹⁰³

3.2.23. Elli Yedinci Beyit:

لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ ... قَوْمًا وَلَيْسُوا مَجَازِيْعًا إِذَا نِيلُوا

¹⁰⁰ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 84.

¹⁰¹ el-Enbiyâ, 21/80.

¹⁰² Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 84.

¹⁰³ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 84.

“Mızrakları düşmana saplanırken asla şımarmazlar; bir yenilgiye uğradıkları zaman da üzüntü duymazlar”.

3.2.24. Elli Sekizinci Beyit:

يَمْشُونَ مَشْيَ الْجَمَالِ الزُّهْرِ يَعْصِمُهُمْ ... ضَرْبُ إِذَا عَرَدَ السُّودُ التَّنَائِيلُ

“Yürüyüşleri, asıl ak develer gibi pervasızdır. Bu kahramanlar ancak yiğitçe saldırıları ile kara yüzlü düşmana yüz geri ettirmeleri sayesinde kendilerini korurlar”.

Bu beyitte زُهر ve سُود kelimeleri arasında tezâd sanatı vardır.¹⁰⁴

3.2.25. Elli Dokuzuncu Beyit:

لَا يَقَعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ ... وَمَا لَهُمْ مِنْ حِيَاظِ الْمَوْتِ تَهْلِيلُ

“Yaralandıkları vakit ancak göğüslerinden vurulurlar. Onların ölüm denizlerinin dalgalarından korkuları yoktur”.

Bu beyitte طَعْن kelimesiyle mızrak kastedildiği için mecâz-ı mürsel sanatı vardır.¹⁰⁵

Rivâyete göre Ka‘b b. Züheyr, Hz. Ebûbekir’in kızı Ümmü Hânî’ye âşık olduğunu söylemiş. Ensâr’dan bazısı da Ka‘b b. Züheyr’i öldürmek istemiş. Bu sebeple, şâirin bu son iki beyitte Ensar’ı hicvettiği söylenmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 85.

¹⁰⁵ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 85.

¹⁰⁶ Soner Gündüzöz, *Ka‘b b. Züheyr, Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*, s. 85.

35-59. BEYİTLER ARASININ EDİSYON KRİTİĞİ

(٣٥) تَسْعَى الْوُشَاةُ جَنَابَيْهَا وَقَوْلُهُمْ ... إِنَّكَ يَا ابْنَ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ

"تسعى" من السَّعَاية بالكسر. قال في مختصر الصحاح^{١٠٧}: سعى به إلى الوالي سَعَايَةً وشى به. وقال في الدستور^{١٠٨}: السعاية: غمازى كردن أو من السعي، يقال سعى الرجل سعيًا أي عدا، كذا في الجوهر^{١٠٩}، ومنه قوله تعالى: ﴿فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ...﴾^{١١٠} و"الوشاة" بالضم جمع الواشي، مثل "غازٍ وغزاة"، من الوشاية. يقال: وشى به إلى السلطان، وشاية^{١١١} بالكسر، أي سعى، ويروى "العُوة" بالضم بدل الوشاة جمع الغاوي من الغيِّ بالغين المُعْجَمَةِ وهو الضَّلالُ.

و"جَنَابَيْهَا" تثنية جنابٍ بالفتح، وهو الفناء^{١١٢} وما قَرُبَ من محلة القوم، والجمع أَجْنَبَةٌ^{١١٣}. يقال: "مَرُّوا يَسِيرُونَ جَنَابَيْهِ" أي نَاحِيَّتَيْهِ. وأما قولهم "فَرَسٌ طَوَّعَ الْجَنَابِ" فإنه بكسر الجيم، ومعناه سَهْلُ الْقِيَادِ.

^{١٠٧} انظر مختار الصحاح لزين الدين أبي عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي الرازي (ت ٦٦٦هـ)، المحقق: يوسف الشيخ محمد، الناشر: المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت - صيدا، الطبعة: الخامسة، ١٤٢٠هـ / ١٩٩٩م، ص ١٤٨، ٢٩١.

١٠٨

^{١٠٩} هو أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري توفي سنة (٣٩٣ هـ / ١٠٠٣ م)، أبو نصر: لغوي، من الأئمة. أشهر كتبه الصحاح مجلدان. وله كتاب في العروض، ومقدمة في النحو، انظر للتفاصيل: الأعلام لخير الدين بن محمد بن علي بن فارس الزركلي، بيروت: دار العلم للملايين، ٢٠٠٢، ٣١٣/١؛ انظر تاج اللغة وصحاح العربية لأبي نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي (ت ٣٩٣هـ)، تحقيق: أحمد عبد الغفور عطار، الناشر: دار العلم للملايين - بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م، عدد الأجزاء: ٦، ج ٦ ص ٢٣٧٧.

^{١١٠} سورة الجمعة ٩/٦٢.

^{١١١} سموا بذلك؛ لأنهم يشون الحديث، أي يُزَيِّنُونَهُ ومنه سمي الوشي وشاية. انظر "..... لابن هشام، ج... ص....

^{١١٢} كُتِبَ في المخطوط "فَنَاء" بفتحة الفاء وهذا خطأ؛ لأنه مصدر.

و"أبي سُلمى" بضم السين كُنْيَةُ وَالِدِ زُهَيْرِ بْنِ أَبِي سُلمى الشَّاعِرِ واسمه رَيْعَةُ بْنُ رَبَاحٍ مِنْ بَنِي مَازِنٍ. قال الجوهري^{١١٤}: ليس سُلمى بضم السين في العرب إلا هذا. وانتسابُ كَعْبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ [٥٢/ب] إلى جدِّه أبي سُلمى دون أبيه زهيرٍ بالنظر إلى عادة العرب، فإنهم ينتسبون إلى الأجداد كالأباء. ومثله قوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب].^{١١٥}

و"مقتول" اسمُ مفعولٍ مِنْ "قَتَلَهُ قَتْلًا" مِنْ بَابِ "نَصَرَ".

إعرابه:

تَسْعَى: غائبةٌ للمضارع، والوشاةُ: فاعله، وأداةُ التعريفِ إمَّا للجنس، أو العهد. وجَنَابَيْهَا: ظرفُ مكانٍ مُبْهَمٌ، منصوبٌ بتقدير "في"، معمولٌ "تَسْعَى"، ولا يُخْرِجُهُ من الإِبْهَامِ اختصاصُه بالإضافة كما تقول: "جلستُ مكانَ زيدٍ، وقصدتُ موضعه" وضميرُ التَّأْنِيثِ راجعٌ إلى سعادَ التي ذكر أنه لا يُبَلِّغُهَا أرضَهَا إِلَّا الْعِتَاقُ إلى آخره.^{١١٦} ويحتمل أن يرجع إلى ناقةِ كعبٍ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - وهو المناسب للمصراع الثاني. وإن لم يتقدَّم ذكرها لانْفِهَامِهَا بمَعُونَةِ المقام.

^{١١٣} كُتِبَ في المخطوط "أَجْنَبَةٌ" بفتح النون وهذا خطأ.

^{١١٤}

^{١١٥} أخرجه البخاري ٤٣١٥؛ ومسلم، ١٧٧٦.

^{١١٦} في المخطوط: إلخ

وَأَوْ^{١١٧} "قولهم" للحال، وقولهم مُبْتَدَأُ مضافٌ إلى فاعله الرَّاجِعِ إلى الوُشَاةِ،

ومفعوله متروكٌ أي قولهم إِيَّايَ.

وإنَّ: مِنَ الحروف المشبهة.

و"كاف" الضميرُ: اسمه.

وَلَمَقْتُولُ الْمُتَأَكَّدَةُ بِاللَّامِ خبرُهُ.

والجملَةُ منصوبةٌ محلاً مقولُ القولِ. وكسرُ "إنَّ" قرينةٌ دالَّةٌ عليه. وخبرُ المبتدأ

محذوفٌ جوازاً لقيامِ قرينةٍ مِنْ غيرِ إقامةِ شيءٍ مَقَامَهُ، أي قولهم إنك إلى آخره^{١١٨}

مُسْتَفِيضٌ، أَوْ شَائِعٌ، أَوْ أمثالهما. وأما كونُها مرفوعةً محلاً على أن تكونَ خبرَ المبتدأ

[٥٣/أ]، كما قاله الشارحُ، وعدم احتياجِها إلى الرَّابِطِ، باعتبار كونِها نفسَ المبتدأ فَعَيَّرَ

مَرَضِيٍّ. لأنَّ أحداً مِنَ النُّحَاةِ لَمْ يَقلْ في محلِّ المقولِ غيرَ النَّصبِ. وإنَّما اختلافُهم بعدَ

الاتِّفاقِ في النصبِ في كونه مفعولاً به، أَوْ مفعولاً مطلقاً نوعيًّا. فالجمهورُ ذهب إلى

الأوَّلِ، والبعضُ إلى الثاني. كما أشرنا إليه سابقاً، والجملَةُ منصوبةٌ محلاً حالٌ مِنَ الوُشَاةِ،

وأما على روايةِ نَصْبِ "قولهم" على أن يكونَ مصدرًا قامَ مقامَ الفعلِ مثلَ "سبحانَ الله،

^{١١٧} في البيت: وقولهم

^{١١٨} في المخطوط: إلخ

ومعاًذ الله"، بمعنى "أَسْبَحْهُ وَأَعُوذُ بِهِ" أي يَسْعَوْنَ، ويقولون: "قولهم إلى آخره.^{١١٩}
فالواو^{١٢٠}: للعطف على "تسعى" لا للحال.

وجملة "يا ابن أبي سلمى"، معترضة بين الاسم والخبر. وجملة تسعى منصوبة محلاً
حال من "سعاد"، أي فَارَقْتُ والحال "أنّ الوشاة يسعون" إلى آخره.^{١٢١}
ويُحْتَمَلُ أن تكون مستأنفةً للتخلص للمدح.

اعلم أنّه لا بُدّ من إعطاء الحركة المضمومة إلى الميم في "قَوْلُهُمْ" وإشباعها.
والأ^{١٢٢} يَلْزَمُ الانكِسارُ، وذلك يظهر من التقطيع فعليك به.

مَحْصُولُهُ^{١٢٣}: فارقْتُ سعادُ. والحال "أنّ الغمازين يسعون فنائها ونواحيها، أو
حوالي ناقته - ﷻ - ويقولون إنك يا كعب لمقتول، أي لصائر إلى القتل فهو مجاز بطريق
المُشارفة، مثله^{١٢٤} ما قال المُحقِّقُ البيضاوي في تفسيره [٥٣/ب] عند قوله تعالى
﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾^{١٢٥}، "وتسمية المُشارفِ لِلتَّقْوَى مُتَّفِقًا، إِيْجَازًا وَتَفْخِيمًا لِشَأْنِهِ".^{١٢٦}

^{١١٩} في المخطوط: إلخ

^{١٢٠} وقولهم

^{١٢١} في المخطوط: إلخ

^{١٢٢} وإنّ لا: وإلا

^{١٢٣} محصّل الكلام: نتيجة الكلام

^{١٢٤} مثله: "إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ". (الزمر، ٣٩/٣٠) وفي الحديث: "مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا، فَلَهُ سَلْبُهُ". انظر الموطأ لمالك بن أنس، باب ما جاء في السلب في النفل، ٤٥٥/٢، الرقم: ١٩، صححه ورقمه وخرج أحاديثه وعلق عليه: مجّد فؤاد عبد الباقي، الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٥ م؛ البخاري، أبواب الخُمس، باب مَنْ لَمْ يُخَمَّسِ الْأَسْلَابُ...، الحديث، (٢٩٧٣ ج ٢ ص ١٠٥٩) انظر شرح قصيدة بانث سعاد لابن هشام، ج...ص...

^{١٢٥} سورة البقرة، ٢/٢.

^{١٢٦} أنوار التنزيل وأسرار التأويل لناصر عبد الله البيضاوي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة الأولى، ١٩٩٧/١٤١٨، ج ١، ص ٣٦.

(٣٦) وَقَالَ كُلُّ خَلِيلٍ كُنْتُ آمُلُهُ ... لَا أَلْهَيْتَكَ إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولٌ^{١٢٧}

"كُلُّ" بِالضَّمِّ لَفْظُهُ وَاحِدٌ، وَمَعْنَاهُ جَمْعٌ. فَعَلَى هَذَا تَقُولُ: "كُلُّ حَضَرَ، وَكُلُّ حَضَرُوا". عَلَى اللَّفْظِ مَرَّةً وَعَلَى الْمَعْنَى أُخْرَى، وَكُلُّ وَكَذَا مُقَابِلُهُ وَهُوَ بَعْضُ مَعْرِفَتَانِ، وَلَمْ يَجِئْ عَنِ الْعَرَبِ بِالْأَلْفِ وَاللَّامِ، وَهُوَ جَائِزٌ؛ لِأَنَّ فِيهِمَا مَعْنَى الْإِضَافَةِ. أَضَفْتُ أَوْ تُضِفُ كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ.^{١٢٨} وَاسْتَعْمَلَهُ عِنْدَ الْإِضَافَةِ بِحَسَبِ مَدْخُولِهِ. فَإِنْ كَانَ مَعْرِفَةً مِثْلَ "أَكَلْتُ كُلَّ الرُّمَّانِ" فَهُوَ لِإِحَاطَةِ الْأَجْزَاءِ. وَإِنْ كَانَ نَكْرَةً كَمَا وَقَعَ هُنَا، فَهُوَ لِإِحَاطَةِ الْأَفْرَادِ.

و"الْخَلِيلُ"^{١٢٩} بَفَتْحِ الْخَاءِ الْمُعْجَمَةِ بِمَعْنَى الصَّدِيقِ هُنَا، وَالْأَنْثَى خَلِيلَةٌ.
و"أَمُلُ" بِمَدِّ الهمزة مِنَ الْإِيْمَالِ، وَأَصْلُهُ إِيْمَالٌ بِالْهَمْزَتَيْنِ مِنَ الْأَمَلِ، وَهُوَ الرَّجَاءُ.
قُلِبَتِ الثَّانِيَةُ يَاءً لِسُكُونِهَا وَانْكَسَارِ مَا قَبْلَهَا، وَمُدَّتْ، فَصَارَ إِيْمَالًا مِثْلَ إِيْمَانٍ.
و"أَلْهَيْتَكَ"^{١٣٠} بِضَمِّ الهمزة وَسُكُونِ اللَّامِ وَكَسْرِ الْهَاءِ، مِنْ "أَلْهَاهُ أَيَّ شَغَلَهُ".
و"مَشْغُولٌ" أَيَّ فَارِغٌ، وَمُعْرَضٌ، مِنْ شَغَلْتُ بِكَذَا، عَلَى مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ.

^{١٢٧} مفاعِلُن، فَعْلُن، مُسْتَفْعِلُن، فَعْلُن

مُسْتَفْعِلُن، فَعْلُن، مُسْتَفْعِلُن، فَعْلُن

^{١٢٨} انظر الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية لأبي نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي (ت ٣٩٣هـ)، تحقيق: أحمد عبد الغفور عطار، الناشر: دار العلم للملايين - بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧ م، عدد الأجزاء: ٦، ج ٥ ص ١٨١٢.

^{١٢٩} الحاشية: والخليل من الخلَّة بالضَّمِّ وهي الصداقة. ويكون الخليل بمعنى الفقير من الخلَّة وهي الحاجة. ومنه قول زهير: وإن أتاه خليلٌ يومَ مَسْعِيَةٍ يقول لا غائبٌ مالي ولا حرمٌ شرح قصيدة بانة سعاد لابن هشام، ج ... ص

^{١٣٠} ومعنى لا ألهينك: لا أشغلنك عما أنت فيه بأن أسهله عليك وأسليتك فاعمل لنفسك. فإني لا أغني عنك شيئاً. انظر شرح قصيدة بانة سعاد لابن هشام، ج ... ص ...

إعرابه:

الواو: للعطف، أو للحال.

وَكُلُّ: مضافٌ إلى "خليلٍ" فاعِلٍ قال. ومجيئه هنا للمبالغة [٥٤/أ] لُغَةً، كما تقولُ

"أعرض النَّاسُ كُلَّهُمْ عن فلانٍ" ومثله قوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا...﴾^{١٣١} الآية.

والجملة: إما عطفٌ على "تَسْعَى"، أو منصوبة المَحَلِّ حالٌ مِنْ فاعله، بتقدير

"قَدْ".

و"كُنْتُ": نفسٌ متكلِّمٍ وحده مِنْ "كَانَ"، وتاء الضمير اسمُهُ.

وَأَمَلُ: للمتكلِّمٍ وحده مِنْ المضارع، وفاعله مُسْتَتِرٌ في تحته وَجُوبًا. والمُتَّصِلُ به^{١٣٢}

الرَّاجِعُ إلى خليلٍ، مفعوله لَفْظًا. وإما حقيقةً فالمفعولُ محذوفٌ. والتقديرُ: آمَلُ خيرَه، أو

مَعُونَتَهُ؛ لِأَنَّ الذاتَ لَا تُؤْمَلُ. والجملة^{١٣٣}: في محلِّ الجرِّ صفةٌ خليلٍ.

و"لا": لنفي الاستقبال.

و"أَلْهَيْتَكَ": أيضًا للمتكلِّمٍ وحده مِنْ المضارع، مُؤَكِّدٌ بِالنُّونِ الثَّقِيلَةِ لَشَبْهِهِ بِالنَّهْيِ،

على مَا قُرِّرَ في موضعه. وفاعله أيضًا مُسْتَتِرٌ وَجُوبًا.

وكافُ الخطابِ: مفعوله. والجملة: مقولٌ قال.

^{١٣١} سورة طه ٥٦/٢٠.

^{١٣٢} في "أَمَلُهُ"

^{١٣٣} "كُنْتُ آمَلُهُ"

و"إِنَّ": من الحروفِ المُشَبَّهَةِ بالفعلِ. وياءِ الضميرِ اسمُهُ.

و"عَنْكَ": متعلِّقٌ بـ"مَشْعُولٌ" مُؤَخَّرٌ هو خبرُهُ^{١٣٤}. وَجْهُ تَقَدُّمِهِ ظاهرٌ. وكافُ الخطابِ

في الموضِعَيْنِ، عبارةٌ عنْ كعبٍ - ﷺ -.

والجملةُ على تقديرِ كَسْرِ "إِنَّ" بدلٌ عن جملةٍ "لَا أُلْهِينَكَ" مثلَ قوله تعالى ﴿وَمَنْ

يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ... ﴿٦٩﴾﴾^{١٣٥}، فـ"يُضَاعَفْ" بدلٌ من "يَلْقَ"،

ولذلك جُزِمَ آخِرُهُ. وأما مستأنفةٌ واقعةٌ موقعَ التعليلِ. وأما على تقدير فتحها، فَعِلَّةٌ لَهَا،

بتقديرِ اللامِ.

محصولُهُ:

اعْلَمْ أَنَّ كعبا - رضي الله تعالى عنه - لَمَّا سَمِعَ أَنَّ النَّبِيَّ - عليه السلام [٥٤/ب] -

أَهْدَرَ دَمَهُ، فَرَّ مِنْ خَوْفِهِ، وَالتَّجَأَ إِلَى إِخْوَانِهِ، وَحُلَّانِهِ رَجَاءَ التَّخْلِصِ مِنْهُمْ، فَتَبَرَّؤُوا مِنْهُ

يَائِسًا مِنْ سَلَامَتِهِ وَخَوْفًا مِنْ غَضَبِهِ - ﷺ - فَأَرَادَ أَنْ يُشِيرَ إِلَى هَذَا، وَقَالَ: "كُلُّ صَدِيقٍ لِي

أَرْجُوا خَيْرَهُ أَوْ مَعُونَتَهُ وَتَخْلِيصِي عَمَّا خِفْتُهُ، قَالَ لَا أَشْغَلَنَّكَ عَمَّا أَنْتَ فِيهِ فَاصْنَعْ مَا

شِئْتَ، إِنِّي عَنْكَ فَارِغٌ، لَا أَقْدِرُ عَلَى دَفْعِ شَيْءٍ مِنْكَ.

^{١٣٤} خبر "إِنَّ"

^{١٣٥} سورة الفرقان، ٦٨/٢٥ - ٦٩.

(٣٧) فَقُلْتُ خَلُّوا سَبِيلِي لَا أَبَا لَكُمْ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولٌ

"خَلُّوا" أَمْرٌ مِنَ التَّخْلِيَةِ، وَهِيَ التَّرُكُ. يُقَالُ: خَلَّيْتُ سَبِيلَهُ، فَهُوَ مُحَلَّى، أَيْ تَرَكْتُهُ.

"السَّبِيلُ" و"الطَّرِيقُ" مُتَّفِقَانِ فِي الْمَعْنَى وَالْوِزْنِ، وَفِي الْجَمْعِ عَلَى "فُعُلٍ" فِي جَوَازِ

تَخْفِيفِ عَيْنِ الْجَمْعِ بِالْإِسْكَانِ^{١٣٦}. و"الصَّرَاطُ" مِثْلُهُمَا^{١٣٧} إِلَّا فِي الْوِزْنِ. وَيَجُوزُ فِي الثَّلَاثَةِ

التَّذْكِيرُ وَالتَّنْثِيثُ. مِثَالُ تَأْنِيثِ السَّبِيلِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي ...﴾^{١٣٨}، وَتَذْكِيرُهُ قَوْلُهُ

تَعَالَى: ﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ...﴾^{١٣٩}.

و"أَبٌ" أَصْلُهُ أَبَوٌ بِالْفَتْحَتَيْنِ، كـ"عَصَوٌ" بِدَلِيلِ "أَبَوَانٍ". فَكَانَ الْقِيَاسُ أَنْ يُنْقَلِبَ

الْوَاوُ أَلْفًا، لِتَحَرُّكِهَا وَانْفِتَاحِ مَا قَبْلَهَا، كَمَا فِي "عَصَا" إِلَّا أَنَّهُمْ حَذَفُوهُ حَذْفًا غَيْرَ قِيَاسٍ. وَقَالَ

الرَّجَّاجُ^{١٤٠} حَذَفُوهُ لِمَا فِيهِ مِنَ الثَّقَلِ [أ/٥٥] الْمَعْنَوِي، وَهُوَ تَضَمُّنُهُ الْإِضَافَةَ، وَدَلَالَتُهُ عَلَى

المُضَافِ إِلَيْهِ.

اعْلَمْ أَنَّ الْمَفْهُومَ مِنَ الْجَوْهَرِيِّ^{١٤١}، أَنَّ قَوْلَهُ "لَا أَبَ لَكَ" يُسْتَعْمَلُ فِي الْمَدْحِ، حَيْثُ

قَالَ: يُقَالُ لَا أَبَ لَكَ، وَلَا أَبَا لَكَ وَهُوَ مَذْحٌ.

وَقِيلَ: يَسْتَعْمَلُ فِي الْمَدْحِ، وَالذَّمِّ.

^{١٣٦} أَيْ: فُعُلٌ.

^{١٣٧} فِي الْمَخْطُوطِ كَتَبَتْ "مِنْهُمَا" خَطًّا.

^{١٣٨} سُورَةُ يُوسُفَ، ١٢ / ١٠٨.

^{١٣٩} سُورَةُ الْأَعْرَافِ، ٧ / ١٤٦.

^{١٤٠}

^{١٤١}

أَمَّا فِي الْمَدْح، فَبَأْنَ يَكُونُ كُنَايَةً عَنْ كَوْنِ الْمَمْدُوحِ عَدِيمِ النَّظِيرِ.

وَأَمَّا فِي الذَّمِّ فَبَأْنَ يَكُونُ كُنَايَةً عَنْ كَوْنِ الْمَذْمُومِ مَجْهُولِ النَّسَبِ. وَهُوَ الْمُنَاسِبُ

لِلْمَقَامِ حَيْثُ أَرَادَ - ﷺ - ذَمَّهُمْ، بِعَدَمِ إِعَانَةٍ لَهُ.

و"التقدير" في اللغة على ما في الدستور، اندازه كردن.

وفي اصطلاح المتكلمين: "تحديد كلِّ مَخْلُوقٍ بِحَدِّهِ الَّذِي يَوْجَدُ مِنْ حُسْنٍ أَوْ

قُبْحٍ، أَوْ نَفْعٍ أَوْ ضَرٍّ وَمَا يَحْوِيهِ مِنْ ظَرْفِ الْمَكَانِ وَالزَّمَانِ، وَمَا يَلْزَمُهُ مِنْ ثَوَابٍ، أَوْ عِقَابٍ".

و"الرَّحْمَنُ": "اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الرَّحْمَةِ، وَهِيَ رِقَّةُ الْقَلْبِ، وَانْعَاطَفٌ يَقْتَضِي التَّفَضُّلَ

وَالْإِحْسَانَ، مُخْتَصُّ لِلَّهِ تَعَالَى، لَا يَجُوزُ أَنْ يُسَمَّى بِهِ غَيْرُهُ، وَيُعْتَبَرُ فِي حَقِّهِ تَعَالَى غَايَتُهَا الَّتِي

هِيَ الْأَفْعَالُ، دُونَ الْمَبَادِي الَّتِي هِيَ الْأَنْفَعَالُ لِعَدَمِ تَصَوُّرِ الرِّقَّةِ وَالْانْعَاطَفِ فِي حَقِّهِ تَعَالَى

كَمَا عَلِمَ فِي مَوْضِعِهِ".

إعرابه:

الفاء: للتفريع على مقول قال.

و"قُلْتُ": للمتكلم وحده من قال.

و"خَلُّوا": أصله خَلَّيُوا، نُقِلَتْ حَرَكَةُ الْيَاءِ لِثِقَلِهَا عَلَى^{١٤٢} اللَّامِ بَعْدَ سَلْبِ حَرَكَتِهَا،

وُحُذِفَتِ الْيَاءُ لِاتِّقَاءِ السَّاكِنِينَ فَصَارَ خَلُّوا، وَالْخَطَابُ لِكُلِّ خَلِيلٍ [٥٥/ب].

^{١٤٢} في المخطوط "نقل على"، ولكن في المعاجم كلها: لا يوجد "نقل على" غير أنه نقل من، نقل عن، نقل إلى

و"سبيلي": مفعولُهُ. ونصبُهُ: إما تقديرِيُّ كما هو مذهبُ ابنِ الحاجبِ. أو محليُّ كما

ذهب إليه غيره.

و"لا": لنفي الجنس.

و"أبا": اسمُها، لا بُدَّ من بنائه على ما يُنصبُ به، لكونه مفرداً نكرةً. لكنّه

استُعملَ كحال الإضافة بزيادة الألف تشبيهاً له بالمضاف، لمشاركته في أصل معناه. هذا

ما ذهب إليه ابنُ الحاجبِ وأما عند سيبويه^{١٤٣}، فمنصوبٌ لكونه مضافاً إلى

ضمير "...كُم". وإقحامُ اللّام بين المضاف والمضاف إليه، لتوكيد الإضافة، فإنّ اللّام

الظاهرة تأكيدٌ للمقدّرة، وخبرُ "لا" على كلا المذهبين محذوفٌ والمجموعُ مُعْتَرِضَةٌ بين

العلّة والمعلول.

وما نُسبَ إلى أبي عليّ الفارسيّ ومتابعيه، أنّ "أبا" مفردٌ لفظاً ومعنى، -على لغة

من يقول:

إِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا ... قَدْ بَلَغَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا

اسْمُ "لا". و"لَكُمْ": خبرُهُ. فَرَدَّ بأنّ هذا قولُ بعض العرب، و"لا أبا لكم" وأمثاله،

قولٌ يَسْتَعْمَلُهُ جَمِيعُ الْعَرَبِ.

^{١٤٣} عمرو بن عثمان بن قنبر الحارثي بالولاء، أبو بشر، الملقب بـ"سيبويه" (المتوفى سنة ١٤٨ - ١٨٠ هـ / ٧٦٥ - ٧٩٦ م): إمام النحاة، وأول من بسط علم النحو. ولد في إحدى قرى شيراز، وقدم البصرة، فلزم الخليل بن أحمد ففاقه. وصنف كتابه المسمى كتاب سيبويه في النحو، لم يصنع قبله ولا بعده مثله. ورحل إلى بغداد، فناظر الكسائي. وأجازته الرشيد بعشرة آلاف درهم. وعاد إلى الأهواز فتوفي بها، وقيل: وفاته وقبره بشيراز. وكانت في لسانه حبسة. و " سيبويه " بالفارسية رائحة التفاح. وكان أنيقاً جميلاً، توفي شاباً. وفي مكان وفاته والسنة التي مات بها خلاف. انظر: الأعلام، الزركلي، ٨١/٥.

فَاءُ "فَكُلْ" للتعليل. ومُعَلِّلُهُ "خَلُّوا".

و"كُلُّ": مُبْتَدَأٌ.

و"ما": إمَّا موصولةٌ، أو موصوفةٌ.

و"قَدَّرَ": غائبٌ للماضي المعلوم.

و"الرَّحْمَنُ": فاعله ومفعوله العائدُ محذوفٌ على كلا التقديرين: أي قَدَّرَهُ الرَّحْمَنُ

إلى آخره.^{١٤٤}

والجملَةُ^{١٤٥}: إمَّا لا محلَّ لها من الإعراب صلةٌ ما، أو مَجْرُورَةٌ المَحَلِّ صفةٌ ما.

و"ما": مَجْرُورَةٌ مَحَلًّا لإضافة "كل" إليه.

و"مَفْعُولٌ": خبرٌ لمبتدأٍ.

اعلم أنه لَا بُدَّ [٥٦/أ] مِنْ إعطاء الضَّمِّ بِالْمِيمِ وإشباعه، حتَّى يَحْصُلَ الواوُ عند

التَّلَفُّظِ بأنَّ يُقَالَ "لَكُمُو" حَذَرًا عَنِ الْإِنْكَسَارِ.

مَحْصُولُهُ:

لَمَّا سَمِعَ ﷺ قَوْلَ الْأَصْدِقَاءِ، وَقَطَعَ أُمْنِيَّتَهُ عَنْ مُعَاوَنَتِهِمْ قَالَ: ذَمًّا لَهُمْ، مُتَوَكِّلاً

عَلَى رَبِّ الْأَرْبَابِ، مُسْتَعِينًا مِنْ مُفْتَحِ الْأَبْوَابِ، "خَلُّوا طَرِيقِي، وَاتْرُكُونِي، أَنْتُمْ مَجْهُولُ

^{١٤٤} في المخطوط: إلخ

^{١٤٥} "قدر الرحمن".

النَّسَبِ، لَا يُرْجَى خَيْرٌ مِنْكُمْ، فَإِنَّ كُلَّ مَا قَدَّرَ اللَّهُ فَهُوَ كَائِنٌ وَوَاقِعٌ الْبَيِّنَةُ، لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ، وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

(٣٨) كُلُّ ابْنِ أَنْثَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولُ

و"الابن" أصله "بنو" بالباء الموحدة والثون المفتوحين، وبعدهما واو، والذاهب منه واو كما ذهب من "أب" و"أخ"؛ لأنك تقول في مؤنثه "بنت"، وأخت". ولم تر هذه التاء تلحق مؤنثًا، إلا ومذكره محذوف الواو. كذا ذكره الجوهري.^{١٤٦} والمراد منه مطلق الولد، ذكرًا كان أو أنثى، و"أنثى" على وزن "عقبى" خلاف الذكر. ويجمع على "إناث" بالكسر. وقيل: "أنث" بضمين، كأنه جمع إناث.

و"طالت" غائبة "طال الشيء يطول طولًا" بالضم: امتدَّ.

قال في الصحاح^{١٤٧}: "الآلة" على وزن "الحالة" "الجَنَازَةُ" بالفتح واستشهد بهذا

البيت وقال أيضًا^{١٤٨}: الآلة [ب/٥٦] الأداة. وتجيء بمعنى الحالة أيضا. يُقال: هو بآلة سوء. وقد رُوِيَ بَدَل الآلة هُنا.

و"حدباء" على وزن "حمرء" تأنيث الأحدب، من الحدب بفتح الحاء^{١٤٩}

المُهْمَلَة وَسُكُونِ الدَّالِ الْمُهْمَلَة أَيْضًا، وَهُوَ مَا اِرْتَفَعَ^{١٥٠} مِنَ الْأَرْضِ. وَقِيلَ مِنْ قَوْلِهِمْ "نَاقَةُ

^{١٤٦} انظر صحاح الجوهري، ج ٦ ص ٢٢٨٦.

^{١٤٧} انظر صحاح الجوهري، ج ٤ ص ١٦٢٨.

^{١٤٨} في المخطوط: أيضا وهذا خطأ أو أسلوب خطأ المؤلف.

^{١٤٩} الحاشية: بفتح الحاء وسكون الدال المهملتين. تصحيح أصل.

حَدْبَاءٌ" إِذَا بَدَتْ حَرَاقِفُهَا^{١٥١}؛ لَأَنَّ تِلْكَ الْآلَةَ تُشْبِهُ الْحَدْبَاءَ فِي ذَلِكَ. وَأَصْلُ الْحَدْبِ
الْمَيْلُ. وَمِنْهُ قَوْلُهُمْ لِمَنْ عَطَفَ عَلَى شَيْءٍ: "حَدَبَ عَلَيْهِ" بِكسر الدال، أي: مَالَ إِلَيْهِ.

وَانْتَسَبَ إِلَى الشَّاطِبِيِّ^{١٥٢} -رَحِمَهُ اللَّهُ- أَنَّهُ ذَكَرَ فِي مَعْنَى الْجَنَازَةِ لُغْزًا فَقَالَ:

أُتَعْرِفُ شَيْئًا فِي السَّمَاءِ نَظِيرَهُ^{١٥٣} ... إِذَا سَارَ صَاحَ النَّاسُ حَيْثُ يَسِيرُ

فَتَلْقَاهُ مَرْكُوبًا وَتَلْقَاهُ رَاكِبًا ... وَكُلُّ أَمِيرٍ يَعْتَلِيهِ أَسِيرُ

يَحْضُ عَلَى التَّقْوَى وَيَكْرَهُ قُرْبَهُ ... وَتَنْفِرُ مِنْهُ النَّفْسُ وَهُوَ نَذِيرُ

وَلَمْ يُسْرِعْ عَيْنٌ رَغْبَةً فِي زِيَارَةٍ ... وَلَكِنْ عَلَى رَغَمِ الْمَزُورِ يَزِيرُ^{١٥٤}

و"مَحْمُولٌ" اسْمٌ مَفْعُولٌ مِنْ "حَمَلْتُ الشَّيْءَ عَلَى ظَهْرِي أَحْمِلُهُ حَمْلًا".

إِعْرَابُهُ:

كُلُّ: مُبْتَدَأٌ مضافٌ إِلَى "ابْنِ"، هُوَ مضافٌ إِلَى "أُنْثَى".

الواوُ: فِي "وَأَنَّ" لِلْحَالِ، وَهُوَ الشَّائِعُ^{١٥٥} المشهورُ بَيْنَ الْجُمْهُورِ، وَهُوَ الْأَصَحُّ.

وَقِيلَ إِنَّهَا لِلْعُطْفِ عَلَى مَحْدُوفٍ، وَهُوَ ضِدُّ الشَّرْطِ الْمَذْكُورِ.

^{١٥٠} الحاشية: وقيل: المرتفعة

^{١٥١} الحاشية: حراقف على وزن مساجد جمع حرقفة بفتح الحاء المهملة وهو عظم الحجة بالتحريك وهو رأس الورك وهو بفتح الواو وكسر الراء المهملة ما فوق الفخذ. ابن هشام.

^{١٥٢} انظر مختصر شرح الشاطبية في القراءات السبع لـ"وهيب مقبل يوسف الحاشدي، قسم "رحلاته ومشائخه"، ص ٣.

^{١٥٣} في كثير من الكتب: يطير.

^{١٥٤} انظر لديوان الخطيب الحصكفي، قصيدة: ٨٥، متابعين: ١٠.

^{١٥٥} (13.11.2022), saa: 18:40. <https://www.aldiwan.net/poem80083.html>

^{١٥٥} في المخطوط: الشايح.

وقيل: إنّها اعتراضية بين أجزاء الكلام، متعلقة به معنى. وقد [٥٧/أ] تجيء بعد

تمام الكلام انتهى كلامه.

و"إن": للشرط في الأصل منسلخة عنها معنى الشرطية في موضع الحال؛ لأنّ

الجملة الشرطية لتصدّرها بحرف الشرط المقتضي لصدر الكلام، لا تكاد ترتبط بشيء

قبلها فلا تكون حالاً، فهم عند إرادة وقوعها حالاً يخرجونها عن حقيقة الشرط، ثمّ

يجعلونها إيّاها. نحو: "أكرمك وإنّ أهنّتي" فإذا أخرجت هي عن حقيقة الشرط، فلا

تحتاج إلى الجزاء. والتزامهم بإيراد الواو الحالية في أمثاله لهذه المصلحة، وهي دفع وهم

من يتوهم كونه شرطاً حقيقياً، ويحتاج إلى تقدير الجزاء في أمثاله.

فمما ذكرنا علمت أنّ من وهم^{١٥٦} أنّ "إنّ" الوصلية جزاءً محذوفاً هنا فقد

وهم. ومن ادّعى ذلك فعليه البيان. والله أعلم بالسّرّ والعيان.

و"طالت": غائبة للماضي.

و"سلامته": فاعله.

والضمير المتصل^{١٥٧} لكلّ ابن.

والجملة الشرطية المنسلخ عنها معنى الشرطية، منصوبة المحلّ حال من ضمير

"محمول".

^{١٥٦} الحاشية: وهم في الشيء من باب وعد إذا ذهب ووجهه إليه وهم في الحساب: غلط فيه. وبابه فهم. ابن هشام.

^{١٥٧} في "سلامته".

ووجه التقديم سهل وهو خبر لمبتدأ.

و"يومًا" و"على آلة": متعلقان به.

و"حذاء": صفة لـ"آلة"، غير منصرف. وسبب منعه: التأنيث، ولزومه كـ"حمراء".

والجمله الكبرى مستأنفة.

محصوله:

يقول -مُتَسَلِّيًا مِنْ وَهْمِهِ مُؤَكِّدًا لِمَا قَبْلَهُ-: كُلُّ مَنْ وَلَدَتْهُ أُنْثَى وَإِنْ عَاشَ أَلْفَ سَنَةٍ

فَتُحْمَلُ الْبَتَّةَ فِي يَوْمٍ عَلَى آلَةٍ مُرْتَفِعَةٍ [٥٧/ب] فَتَكُونُ مُدَّةُ الْحَيَاةِ عِنْدَهُ مِثْلَ سَنَةٍ، فَلَا

يَنْفَعُكَ جَزَعُكَ فِي مَا قَدَرَهُ لَكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، وَلَا يَضُرُّكَ غَمَزُ الْغَمَازِينَ، بِإِصَابَةٍ غَيْرِ مَا

قَدَّرَكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

(٣٩) أُنبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ

"أُنْبِئْتُ" فِعْلٌ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ، لِلْمَاضِي الْمَتَكَلِّمِ مِنَ النَّبَأِ بِالْفَتْحِ وَهُوَ الْحَبَرُ.

يُقَالُ: "نَبَأٌ" وَ"نَبَأٌ" بِالتَّشْدِيدِ وَ"أَنْبَأَ" كُلُّهَا بِمَعْنَى "أَخْبَرَ".

و"الرَّسُولُ": مِنْ "أَرْسَلْتُ فُلَانًا فِي رِسَالَةٍ" فَهُوَ مُرْسَلٌ وَرَسُولٌ وَالْجَمْعُ "رُسُلٌ"

بِالضَّمِّ وَالسُّكُونِ، وَ"رُسُلٌ" بِضَمَّتَيْنِ فَالرَّسُولُ بِمَعْنَى الْمُرْسَلِ، وَهُوَ النَّبِيُّ الَّذِي مَعَهُ كِتَابٌ،

وَالنَّبِيُّ أَعْمُ مِنْهُ.

و"أَوْعَدَ": مِنَ الْإِيعَادِ وَهُوَ التَّهْدِيدُ لِمَا عَرَفْتَ سَابِقًا أَنَّ الْوَعْدَ^{١٥٨} وَالْعِدَّةَ مُسْتَعْمَلٌ

فِي الْخَيْرِ، وَالْإِيعَادَ وَالْوَعِيدَ فِي الشَّرِّ.

و"الْعَفُوُّ": بَفَتْحِ الْعَيْنِ الْمُهْمَلَةِ، وَسُكُونِ الْفَاءِ التَّرْكِ. تَقُولُ: عَفَوْتُ عَنْ ذَنْبِهِ إِذَا

تَرَكْتَهُ وَلَمْ تُعَاقِبْهُ.

و"مَأْمُولٌ": اسْمٌ مَفْعُولٍ مِنَ الْأَمَلِ بِفَتْحَتَيْنِ وَهُوَ الرَّجَاءُ.

إِعْرَابُهُ:

أُنْبِئْتُ: أَحَدُ الْأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ الْمُتَعَدِّيَةِ إِلَى ثَلَاثَةِ مَفَاعِيلَ إِلَّا أَنَّ تَعْدِيَّتَهُ إِلَى الْأَوَّلِ

فِي الْأَصْلِ عِنْدَ سَبْيُوهِ بِنَفْسِهِ، وَإِلَى الثَّانِي بِحَرْفِ الْجَرِّ نَحْوُ: "أُنْبِئْتُ زَيْدًا بِكَذَا"، وَمِثْلُهُ

قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ [٥٨/أ] هَؤُلَاءِ﴾^{١٥٩} الْآيَةِ. ثُمَّ حُذِفَ حَرْفُ الْجَرِّ، وَقِيلَ:

"أَنْبِئْتُهُ كَذَا"، وَمِثْلُهُ فِي التَّنْزِيلِ: ﴿مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا﴾^{١٦٠} أَيْ بِهَذَا. وَلَكُونَهُ بِمَعْنَى الْإِخْبَارِ

الْمَشْتَمِلِ عَلَى الْإِعْلَامِ أَجْرَى مَجْرَى "أَعْلَمْتُ"، فَعَدَّى إِلَى الثَّالِثِ. وَعِنْدَ الْمُبَرِّدِ تَعْدِيَّتُهُ

إِلَيْهِ لَكُونِهِ مِثْلَ "أَعْلَمْتُ" لَا لَجَرِيَانِهِ مَجْرَاهُ وَهَذَا مُرَدُّهُ لَا يَلِيقُ الْمَقَامَ بَيَانَهُ.

وَتَاءُ الْمُتَكَلِّمِ: مَفْعُولُهُ الْأَوَّلُ أُقِيمَ مَقَامَ فَاعِلِهِ.

^{١٥٨} الحاشية: والوعد في الخير، والإيعاد في الشرّ ولهذا قال بعضُ فصحاء العرب في دعائه: "يا مَنْ إِذَا وَعَدَ وَفَا وَإِذَا أَوْعَدَ عَفَا". وقال الشاعر:
"وَإِنِّي أَوْعَدْتُهُ أَوْ وَعَدْتُهُ ... لِمُخْلَفٍ إِيْعَادِي وَمَنْجَزٍ مَوْعِدِي". وما أحسن قولَ ابنِ الفارض -قُدِّسَ سِرُّهُ-: متى أَوْعَدْتُ أَوَّلْتُ وَإِنْ وَعَدْتُ لَوْتُ وَإِنْ
أَقْسَمْتُ لَا تَبْرَأُ السُّقْمَ بَرَّتْ. ابن هشام.

^{١٥٩} سورة البقرة، ٣١/٢.

^{١٦٠} سورة التحريم، ٣/٦٦.

و"أَنَّ": مع اسمها وهو "رسول الله" وخبرها وهو جملة "أوعدني" الراجع فاعله إلى

رسول الله، - ﷺ - و مفعوله وهو ياء المتكلم ساد مسد مفعوليه الثاني والثالث.

واو العفو للحال، وهو مبتدأ.

و"مأمول": خبره.

و"عند رسول الله": متعلق به. ويختمل تعلقه بالمبتدأ لكونه مصدرًا.

وهذا البيت مشتمل على لطائف بيانية؛

منها: ترك ذكر الفاعل لقوله "أُنْبِئْتُ"؛ لأنه لا يتعلق بتعنيته غرض؛ لأنَّ المقام مقام

استعطاف، فلا يناسبه تحقُّق الخبر بالوعيد. بل يليق به أن يؤتى متجاهلاً متغافلاً.

ومنها: إقامة المُظْهِر مقام المضمَر، وهي إعادة ذكر رسول الله - ﷺ - لإظهار

التَّعْظِيم، أو للاستلذاذ بذكره عليه الصلاة والسلام، أو لتأكيد الاعتراف بالرسالة، أو

للضرورة، أو غير ذلك.

ومنها: لفظة "عِنْدَ" دُونَ "مِنْ"؛ لأنها أدلُّ على التَّعْظِيم، وأنسبُ برعاية الأدب.

رُوي أنَّه - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [٥٨/ب] وسلَّم - لَمَّا سَمِعَ هَذَا الْبَيْتَ مِنْهُ - ﷺ - قَالَ:

الْعَفْوُ عِنْدَ اللَّهِ مَأْمُولٌ.

وَرُوِيَ أَيْضًا أَنَّ أَبَا بَكْرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - لَمَّا خَاطَبَ كَعْبًا وَقَالَ: قُلْ يَا أَخَا الْعَرَبِ "الْعَفْوُ

عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَبْذُولٌ". يَعْنِي بِهِ تَبْدِيلَ الْمَبْذُولِ بِمَكَانِ الْمَأْمُولِ لَكُونَ دَلَالَتِهِ عَلَى شَرَفِ

شَأْنِ^{١٦١} رَسُولِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَزِيدَ مِمَّا دَلَّ عَلَيْهِ الْمَأْمُولُ.

مَحْصُولُهُ:

يَقُولُ مُسْتَعْظِفًا أَخْبَرْتُ بِإِعَادِ رَسُولِ اللَّهِ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - وَإِبَاحَةِ دَمِي، بِسَبَبِ جُرْمِ

صَدَرَ عَنِّي بِالْجَهْلِ، لَكِنْ أَتَيْتُ أَنْتَ إِذَا جِئْتَهُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - تَائِبًا، مُعْتَذِرًا، نَادِمًا لِمَا

كُنْتُ، يَعْفُونِي وَيَقْبَلُ عُذْرِي؛ لِأَنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ وَمِنْ أَخْلَاقِهِ

الْإِعْرَاضُ عَنِ الْجَرَائِمِ وَإِنْ عَظُمَتْ، وَالصَّفْحُ الْجَمِيلُ كَمَا هُوَ مُقْتَضَى الْكَلَامِ الْمُنْزَلِ مِنَ

الرَّبِّ الْجَلِيلِ.

(٤٠) فَقَدْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مُعْتَذِرًا ... وَالْعُذْرُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَقْبُولٌ

"أَتَيْتُ": مِنَ الْإِتْيَانِ بِالْكَسْرِ وَهُوَ الْمَجِيءُ، وَقَدْ أَتَاهُ - مِنْ بَابِ رَمَى - إِتْيَانًا وَأَتَيْيًا

أَيْضًا،^{١٦٢} وَأَتَاهُ يَأْتُوهُ^{١٦٣} أَتَوْهُ بِالْفَتْحِ لُغَةً فِيهِ.

و"مُعْتَذِرًا": اسْمُ فَاعِلٍ مِنَ الْإِعْتِذَارِ مِنَ الذَّنْبِ.

^{١٦١} فِي الْمَخْطُوطِ: شَأْنِ.

^{١٦٢} فِي الْمَخْطُوطِ: أَيْضَةً. وَهَذَا أَسْلُوبُ خَطِ الْمُؤَلِّفِ.

^{١٦٣} يَنْبَغِي أَنْ أَنْ يَكُونَ "يَأْتِيهِ".

و"الْعُذْرُ": بضم العين المُهملة وسكون الدال المُعجمة، مصدرٌ "عَذَرَهُ يَعْذِرُهُ بالكسر عُدْرًا بالضم، والاسمُ المَعْدِرَةُ بوزن المَحْمَدَةِ، والعُدْرَى بوزن [أ/٥٩] البُشْرَى، والعِدْرَةُ بوزن العِبْرَةِ، ومعناه بالفارسية: معذور داشتن.

و"مقبول": اسمٌ مفعولٌ من "قَبِلَهُ يَقْبَلُهُ - من بابِ عَلِمَ - قَبُولًا بالفتح.

إعرابه:

الفاء: عطفٌ على جملةٍ أُنبِئْتُ إلى آخره^{١٦٤} مع إفادة السببية. ويَحْتَمِلُ أَنْ تكونَ فصيحةً على مذهبِ الزمخشري^{١٦٥} أي وإذا كان العفو مَرْجُوءًا عندَ الرسولِ فقد أَتَيْتُ إلى آخره.^{١٦٦}

و"قَدْ": للتحقيق ويُضافُ إليه هنا - لكون مدخوله ماضياً - التّقرُّبُ مِنَ الحالِ.

"أَتَيْتُ": للمتكلّم وحده من المعلوم.

وتاء الضمير: فاعله.

و"رسولَ الله": مفعوله.

و"مُعْتَدِرًا": حالٌ مِنَ الفاعلِ.

^{١٦٤} في المخطوط: اه. وهذا أسلوب خط المؤلف.

^{١٦٥} الزمخشري (٤٦٧ - ٥٣٨ هـ / ١٠٧٥ - ١١٤٤ م) محمود بن عمر بن مُجَدِّد بن أحمد الخوارزمي الزمخشري، جار الله، أبو القاسم: من أئمة العلم بالدين، والتفسير، واللغة، والآداب. ولد في زمخشري (من قرى خوارزم) وسافر إلى مكة فجاور بها زمنا فلقب بجار الله. وتنقل في البلدان، ثم عاد إلى الجرجانية (من قرى خوارزم) فتوفي فيها. أشهر كتبه: الكشف، أساس البلاغة، المفصل، مقدمة الأدب. انظر: الأعلام، الزركلي ١٧٨ / ٥.

^{١٦٦} في المخطوط: الخ.

وأو العذر^{١٦٧}: للحال. والألف واللام فيه: إمّا للجنس، أو للاستغراق، أو للعهد

الخارجي، والمعهود المشار إليه العذر المستفاد من المعتذر.

و"العذر": مبتدأ.

و"مقبول": خبره.

و"عند": المضاف إلى رسول الله متعلق به. ويحتمل أن يتعلّق بالمبتدأ، لكونه

مصدرًا.

والجمله^{١٦٨}: منصوبة المحلّ حال من المفعول.

وفي إيراد الحال بالجملة الاسمية الدالة على الاستمرار دلالة على أن قبوله -عليه

السلام- عذر المعتذر مستمرّ ودائم في جميع الأحيان، لا ينفك عنه -عليه السلام-

أبدأ.

وفي إعادة ذكر رسول الله -عليه السلام- مثل ما ذكر في السابق من الفوائد،

فتذكر.

واعلم أن هذا البيت غير موجود في أكثر النسخ، ولم يحسنه مولانا جمال

الدين^{١٦٩}. [٥٩/ب] لكن شرحته لوجوده في بعض النسخ.

^{١٦٧} في أول العذر: والعذر

^{١٦٨} والعذر عند رسول الله مقبول

^{١٦٩} جمال الدين الظفاري، أو جمال الدين عبد الله بن محمد نُكْرَكَار المتوفى سنة ١٣٧٤/٧٧٦؛ أو جمال الدين يوسف بن حسن بن أحمد بن عبد

الهادي الصالحي المقدسي المتوفى سنة ١٤٧٥/٨٨٠. انظر لتفاصيل شارحي "قصيدة بانة سعاد" هذه المقالة:

مَحْصُولُهُ:

يقولُ أُخْبِرْتُ وَعِيدَ رَسُولِ اللَّهِ إِيَّايَ، وَلَمْ يُعَنِّي أَحَدٌ مِنْ أَصْدِقَائِي، وَأَيَقَنْتُ قَبُولَ رَسُولِ اللَّهِ -عليه السَّلامُ- عُذْرِي، فَقَدْ جِئْتُهُ -عليه السَّلامُ- حَالٌ كَوْنِي مُعْتَذِرًا، وَالحَالُ أَنَّهُ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقْبَلُ عُذْرَ مَنْ اعْتَذَرَهُ.

(٤١) مَهْلًا هَذَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةً ... الْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِيظُ وَتَفْصِيلُ^{١٧٠}

قال الجوهري: ^{١٧١} "المَهْلُ" بالتَّخْرِيقِ، التَّوَدُّةُ بضمَّ التَّاءِ المُثَنَّاةِ الفوقية، وفتح الهمزة، وهي التَّائِي، والتَّمَهْلُ، ثم قال: قولهم "مَهْلًا -بالتَّسْكِينِ- يا رَجُلُ. وكذلك للجمع، والاثْنَيْنِ، والمؤنثِ، وهي مُوَحَّدَةٌ بمعنى "أَمَهْلٍ". والمراد هنا هو الثاني. و"هَدَيْتُهُ"^{١٧٢} الطَّرِيقَ والبيتَ هدايةً" أي عَرَفْتُهُ بالتَّشْدِيدِ. وهذه لغةُ أهلِ الحجاز. وغيرهم يقول: هَدَيْتُهُ إِلَى الطَّرِيقِ وَإِلَى الدَّارِ، حكاها الأَخْفَشُ^{١٧٣}. وَهَدَى وَاهْتَدَى بِمَعْنَى.

Abdussamed Yeşiladağ, "Banet Su'âd Kasîdesine Yapılan Çalışmaların Tesbiti Üzerine-I", Nüsha, Yıl: 13, Sayı: 36, 2013/I, ss: 7-43, s: 16, 21.

^{١٧٠} مستفعلن فاعلن مستفعلن فعلن

مستفعلن فاعلن مستفعلن فعلن

هذا البيت وما بعده تميم للاستعطاف. ابن هشام.

^{١٧١} انظر صحاح الجوهري، ج ٥ ص ١٨٢٢.

^{١٧٢} الحاشية: ومعنى هداية: زادك هُدًى فاقتضى ذلك هُدًى سابقاً. وطلب هُدًى متجدداً. ابن هشام.

^{١٧٣} هو أبو الحسن سعيد بن مسعدة المجاشي البلخي الأخفش الأوسط المتوفى سنة ٢١٥/٨٣٠. العالم المشهور من مدرسة اللغة من البصريين. انظر

صحاح الجوهري، ج ٥ ص ٢٥٣٣؛

İnci Koçak, "Ahfeş el-Evsat", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahfes-el-Evsat> (19.11.2022).

و"النافلة": وكذا "النفل" عطية التطوع، مِنْ حيثُ لا يَجِبُ. ومنه نافلة الصلاة،

أي: الزائدة على ما فُرضَ.

و"القرآن": في الاصطلاح: هو الكلام المنزّل على الرسول -صلى الله عليه وسلم-

للإعجاز بأقصر سورة منه.

ومأخذه على ما في الجوهرى: ^{١٧٤} إما مِنْ قرأت الشيء قُرْآنًا، جَمَعْتُهُ [٦٠/أ]،

وَضَمَمْتُ بعضه إلى بعضٍ.

أو مِنْ "قرأت الكتاب قراءة" ^{١٧٥} وقُرْآنًا.

ويُروى "الفرقان" بدلُه. وهو مِنَ الفرقِ، إِذِ القرآنُ يُفَرِّقُ الحَقَّ مِنَ الباطلِ.

و"المواعيظ": كالمصايح جمعُ موعظةٍ وهي النصيحة والتذكير بالعواقب. يقال:

وَعَظَّمْتُ -من باب وَعَدَ- وَعَظًا وَعِظَةً بالكسرِ فَاتَّعَظْتُ، أي: قَبِلَ المَوْعِظَةَ.

و"التفصيل": التبيين.

إعرابه:

مهلاً: مصدرٌ منصوبٌ بفعلٍ مُضْمَرٍ وهو -على مَا قِيلَ- مما يَجِبُ حذفُ فعله

وإقامته مقامه كـ"رَعِيًا" و"سَقِيًا". وأصله "إمهالًا". حُذِفَتْ زائداتاه للتخفيفِ ونُقِلَتْ حركةُ

الهاءِ إلى الميمِ لتَعَدُّرِ الابتداءِ بالسّاكنِ.

^{١٧٤} انظر صحاح الجوهرى، ج ١ ص ٦٥.

^{١٧٥} في المخطوط: قرأه.

و"هَدَى": غائبٌ للماضي.

وكافُ الخطاب: مفعولُه، والمخاطبُ هو الرسولُ -عليه السّلامُ-.

و"الَّذِي": موصولٌ.

و"أَعْطَا": مِنْ الْأَفْعَالِ الْمُتَعَدِّيَةِ إِلَى مَفْعُولَيْنِ، ثانيهما غيرُ الأوّل. فاعلهُ ضميرُ

الموصول.

و"كاف الخطاب": مفعولُه الأوّل.

و"نَافِلَةٌ": مفعولُه الثّاني. وإضافته^{١٧٦} إِلَى الْقُرْآنِ، مثلها في "أَخْلَاقُ ثِيَابٍ".

أو بمعنى "في" على تقديرٍ مضافٍ، أي: نافلةٌ في فوائدِ القرآن.

أو المضافُ مُفْحَمٌ.

و"القرآن": مفعولُه الثّاني. ويجوزُ نصبُ القرآنِ على حَذْفِ التَّنْوِينِ مِنْ "نافلة"،

لكنْ ليسَ للإضافةِ بَلْ لالتِّقَاءِ السَّاكِنَيْنِ. ويكونُ النَّافِلَةُ حينئِذٍ إمَّا حَالًا تَقَدَّمَتْ لِلضَّرُورَةِ

وإمَّا مَفْعُولًا ثَانِيًا كحَالِ الإِضَافَةِ [٦٠/ب]. والقرآنُ بدلٌ منه بدلُ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ.

و"الموصولُ مع صلته": مرفوعُ المحلِّ فاعلُ "هَذَاكَ".

وجملَةُ "هَذَاكَ": مُسْتَأْنَفَةٌ وَاقِعَةٌ مَوْقِعَ الْإِنْشَائِيَّةِ، لكونِهَا دَعَائِيَّةً.

و"فِيهَا": ظرفٌ مُسْتَقَرٌّ، خبرٌ مُقَدَّمٌ.

^{١٧٦} أي: نافلة القرآن.

و"مَوَاعِيظُ": مبتدأ مؤخر، لَا بُدَّ مِنْ انْصِرَافِهِ حَذَرًا عَنِ الانْكَسَارِ. وَيُحْتَمَلُ أَنْ

يَكُونَ فَاعِلَ الظَّرْفِ. وَالْمَجْمُوعُ -عَلَى كَيْلِ التَّقْدِيرَيْنِ- حَالٌ مِنْ "نافلة"، أَوْ صِفَةٌ لَهَا.

و"الضَّمِيرُ الْمَجْرُورُ": رَاجِعٌ إِلَيْهَا، مَرْتَبِطٌ لِمَدْخُولِهِ بِهَا.

وَيُرْوَى "فِيهِ" فَيَرْجِعُ إِلَى الْقُرْآنِ.

و"تَفْصِيلٌ": مَعْطُوفٌ عَلَى "مَوَاعِيظُ".

وَأَعْلَمُ أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ انْضِمَامِ تَاءِ "نافلة" -عِنْدَ التَّلَقُّظِ- إِلَى حَرْفِ تَعْرِيفِ "القرآن"

بِأَنْ يُقَالَ "تَدْ..."، وَحَذَفِ تَنْوِينِهَا. وَإِلَّا يَلْزَمُ الانْكَسَارُ، وَذَلِكَ يَظْهَرُ مِنَ التَّقْطِيعِ؛

فَالْأَنْسَبُ أَنْ نَفْعَلَهُ فَنَقُولَ: "مَهَلًا هَدَى" مُسْتَفْعِلُنْ، "لَكَ الَّذِي" فَاعِلُنْ، "أَعْطَاكَ نَا..."

مُسْتَفْعِلُنْ "فَلْتَلْ" فَعِلُنْ، "قُرْآنَ فِي" مُسْتَفْعِلُنْ، "هَهَا مَوَا" فَاعِلُنْ، "عِيظُ" ^{١٧٧} وَتَفْ مُسْتَفْعِلُنْ،

"صِيلُ" ^{١٧٨} فَعِلُنْ.

مَخْصُوصُهُ:

يَقُولُ طَالِبًا لِلرَّفَقِ وَالِاسْتِشْفَاقِ، أَمْهَلْ وَأَرْفُقْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ﴿...وَاصْفَحِ الصَّفْحَ

الْجَمِيلِ﴾. ^{١٧٩} فَإِنَّ مِنْ أَخْلَاقِكَ اتِّصَافُكَ بِهَذِهِ الصِّفَاتِ. وَقَدْ أَيْدَكَ اللَّهُ وَشَرَّفَكَ بِإِعْطَائِهِ

الْقُرْآنَ الَّذِي ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ...﴾ ^{١٨٠} فِيهِ ﴿مَوْعِظَةٌ وَتَفْصِيلٌ

^{١٧٧} في المخطوط: ...عِيظُنْ

^{١٧٨} في المخطوط: ...صِيلُو

^{١٧٩} سورة الحجر، ٨٥/١٥.

^{١٨٠} سورة فصلت، ٤٢/٤١.

لِكُلِّ شَيْءٍ... ﴿١٨١﴾ مِنَ الْمَعَاشِ وَالْمَعَادِ، وجعله زائداً على مُعْجَزَاتِكَ الْحَسَنِيَّةِ [١/٦١]

الدَّالَّةُ عَلَى حَقِيقَةِ ١٨٢ نُبُوتِكَ، حَيْثُ جَعَلَهُ دَلِيلًا عَقْلِيًّا. ١٨٣

(٤٢) لَا تَأْخُذْنِي بِأَقْوَالِ الْوُشَاةِ وَلَمْ ... أَذْنِبُ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَقَاوِيلِ

قال الجوهري: ١٨٤ آخَذَهُ بِذَنْبِهِ مُوَاحِذَةً، أَي: بِمَدِّ الْهَمْزَةِ عَلَى أَنْ يَكُونَ مِنْ بَابِ

الْمُفَاعَلَةِ. وَالْعَامَّةُ تَقُولُ: ١٨٥ أَخَذَهُ، أَي: بِلَا مَدٍّ عَلَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الثَّلَاثِيَّ.

و"أَقْوَال" جَمْعُ قَوْلٍ.

و"الوشاة" على وزن "النُّجَاة"، جَمْعُ الْوَاشِي، وَهُوَ النَّمَامُ. يُقَالُ: وَشَى بِهِ إِلَى

السُّلْطَانِ وَشَايَةً بِالْكَسْرِ: سَعَى.

وفي رواية "المُشَاة" بدلُهَا. وَهِيَ جَمْعُ الْمَاشِي بِالنَّمِيمَةِ، وَيَدُلُّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى

﴿... مَشَاءَ بَنِيمٍ﴾ ١٨٦.

و"أَذْنِبُ" مِنْ أَذْنَبَ الرَّجُلُ إِذْنَابًا وَهُوَ بِالْفَارْسِيَةِ كُنَاهُ كَرْدَنْ.

وفي رواية "لَمْ أُجْرِمُ" بَدَلُهُ، مِنْ الْجُرْمِ بِضَمِّ الْجِيمِ وَسُكُونِ الرَّاءِ الْمُهْمَلَةِ، وَهُوَ

الذَّنْبُ.

١٨١ مقتبس من الآية، سورة الأعراف، ١٤٥/٧.

١٨٢ في المخطوط: حَقِيقَةُ

١٨٣ في المخطوط: عَقْلِيًّا. وَهَذَا خَطَأً.

١٨٤ انظر صحاح الجوهري، ج ٢ ص ٥٥٩.

١٨٥ في المخطوط: تَقُولُونَ. وَهَذَا خَطَأً.

١٨٦ سورة القلم، ١١/٦٨.

و "الأفاويل" على وزن "مَصَابِيح" جمع "أَقْوَال"، وهو جمع "قَوْل".

إعرابه:

لا: ناهيةٌ.

و "تَأْخُذْنِي":^{١٨٧} المؤكَّد بالتَّوْنِ الْمُثَقَّلَةِ خِطَابٌ لِلرَّسُولِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-

على طريقِ التَّضَرُّعِ لَا حَقِيقَةَ النَّهْيِ.

و "يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ": مفعوله.

وباءُ "أَقْوَال":^{١٨٨} الْمُضَافِ إِلَى الْوُشَاةِ مُتَعَلِّقٌ بِهِ.^{١٨٩} وهي مِنْ إِضَافَةِ الْمَصْدَرِ إِلَى

الفاعلِ. والمفعولُ مَثْرُوكٌ وهي "إِيَّاي".

و "لَمْ أَذْنِبْ":^{١٩٠} منصوبةٌ محلًّا حَالٌ مِنْ مَفْعُولٍ "لَا تَأْخُذْنِي".

الواوُ فِي "وَأِنْ": للحالِ على [٦١/ب] الشَّاعِ^{١٩١} كَمَا سَبَقَ بَيَانُهُ.

و "إِنْ": للشرطِ في الأصلِ.

و "كَثُرَتْ": غائبةٌ للماضي.

^{١٨٧} الحاشية: لا تأخذني سؤال وتضرع لا نهي. وأكَّد بالتَّوْنِ كما أكَّد كعبُ بْنُ مَالِكٍ فعلَ الدَّعاء بالتَّوْنِ في قوله: "اللَّهُمَّ (في المخطوط: لا هم، وهذا خطأ) لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزَلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبَّتِ الْأَقْدَامَ أَنْ لَا قَيْنَا. وَالْمَعْنَى لَا تَسْتَجِبْ دَعَايَ بِأَقْوَالٍ مَنْ يُزَوِّقُ الْكَلَامَ قَصْدًا لِلإفساد. ابن هشام.

^{١٨٨} أي: بأقوال

^{١٨٩} أي: بي.

^{١٩٠} الحاشية: قوله "لَمْ أَذْنِبْ"، تَنْصَلُّ. والجملةُ حَالِيَّةٌ، أي: لا تأخذني بأقوال الوُشَاةِ غَيْرِ مُذْنِبٍ. وليستِ الجملةُ معطوفةٌ؛ لأنه خلافُ المعنى؛ ولأنَّ الْخَيْرَ لَا يُعْطَفُ عَلَى الطَّلَبِ. ابن هشام.

^{١٩١} في المخطوط: الشَّاعِ. بالياء.

و"الأقويل": فاعلُها.

و"فِي": بتشديد الياء ظَرْفٌ لها.

والجملة: -المنسلخ عنها معنى الشرطية- منصوبة محلاً حال متداخلة مِنْ فاعِلٍ

"لَمْ أُذْنِبْ".

محصوله:

يُؤَكِّدُ لِمَا سَبَقَ وَيَتَضَرَّعُ وَيَقُولُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- لَا تُؤَاخِذْنِي

بأقوال الغمَّازينَ والنَّمَّامينَ عَلَيَّ وَإِنْ كَثُرَتْ فَإِنِّي وَلَمْ أَفْعَلْهَا لَمْ أَفْلُهَا.^{١٩٢}

(٤٣) لَقَدْ أَقُومُ مَقَامًا لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَأَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ

(٤٤) لَظَلَّ يُرْعَدُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ لَهُ ... مِنَ الرَّسُولِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَنْوِيلُ

"مقام": اسمُ مَكَانٍ مِنْ "قَامَ يَقُومُ قِيَامًا"، أَصْلُهُ مَقُومٌ، قُلِبَتِ الْوَاوُ أَلِفًا بَعْدَ نَقْلِ

حَرَكَتِهَا إِلَى الْقَافِ، فَصَارَ مَقَامًا.

و"أَرَى": مِنَ الرُّؤْيَةِ بِالْعَيْنِ، يَقَالُ: رَأَاهُ بَعِينُهُ يَرَاهُ رَأْيًا بِالْفَتْحِ وَرُؤْيَةً بِالضَّمِّ بِالْفَارْسِيَّةِ:

بچشم خود دیدش.

و"أَسْمَعُ": مِنْ "سَمِعَهُ بِالْكَسْرِ يَسْمَعُهُ سَمْعًا وَسَمَاعًا بِالْفَتْحِ، أَي: مِنَ الْمُتَعَدِّيِّ

بِنَفْسِهِ الَّذِي يُفِيدُ الْإِدْرَاكَ فَقَطُّ.

^{١٩٢}الحاشية: لَمْ أَفْعَلْ وَلَمْ أَفْلُ شَيْئًا مِنْهَا. نسخة أصل.

و"الفِيلُ": بالفاء على وزن "جِيل"، حيوانٌ مشهورٌ. وجمعه "أَفْيَالٌ"، و"فُيُولٌ" مثل "أَعْيَانٍ"، و"عُيُونٍ".

و"ظَلَّ": هنا بمعنى صَارَ، مثل "ظَلَّ زَيْدٌ غَنِيًّا"، أي: صَارَ [٦٢/أ].

و"يُرْعَدُ" في الجوهري^{١٩٣}: "أُرْعِدَ الرَّجُلُ" على بناءٍ مَا لَمْ يُسَمَّ فاعِلُهُ، أي: أَخَذَتْهُ الرَّعْدَةُ. وهي اسْمٌ للارتعادِ، أي: الاضطرابِ.

و"التَّنْوِيلُ": الإِعْطَاءُ. يُقَالُ: نَوَّلْتُهُ -مِنَ التَّفْعِيلِ- أي: أَعْطَيْتُهُ. وهنا كنايةٌ عن الأمانِ.

إعرابه:

اللامُ في "لَقَدْ": مَوْطِئَةٌ لِقَسَمٍ مَحذُوفٍ؛ لَأَنَّهُ لَا يَقَعُ إِلَّا جَوَابًا لِقَسَمٍ، ملفوظًا كَانَ، نحو: "تَاللَّهِ لَقَدْ أَمِنَ الشَّيْطَانُ" أَوْ مُقَدَّرًا، نحو قوله تعالى: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾^{١٩٤} الآية.

و"مَقَامًا": ظرفٌ لـ"أَقُومُ"، منصوبٌ بتقدير "في".

و"لَوْ": حَرْفُ شَرْطٍ، وهي -في المَشْهُورِ- لانتفاءِ الثَّانِي، لانتفاءِ الأوَّلِ، نحو قولك: "لَوْ جِئْتَنِي لَأَكْرَمْتُكَ". فانتفاءُ الإِكرَامِ لانتفاءِ الْمَجِيئَةِ. لَكِنْ لَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا لَازِمٌ مَعْنَاهَا، فَإِنَّهَا فِي الْحَقِيقَةِ مَوْضُوعَةٌ -لِتَعْلِيلِ حُصُولِ أَمْرٍ فِي الْمَاضِي لِحُصُولِ أَمْرٍ

^{١٩٣} انظر صحاح الجوهري، ج ٢ ص ٤٧٤.

^{١٩٤} سورة الأحزاب، ٢١/٣٣.

مُقَدَّرٌ فِيهِ- ولكنَّ لَمَّا كَانَ حُصُولُ مَا كَانَ مُقَدَّرًا فِيهِ مُنْتَفِيًا قَطْعًا، يَلْزَمُ مِنْ هَذَا الْإِنْتِفَاءِ
إِنْتِفَاءُ مَا تَعَلَّقَ بِهِ أَيْضًا.

وَبَيَّنَ "يَقُومُ" و"يَسْمَعُ" تَنَازُعٌ^{١٩٥} فِي الْفَاعِلِ وَهُوَ الْفِيلُ؛

فَإِنْ أَعْمَلْتَ الثَّانِي كَمَا هُوَ مُخْتَارُ الْبَصْرِيِّينَ، أُضْمِرْتَ الْفَاعِلُ الرَّاجِعُ عَلَى الْفِيلِ فِي
الْأَوَّلِ، وَلِزُومِ الْإِضْمَارِ قَبْلَ الدِّكْرِ غَيْرُ مُضَرٍّ لِحَوَازِهِ فِي الْعُمْدَةِ، بِشَرِطِ التَّفْسِيرِ.
وَإِنْ أَعْمَلْتَ الْأَوَّلَ كَمَا هُوَ مُخْتَارُ الْكُوفِيِّينَ، أُضْمِرْتَ فِي الثَّانِي. وَاللَّازِمُ عِنْدَ
الْبَصْرِيِّينَ غَيْرُ لَازِمٍ هُنَا لِتَقَدُّمِ الْمَرْجِعِ فِي الرُّبُوبَةِ.

وَبَاءُ "بِهِ": بِمَعْنَى "فِي" مُتَعَلِّقٌ بـ"يَقُومُ". وَضَمِيرُهُ [ب/٦٢] لِـ"مَقَامًا".

وَالْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ -الْمَذْكُورُ جَوَابُهَا فِي صَدْرِ الْبَيْتِ الثَّانِي وَهُوَ جُمْلَةُ "لَظَلَّ"-
مَنْصُوبَةٌ مَحَلًّا لَكُونِهَا صِفَةً لـ"مَقَامًا".

و"أَرَى": لِلْمَتَكَلِّمِ وَحْدَهُ مِنْ مُضَارِعِ الرُّؤْيَةِ بِالْعَيْنِ كَمَا بَيَّنَّا آنِفًا. حُذِفَ مَفْعُولُهُ هُنَا
لِدَلَالَةِ مَفْعُولِ "أَسْمَعُ" عَلَيْهِ، أَي: أَرَى مَا لَوْ يَرَاهُ الْفِيلُ. وَالْجُمْلَةُ: مَنْصُوبَةٌ مَحَلًّا لَكُونِهَا
حَالًا مِنْ فَاعِلِ "أَقُومُ". وَيُحْتَمَلُ أَنْ تَكُونَ صِفَةً ثَانِيَةً لـ"مَقَامًا"، وَلَا بُدَّ مِنْ تَقْدِيرِ الضَّمِيرِ
لِلرِّبَاطِ، أَي: أَرَى بِهِ.

^{١٩٥} إِذَا تَنَازَعَ الْفِعْلَانِ ظَاهِرًا بَعْدَهَا فَقَدْ يَكُونُ فِي "الْفَاعِلِيَّةِ" مِثْلُ ضَرْبِي وَأَكْرَمَنِي زَيْدٌ وَفِي "الْمَفْعُولِيَّةِ" مِثْلُ ضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتُ زَيْدٌ وَفِي "الْفَاعِلِيَّةِ" وَالْمَفْعُولِيَّةِ" مُحْتَلِفَيْنِ فَيُخْتَارُ الْبَصْرِيُّونَ إِعْمَالَ الثَّانِي وَالْكُوفِيُّونَ الْأَوَّلَ. فَإِنْ أَعْمَلْتَ الثَّانِي أُضْمِرْتَ الْفَاعِلَ فِي الْأَوَّلِ عَلَى وَفْقِ الظَّاهِرِ دُونَ الْحَذْفِ خِلَافًا لِلْكِسَائِيِّ وَجَارَ خِلَافًا لِلْفَرَّاءِ وَحَذَفْتَ الْمَفْعُولَ إِنْ اسْتَعْنِيَ عَنْهُ وَإِلَّا أَظْهَرْتَ وَإِنْ أَعْمَلْتَ الْأَوَّلَ أُضْمِرْتَ الْفَاعِلَ فِي الثَّانِي وَالْمَفْعُولَ عَلَى الْمُخْتَارِ إِلَّا أَنْ يَمْنَعَ مَانِعٌ فَيُظْهِرَ. انظر: الكافية في علم النحو لابن الحاجب جمال الدين بن عثمان بن عمر، القاهرة: مكتبة الآداب، ٢٠١٠، ٢١٦/٢١٧.

و"أَسْمَعُ": أيضا للمتكلّم وحده، عُطِفَ على "أَرَى". فحكمُ جُمْلَتِهَا في جوازِ

الوَجْهَيْنِ في محلِّهَا. والتقديرُ على وجهِ كحكمِ جملتها.

و"ما": إمّا موصولةٌ بمعنى "الَّذِي"، وما بعدها صلّتها. أو موصوفةٌ بمعنى "شيء"

وما بعدها صفتها.

ومفعولُ "يَسْمَعُ" الرَّاجِعُ إلى "مَا"^{١٩٦} محذوفٌ، والتقديرُ يَسْمَعُهُ.

وجوابُ "لَوْ" الْمُقَدَّرَةُ في "لو يراه إلى آخره"^{١٩٧} والمذكورةُ في "مَا لَوْ يَسْمَعُ إلى

آخره"^{١٩٨} مَحْذُوفٌ لدلالةِ "لَظَلَّ يُرْعَدُ" عَلَيْهِ.

و"اللَّامُ لَظَلَّ": جوابُ "لَوْ أَقُومُ". واسمُه المستترُ ضميرٌ لِلْفِيلِ.

و"يُرْعَدُ": مبنيٌّ للمفعول. وضميره القائمُ مقامَ فاعله راجعٌ إلى الفيلِ.

وَمَحَلُّ الجُمْلَةِ في موضعِ النَّصْبِ خبرٌ له^{١٩٩}.

و"إِلَّا أَنْ يَكُونَ": مُسْتَثْنَى مُفَرَّغٌ مفعولٌ فيه لـ"يُرْعَدُ"، أي: لَظَلَّ يُرْعَدُ في كُلِّ

الأوقاتِ إِلَّا وقتَ كونِ التَّنْوِيلِ مِنَ الرَّسُولِ له.

و"يَكُونَ": إمّا تَامَّةٌ، وتنوِيلٌ: فاعله. وكلٌّ مِنَ الحُرُوفِ الجَارَّةِ، وهي: "اللامُ، وَمِنْ،

والباءُ" إمّا متعلِّقٌ به، أو بمحذوفٍ على "أَنْ يَكُونَ" حالًا [أ/٦٣] مِنْ "تنوِيلٌ".

^{١٩٦} في المخطوط: "ما" محذوف، ولكننا كتبنا نظرا إلى الجملة في البيت.

^{١٩٧} في المخطوط: الخ.

^{١٩٨} في المخطوط: الخ.

^{١٩٩} لـ"ظَلَّ".

وتقديمه^{٢٠٠} عليه^{٢٠١}، إمّا لكونه نكرةً، أو للسّعة، أو للضرورة، أو بتنويل - وإن كان مصدرًا أو شيء ممّا في حيّزه لا يتقدّم عليه - للسّعة في المعمول الغير الصّريح.

وإمّا ناقصةً و"تنويل" اسمه، والظّروف الثلاثة، إمّا أخبار متعدّدة له، متعلّقة بمحذوف، أو الخبر واحد منها، والباقيان إمّا حالان من "تنويل"، أو متعلّق به مُقدّم عليه لمّا ذكر آنفًا.

واعلم أنّه قد استُفيد ممّا قرّنا أنّ في البيت الأوّل محذوفاتٍ سبعةً.

أحدها: جملة القسم.

وثانيها: مفعول "أرى".

وثالثها، ورابعها: ظرفان معمولان لـ"أرى، وأسمع"، إنّ قُدِّرا صفتين لـ"مقامًا".

وخامسها، وسادسها: جوابان لـ"لو" الثانية، و"لو" الثالثة.

وسابعها: مفعول "يسمع".

محصوله:

يقول واصفًا له -عليه السّلام- بالهيبة والوقار والعظمة والجلال بأنّي والله لقد أقوم

في موضع، لو استقرّ وثبت فيه هذا الحيوان المشهور بالقوة والصّلابيّة، ويرى ما أراه،

وسمع ما أسمعُه، لصار مُرتعدًا ومُضطربًا إلّا أنّ يُوجد له من قبل الرّسول -عليه السّلام-

^{٢٠٠} وتقديم "أن يكون".

^{٢٠١} على "تنويل".

أمان، فكيف يكون حال مثل هذا العبد الضعيف النحيف إن لم يكن من قبيله أمان وإحسان.

(٤٥) حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي لَا أَنْزَعُهُ ... فِي كَفِّ ذِي نَقَمَاتٍ قِيلُهُ الْقِيلُ^{٢٠٢}

[٦٣/ب]

يُقَالُ: "وَضَعْتُ الشَّيْءَ مِنْ يَدِي وَضْعًا وَمَوْضِعًا وَمَوْضُوعًا وَهُوَ أَحَدُ الْمَصَادِرِ الَّتِي جَاءَتْ عَلَى وَزْنِ "مَفْعُول".

"الْيَمِينُ": خِلَافُ الشِّمَالِ مِنَ الْيَدَيْنِ.

و"أَنْزَعُ": مِنَ الْمُنَازَعَةِ، وَهُوَ الْمَخَاصِمَةُ. يُقَالُ: نَازَعْتُهُ مُنَازَعَةً وَنَزَاعًا، أَي: خَاصَمْتُهُ وَتَنَازَعًا، أَي: تَخَاصُمًا.

و"الكَفِّ": بَفَتْحِ الْكَافِ وَتَشْدِيدِ الْفَاءِ يَجِيءُ لِمَعَانٍ. وَالْمَرَادُ هُنَا بَطْنُ الْيَدِ.

و"نَقَمَات": بَفَتْحِ النُّونِ، وَكَسْرِ الْقَافِ، جَمْعُ "نَقْمَةٍ"، نَحْوُ "كَلِمَةٍ" وَ"كَلِمَات".

وَهُوَ اسْمٌ مِنْ نَقَمَ بِمَعْنَى "عَتَبَ، وَعَابَ" يَنْقُمُ نَقْمًا وَنَقْمَةً بِالْفَتْحِ وَالْكَسْرِ^{٢٠٣} مِنَ الْبَابِ الثَّانِي؛

بَدِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا...﴾^{٢٠٤}، أَي: مَا عَابُوا وَمَا أَنْكَرُوا

مِنْهُمْ إِلَّا إِيمَانَهُمْ بِاللَّهِ تَعَالَى.

^{٢٠٢} الحاشية: والمعنى "قوله القول المعتد به" لكونه (في المخطوط: لا يوجد لكونه) نافذا ماضيا. ابن هشام.

^{٢٠٣} أي: نقمة

وقوله تعالى ﴿هَلْ تَنْقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمْنًا...﴾^{٢٠٥} ونَقَمْتُ الأمر، أي: كَرِهْتُهُ مِنْ

الباب الثاني والرابع. وانتَقَمَ اللهُ مِنْهُ، أي: عَاقَبَهُ.

وَكُلُّ مِنْ "الْقِيلِ وَالْقَالَ" مَصْدَرًا "قال". يُقَالُ: "قَالَ يَقُولُ قَوْلًا وَقَوْلَةً وَمَقَالًا وَمَقَالَةً

وَقَوْلًا بِالضَّمِّ وَقِيلًا بِالْكَسْرِ وَقَالًا، كَذَا فِي لُغَةِ الْأَفْعَالِ وَالْمَصَادِرِ لِلزَّمَخْشَرِيِّ.^{٢٠٦}

إِعْرَابُهُ:

"حَتَّى": عاطفة لانتهاء الغاية.

و"وَضَعْتُ": للمتكلم وحده من الماضي المعلوم.

و"يَمِينِي": -منصوبٌ تقديرًا أو محلًّا- مفعوله^{٢٠٧}.

والجمله^{٢٠٨}: عُطِفَ عَلَى جُمْلَةٍ "أَقُومُ"، أي: غاية قِيَامِي فِي الْمَوْضِعِ الْمَعْهُودِ،

وَنَهَائِيَّتُهُ عِنْدَ وَضْعِ يَمِينِي فِي يَمِينِهِ.

و"لَا": للنفي.

و"أَنَازَعُهُ": صيغة المتكلم.

والمُتَّصِلُ بِهِ: -الرَّاجِعُ إِلَى الرَّسُولِ- مفعوله.

والجمله^{٢٠٩}: فِي مَحَلِّ النَّصْبِ حَالٌ مِنْ فَاعِلٍ "وَضَعْتُ".

^{٢٠٤} سورة البروج، ٨/٨٥.

^{٢٠٥} سورة المائدة، ٥٩/٥.

^{٢٠٦} انظر صحاح الجوهري، ج ٥ ص ١٠٨٦؛ الصحاح في اللغة والعلوم للجوهري، ص ٤٣٣٠.

^{٢٠٧} أي: مفعول "وضعت".

^{٢٠٨} أي: "وضعت يميني".

و"في" كَفَّ: ظرفٌ لَهُ.

و"ذي": -المضافُ إلى "نَقَمَاتٍ" مِنَ الْأَسْمَاءِ السِّتَةِ - مجرورٌ لإضافةٍ "كَفَّ"

إِلَيْهِ، والمرادُ منه رسولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-

و"قِيلَهُ" المضافُ إلى ضمير "ذي": مبتدأ، وقيل: خبره.

والجملَةُ^{٢١٠} صفةٌ "ذِي نَقَمَاتٍ".

مَحْصُولُهُ:

يقول: "لَقَدْ قُتُّ فِي الْمَوْضِعِ الْمَعْهُودِ، فَوَضَعْتُ يَمِينِي -حَالِ كَوْنِي مُطِيعًا

مُبَايَعًا غَيْرَ مُنَازِعٍ وَمُخَاصِمٍ- فِي يَمِينٍ مَنْ هُوَ صَاحِبُ الْمُعَاتَبَةِ وَالْمُؤَاخَذَةِ.

وقوله "نافذ"^{٢١١} في إجراء ما يأمره مِنْ إِذْلَالِ أَهْلِ الْمُعَانَدَةِ وَالْمُكَابَرَةِ.

(٤٦) لَذَاكَ أَهَيْبٌ عِنْدِي إِذْ أُكَلِّمُهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَنْسُوبٌ وَمَسْئُولٌ

"أهيب": اسم تفضيل من الهيبة. قال في الصحاح: الهيبة المهابة، وهي الإجلالُ،

والمخافةُ. وقد هَابَهُ يَهَابُهُ الأمر منه، هَبَّ بفتح الهاء؛ لأنَّ أصله هَاب. سقطت الألفُ

لاجتماع الساكنين انتهى.

^{٢٠٩}أي: لا أنازعه.

^{٢١٠}أي: "قيله القيل"

^{٢١١}يردُّ في الحاشية.

وَيُرَوَّى "أَرْهَبُ": يَقَالُ: رَهَبَ بِالْكَسْرِ رَهْبَةً بَفَتْحِ الرَّاءِ وَسُكُونِ الْهَاءِ، وَرُهْبًا بِالضَّمِّ

ثُمَّ السُّكُونِ، وَرُهْبًا بَفَتْحَتَيْنِ، أَي: خَافَ.

و"أَكَلَّمَهُ": مُضَارِعٌ لِلْمَتَكَلَّمِ وَحَدَهُ مِنَ التَّكْلِيمِ.

وَيُرَوَّى "يُكَلِّمُنِي": بِصِيغَةِ الْغَائِبِ مِنْهُ.

و"مَنْسُوبٌ": اسْمٌ مَفْعُولٌ مِنَ النَّسَبِ بِالْفَتْحِ، وَهُوَ وَاحِدُ "الْأَنْسَابِ" وَالنَّسَبَةِ

بِالضَّمِّ، وَالْكَسْرِ مِثْلَهُ.

و"مَسْئُولٌ": مَفْعُولٌ مِنْ "سَأَلَهُ يَسْأَلُهُ سَأْلاً [٦٤/ب] وَمَسْأَلَةً" مِنَ الْبَابِ الثَّالِثِ.

إِعْرَابُهُ:

اللَّامُ: جَوَابٌ لِقَسَمٍ مُقَدَّرٍ بِقَرِينَةٍ مُفْتَضَى الْمَقَامِ. وَيَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ لِلْإِبْتِدَاءِ.

وَالْإِشَارَةُ إِلَى الرَّسُولِ - ﷺ -.

وَصِيغَةُ التَّفْضِيلِ فِي كِلْتَا الرِّوَايَتَيْنِ: جَائِيَّةٌ لِلْمَفْعُولِ عَلَى خِلَافِ الْقِيَاسِ، نَحْوُ:

"أَعْذَرَ" وَ"أَشْغَلَ".

و"عِنْدِي": الْمُضَافُ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ، ظَرْفُ مَكَانٍ مُتَعَلِّقٌ بـ "أَهْيَبُ".

و"إِذْ": الْمُضَافُ إِلَى "أَكَلَّمَهُ"، ظَرْفُ زَمَانٍ مُتَعَلِّقٌ بِهِ أَيْضًا.

وَالْمُتَّصِلُ فِي الرِّوَايَةِ الْأُولَى وَالْمُسْتَتَرُّ فِي الْأُخْرَى رَاجِعٌ إِلَى الرَّسُولِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ -.

وَأَوْ "وَقِيلَ": حَالِيَّةٌ.

و"إِنَّكَ مَنْسُوبٌ": مَقُولُ الْقَوْلِ أُقِيمَ مَقَامَ الْفَاعِلِ.

و"مَسْئُولٌ": مَعْطُوفٌ عَلَى "مَنْسُوبٌ".

والمجموع^{٢١٢}: مَنْسُوبُ الْمَحَلِّ بِتَقْدِيرِ "قَدْ" مِنْ يَاءِ "عِنْدِي" وَعَامِلُهَا أَهْيَبُ أَوْ

مَنْ فَاعِلٌ أَكَلَّمَهُ أَوْ مَفْعُولٌ يَكَلِّمُنِي عَلَى اخْتِلَافِ الرَّوَايَتَيْنِ. وَعَامِلُهَا ظَاهِرٌ^{٢١٣}. وَالْحَالُ

مَحْكِيَّةٌ عَلَى كُلِّ تَقْدِيرٍ؛ لِأَنَّ الْقَوْلَ مُتَقَدِّمٌ.

مَحْصُولُهُ:

وَاللَّهُ إِنَّ الرَّسُولَ ﷺ - أَكْثَرُ مَهَابَةً وَمَخَافَةً عِنْدِي حِينَ تُكَلِّمُنِي إِيَّاهُ مِنَ اللَّيْلِ

الْمَذْكُورِ فِي الْبَيْتِ الثَّانِي.

وَالْحَالُ قَدْ قِيلَ لِي: إِنَّكَ يَا كَعْبُ مَنْسُوبٌ إِلَى الْعِتَابِ بِسُوءِ الْأَفْعَالِ وَمَسْئُولٌ عَنِ

فُضُولِ مَا صَدَرَ مِنْكَ مِنَ الْأَقْوَالِ.

^{٢١٢} أي: "إِنَّكَ مَنْسُوبٌ وَمَسْئُولٌ".

^{٢١٣} في الأصل: "ظه" رمزا لـ"ظاهر".

(٤٧) مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الْأُسْدِ مَسْكَنُهُ ... مِنْ بَطْنِ عَثَرٍ غِيلٌ دُونَهُ غِيلٌ

[أ/٦٥]

"الخادر": -بالخاء المعجمة والدال والراء المهملتين- فاعلٌ من الخدر بالكسر

ثم السكون، وهو الأجمة. يقال: أسدٌ خادرٌ، أي: داخلٌ في الخدر، أي: الستر. كذا في الجوهر^{٢١٤}.

و"الليوث": بالضّم جمعٌ "لَيْثٍ" بالفتح، وهو الأسدُ بفتحين وجمعه أسدٌ -بضمّ الهمزة وسكون السين- وأُسودٌ.

و"مَسْكَنٌ": مَكَانٌ مِنْ سَكَنَ فِي الدَّارِ سَكَنًا بِالضَّمِّ وَالْفَتْحِ^{٢١٥}.

و"البطن": بفتح الباء وسكون الطاء المهملة، وَسَطُ الشَّيْءِ وَالْحُفْرَةُ.

و"عَثَرٌ": بالعين المهملة وتشديد التاء المُثَلَّثَةِ، اسمٌ مَوْضِعٍ كَثُرَ أَسَدُهُ. قال

الجوهري^{٢١٦}: "عَثَرٌ" مَوْضِعٌ مَأْسَدَةٍ، قال الشاعرُ:

لَيْثٌ بِـ"عَثَرٍ" يَصْطَادُ الرِّجَالَ إِذَا ... مَا اللَّيْثُ كَذَبَ عَنْ أَقْرَانِهِ صَدَقَا.

و"الغِيلُ"^{٢١٧}: بكسر الغين المعجمة الأجمة وموضعُ الأسدِ.

٢١٤

٢١٥ أي: سَكَنًا.

٢١٦

٢١٧ الحاشية: الغِيلُ: بكسر الغين المعجمة، الشجر الملتف، ثم إنه نُقِلَ لموضع الأسد. ابن هشام. ويقالُ لبيت الأسدِ أيضًا خَدَرٌ وأجمةٌ وحيشٌ وعرينٌ وعريسةٌ وزارةٌ بفتح الزاء وسكون الهمزة. ابن هشام.

ويروى "مِنْ ضَيَّعٍ مِنْ ضِرَاءِ الْأَسَدِ مَسْكَنُهُ": الضَّيَّعُ بالضَّادِ والغينِ المعجمتين،

فَيَعْلُ مِنَ الضَّيَّعِ، وهو العَضُّ بالعين المهملة.

و"الضِرَاءُ": بكسر الضَّادِ المعجمة جمعُ ضَارٍ على غير القياس. وإنَّما القياسُ في

جمعه "ضِرَاءٌ" بالضمِّ كـ"سَعَاءٍ" في جمع سَاعٍ. وهو من قولهم: ضِرْيُ الْكَلْبِ بالكسر

ضِرَاوَةٌ^{٢١٨} بالفتح، أي: تَعَوَّد.

إعرابه:

"مِنْ": متعلِّقٌ بـ "أَهْيَبَ".

و"خَادِرٍ": صفةٌ لموصوفٍ محذوفٍ، أي: مِنْ لَيْثٍ خَادِرٍ.

و"مِنْ" الثانية: إما للتَّبْيِينِ أو التَّبْعِيضِ أو الابتداء. وعلى جميع التقادير، متعلِّقةٌ

بمحذوفٍ صفةٍ لـ"خادرٍ".

وإضافةُ لُيُوثٍ إلى الْأُسْدِ لا يخلو عن شُبْهَةٍ لِمُمَاثَلَتِهِمَا [٦٥/ب] في العموم

والخصوص. اللَّهُمَّ إِلَّا أَنْ يُؤَوَّلَ بِمَثَلِ "سَعِيدُ كُرْزٍ"^{٢١٩} أو يُقَالَ بِأَعْمِيَّةِ اللَّيُوثِ لِكَوْنِهِ نَكْرَةً.

وَحُصُوصِيَّةِ الْأُسْدِ لِكَوْنِهِ مُعَرَّفًا بِاللَّامِ بعد حمليه على الْعَهْدِ. فيكون من إضافة الْعَامِّ إلى

الْخَاصِّ، كما قالوا بمثله في خَوَاصِّ الْخَاصِّ.

^{٢١٨} في الأصل: ضِرَاوَةٌ وهذا خطأ.

^{٢١٩} هذا مَثَلٌ الذي يَمْتَلِئُ به النَّحَاةُ في اللَّقَبِ. قال في اللسان: وَفُطِنَةُ لَقَبِ رَجُلٍ هُوَ ثَابِتٌ فُطْنَةُ الْعَنَكِيِّ وَالْأَسْمَاءُ الْمَعَارِفُ تَضَافُ إِلَى أَلْقَابِهَا وَتَكُونُ الْأَلْقَابُ مَعَارِفَ وَتَتَعَرَّفُ بِهَا الْأَسْمَاءُ كَمَا قِيلَ قَيْسُ فُفَّةً وَزَيْدٌ بَطَّةً وَسَعِيدُ كُرْزٍ. نقلًا عن موقع الانترنت:

و"مَسْكَنُهُ": المضافُ إلى ضميرِ "خادرٍ" مبتدأً.

و"غِيلٌ": خبرُهُ.

والجمله^{٢٢٠}: صفةٌ له^{٢٢١}.

و"مِنْ بَطْنٍ": مُتَعَلِّقٌ بِمَحذُوفٍ على أنه حالٌ مِنْ "غِيلٍ"، وكان في الأصل صفةً

له^{٢٢٢} فَقُدِّمَتْ فَصَارَتْ حَالًا، وَإِنْ كَانَتْ عَلَى ضَعْفٍ وَلَا يَصِحُّ تَعَلُّقُهُ بـ"مَسْكَنُهُ"؛ لِأَنَّ

اسمَ الزَّمانِ واسمَ المكانِ واسمَ الآلةِ لَا تَعْمَلُ فِي شَيْءٍ؛ لَا فِي ظَرْفٍ وَلَا فِي مَجْرُورٍ وَلَا

فِي غَيْرِهِمَا.

وعلى رِوَايَةِ "بِطْنٍ" يَحْتَمِلُ الْحَالِيَّةُ وَالْخَبَرِيَّةُ.

و"عَثَرٌ": مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ. وَامْتِنَاعُهُ مِنَ الصَّرْفِ لِلْعَلَمِيَّةِ وَوُزْنِ الْفِعْلِ.

و"دُونٍ": المضافُ إلى ضميرِ "الغِيلِ"، ظَرْفٌ مُسْتَقَرٌّ صفةً.

و"الْغِيلُ الثَّانِي": مَرْفُوعٌ بِالظَّرْفِ فاعِلٌ لَهُ، لِاعْتِمَادِهِ عَلَى الْمَوْصُوفِ. وَيَحْتَمِلُ أَنْ

يَكُونَ الظَّرْفُ خَبْرًا مُقَدِّمًا.

و"غِيلٍ": مبتدأٌ مُؤَخَّرٌ، والجمله^{٢٢٣}: صفةٌ أيضًا.

محصولُهُ:

^{٢٢٠} أي: "مَسْكَنُهُ مِنْ بَطْنٍ عَثَرٌ غِيلٌ دُونُهُ غِيلٌ"

^{٢٢١} أي: صفةٌ لـ"خادرٍ".

^{٢٢٢} أي: للغِيلِ.

^{٢٢٣} أي: دونه غِيلٌ.

يريدُ مُبَالَغَةَ هَيْبَتِهِ - ﷺ - عِنْدَهُ. وَيَقُولُ: إِنَّهُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - أَهْيَبُ عِنْدِي مِنْ

دَاخِلٍ فِي سِتْرِ حَالِ كَوْنِهِ مِنْ ذَوَاتِ مُسَمَّاتٍ بِأَسَدٍ مَسْكَنُهُ أَيْكَةٌ وَمَقْصَبَةٌ وَرَاءَهَا أَيْكَةٌ
وَمَقْصَبَةٌ.

وَالْحَالُ أَنَّهَا مِنْ وَسْطِ مَوْضِعٍ مُسَمًّى بـ "عَثَرٍ" يَعْنِي لُيُوثَ أَمْثَالِ هَذِهِ الْمَوَاضِعِ، وَإِنْ

[٦٦/أ] كَانَتْ أَشَدَّ وَأَخَوْفَ وَأَهْيَبَ مِنْ غَيْرِهَا. لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - ﷺ - عِنْدَ تَكَلُّمِي إِلَيْهِ
أَشَدُّ وَأَخَوْفُ عِنْدِي مِنْهُ.

(٤٨) يَغْدُو فَيَلْحَمُ ضِرْغَامَيْنِ عَيْشُهُمَا ... لَحْمٌ مِنَ الْقَوْمِ مَغْفُورٌ خَرَادِيلُ

"الْعُدُو" بضم الغين المعجمة وتشديد الواو، ضدُّ الرِّوَاكِ. وَغَدَا يَغْدُو مِنْ بَابِ

سَمَا^{٢٢٤}.

و"يَلْحَمُ": بفتح الياء، مضارعُ "لَحَمْتُ الْقَوْمَ، أَي: أَطْعَمْتُهُمْ"^{٢٢٥} اللَّحْمُ "مِنْ الْبَابِ

الثَّالِثِ.

و"الضِّرْغَامُ": بكسر الضاد المعجمة وسكون الراء المهملة ثم غين معجمة،

الْأَسَدُ. كَذَا فِي لُغَةِ الْأَفْعَالِ وَالْمَصَادِرِ لِلزَّمَخْشَرِيِّ.^{٢٢٦}

و"عَيْشُهُمَا": بفتح العين المهملة، أَي: قُوَّتُهُمَا أَوْ طَعَامُهُمَا.

^{٢٢٤} أَي: سَمَا، يَسْمُو، سَمَوْ، مِنْ الْبَابِ الْأَوَّلِ.

^{٢٢٥} فِي الْأَصْلِ: أَطْعَمْتُمْ، وَهَذَا خَطَأٌ أَوْ سَهْوٌ.

^{٢٢٦}

و"مَعْفُورٌ": اسمٌ مفعولٍ مِنْ "عَفَرَهُ فِي التُّرَابِ يَغْفِرُهُ عَفْرًا، أَي: خَلَطَهُ، مِنْ الْبَابِ الثَّانِي.

و"خَرَادِيلٌ"^{٢٢٧}: عَلَى وَزْنِ "مَصَايِح"، جَمْعُ "خَرْدَلٍ" بَفَتْحِ الْخَاءِ الْمَعْجَمَةِ. يُقَالُ:

خَرْدَلْتُ اللَّحْمَ خَرْدَلَةً، أَي: قَطَعْتُهُ صِغَارًا.

وَيُرْوَى "عِنْدَهُمَا" بَدَلِ "عَيْشُهُمَا".

إِعْرَابُهُ:

"يَعْدُو": غَائِبٌ لِلْمُضَارِعِ، وَضَمِيرُهُ الْفَاعِلُ رَاجِعٌ إِلَى "خَادِرٍ".

وَالْجُمْلَةُ^{٢٢٨} إِمَّا مَجْرُورَةٌ الْمَحَلِّ صِفَةً لَهُ، أَوْ مَنْصُوبَةٌ الْمَحَلِّ حَالٌ مِنْهُ، أَوْ مَرْفُوعٌ

الْمَحَلِّ خَبْرٌ لِمَبْتَدَأٍ مَحذُوفٍ.

وَالْجُمْلَةُ: أَيْضًا إِمَّا صِفَةٌ لَهُ، أَوْ حَالٌ مِنْهُ.

فَاءُ "فَيْلَحَمُ": تَعْقِيبِيَّةٌ. وَفَاعِلُهُ أَيْضًا رَاجِعٌ إِلَى "خَادِرٍ".

و"ضُرْغَامِينَ": تَثْنِيَّةُ ضُرْغَامٍ، نَصْبُهُ [٦٦/ب] بِالْيَاءِ وَالنُّونِ مَفْعُولُهُ^{٢٢٩}.

وَالْجُمْلَةُ^{٢٣٠}: عَطْفٌ عَلَى "يَعْدُو".

و"عَيْشُهُمَا": الْمُضَافُ إِلَى ضَمِيرِ ضُرْغَامِينَ، مَبْتَدَأٌ.

^{٢٢٧} والخراذيل: القطع، لقال: خردلت اللحم بالذال معجمةً وبالذال مهملةً إذا قطعت صغارا. ابن هشام.

^{٢٢٨} أي: "يعدو".

^{٢٢٩} أي: مفعول "يلحم".

^{٢٣٠} أي: "يلحم ضرغامين".

و"لَحْمٌ": خبره.

و"مِنَ الْقَوْمِ": إما متعلِّقٌ بمحذوف، صفةٌ، أو متعلِّقٌ بـ"مَعْفُورٌ"، قُدِّمَ عليه للضرورة،

أو للسَّعة في الظرف.

و"معفور": خبرٌ بعدَ خبرٍ، أو صفةٌ على احتمالٍ.

و"خَرَادِيلٌ": صفةٌ ثانيةٌ أو ثالثةٌ. والجملة ^{٢٣١} موضعُ النَّصبِ صفةٌ لـ"ضرغامين".

محصوله:

هذا الأسد -الذي كان رسولُ الله -ﷺ- أشدَّ هيبةً عندي منه- أسدٌ يذهبُ في

أوّلِ النَّهارِ لطلبِ صيدٍ فيصطادُ لحمَ إنسانٍ فيطعمُ ولديهما هذا اللحمَ مخلوطاً بالتُّرابِ
مُقَطَّعاً كَالْحَرْدَلِ.

(٤٩) إِذَا يُسَاوِرُ قِرْنًا لَا يَحِلُّ لَهُ ... أَنْ يَتْرِكَ الْقِرْنَ إِلَّا وَهُوَ مَفْلُولٌ

"يُسَاوِرُ" ^{٢٣٢}: مِنْ سَاوَرَهُ يُسَاوِرُهُ، أَي: وَابَّه يُوَابِّه.

"الْقِرْن": بكسرِ القافِ وسكونِ الرَّاءِ المهملة، الْكُفُّ بمعنى المِثْلِ والنَّظِيرِ في

الشَّجَاعَةِ. ومنه قوله:

قَدْ أَتَرَكَ الْقِرْنَ مُصَفَّرًا أَنَامِلُهُ ... كَأَنَّ أَثْوَابَهُ مُجَّتْ بِفِرْصَادٍ.

^{٢٣١} أي: "عَيْشُهُمَا لَحْمٌ مِّنَ الْقَوْمِ مَعْفُورٌ خَرَادِيلٌ"

^{٢٣٢} المساورة: المواثبة والمقاومة. شرح.

و"يَحِلُّ": مِنْ "حَلَّ لَكَ الشَّيْءُ حَلًّا بِالْكَسْرِ وَحَلَالًا" - من الباب الثاني - أي: لَمْ يَحْرُمَ.

و"مَفْلُولٌ": مِنْ "فَلَلْتُ الْجَيْشَ بِالْفَاءِ فَلًّا، أَي: هَزَمْتُهُ" من الباب الأول ويقال: فَلَّه فَانْفَلَّ، أَي: كَسَرَهُ فَاِنْكَسَرَ. وَمِنْهُ قَوْلُهُ:

وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سُيُوفَهُمْ [٦٧/أ]... بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ^{٢٣٣}.

وَيُرَوَّى "مَجْدُولٌ"، أَي: مُلْقَى عَلَى الْجِدَالَةِ بَفَتْحِ الْجِيمِ وَهِيَ الْأَرْضُ. إِعْرَابُهُ:

"إِذَا": ظَرْفٌ مُسْتَقْبَلٍ خَافِضٌ بِشَرْطِهِ مَنْصُوبٌ بِجَوَابِهِ.

و"يَسَاوِرُ": غَائِبٌ لِلْمُضَارَعِ، وَفَاعِلُهُ ضَمِيرُ لَ "خَادِرٍ".

و"قَرْنَا": مَفْعُولُهُ^{٢٣٤}.

والجُمْلَةُ: مَجْرُورَةٌ الْمَحَلِّ مُضَافٌ إِلَيْهَا لَ "إِذَا".

و"لَا": لِلنَّفْيِ.

و"يَحِلُّ": جَوَابٌ إِذَا، وَهُوَ الْعَامِلُ فِيهِ عَلَى الْأَصَحِّ كَمَا أَشْرْنَا إِلَيْهِ غَيْرَ مَرَّةٍ.

و"لَهُ": مُتَعَلِّقٌ بِهِ. وَضَمِيرُهُ لَ "خَادِرٍ".

و"أَنَّ": نَاصِبَةٌ.

^{٢٣٣} الكتائب جمع كتيبة وهي العكس ابن هشام.
^{٢٣٤} أي: مفعول لَ "يساور".

و"يَتْرُكُ": غائبٌ للمضارع منصوبٌ بها. وضميرُ فاعله راجعٌ إلى "خَادِرٍ".

و"الْقَرْنَ": مفعولُهُ.

والجُمْلَةُ^{٢٣٥}: في تأويلِ المفردِ مرفوعُ المحلِّ، فاعلٌ "لا يَحِلُّ".

و"إِلَّا": حرفُ استِثْنَاءٍ.

و"الواو": لِلْحَالِيَّةِ.

ضمير "هو": مبتدأ راجعٌ إلى "الْقَرْنَ".

و"مُفْلُولٌ": خبرُهُ^{٢٣٦}.

والجُمْلَةُ: مستثنى مُفَرَّغٌ، منصوبُ المحلِّ حالٌ من "الْقَرْنَ".

والتَّقْدِيرُ: لا يَحِلُّ له تَرْكُ الْقَرْنِ في صِفَةٍ مِنَ الْأَوْصَافِ إِلَّا حَالٌ اتِّصَافِهِ بِالْفَلِّ

وَالْهَزْمِ.

مَحْصُولُهُ:

يقول: -مُؤَكِّدًا الشَّجَاعَةَ- هذا الخادِرُ أَنَّهُ لا يَحِلُّ له تَرْكُ أَقْرَانِهِ وَأَمْثَالِهِ وَقْتَ

مَقَاوِمَتِهِ مَعَهَا بِصِفَةٍ مِنَ الْأَوْصَافِ إِلَّا حَالٌ اتِّصَافِهَا بِالْفَلِّ وَالْهَزْمِ. وَكَأَنَّ تَرْكَهَا بِضِدِّ هَذِهِ

الصِّفَةِ حَرَامٌ عَلَيْهِ.

^{٢٣٥} أي: أن يترك القَرْنَ.

^{٢٣٦} أي: خبر لـ"هو".

(٥٠) مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاعُ الْجَوِّ ضَامِرَةٌ ... وَلَا تُمَشِّي بُوَادِيهِ الْأَرَاغِيلُ^{٢٣٧}

"تَظَلُّ" بفتح التاء المثناة الفوقية والظاء المعجمة المفتوحين، بمعنى "تَصِيرُ".

و"السِّبَاعُ" [٦٧/ب] بالكسر، جَمْعُ "سَبْع" بفتح السين المهملة وضمّ الباء

الموحدة، والمراد بها^{٢٣٨} الأسود.

و"الْجَوِّ" بفتح الجيم وتشديد الواو، يجيء على معانٍ. والمراد منها هنا: البرّ

الواسع؛ لَا أَنْ يَنْحَصِرَ عَلَى مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، وَيُرَادُ مِنْهُ الْبَرُّ الْوَاسِعُ عَلَى طَرِيقِ

الكناية، كما يُؤْمَى إِلَيْهِ كَلَامُ الشَّارِحِ.

و"ضَامِرَةٌ": بِالضَّادِ وَالزَّايِ الْمُعْجَمَتَيْنِ، أَي: سَاكِنَةٌ، يُقَالُ: ضَمَرَ الْفَرَسُ -بِالْفَتْحِ-

يَضْمُرُ بِالضَّمِّ، أَي: سَكَنَ، كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ^{٢٣٩}.

وَرُويَ بِالرَّاءِ الْمُهِمْلَةِ مِنْ "الضُّمَر" بِالضَّمِّ، وَهُوَ الْهَزَالُ. وَلِكُلِّ وَجْهَةٍ.

و"تُمَشِّي": بِضَمِّ التَّاءِ وَفَتْحِ الميمِ وَتَشْدِيدِ الشَّيْنِ الْمُعْجَمَةِ، مُضَارِعُ "مَشَى

تَمْشِيَّةً"، وَهُوَ فِي مَعْنَى "مَشَى يَمْشِي مَشْيًا". قَالَ فِي تَرْجَمَانِ الصَّحَاحِ^{٢٤٠}: "مَشَى مِنْ

بَابِ "رَمَى"، وَمَشَى تَمْشِيَّةً، وَمَشَاهُ أَمْشَاهُ بِمَعْنَى، انْتَهَى.

و"الْوَادِي": مَعْرُوفٌ، وَجَمْعُهُ أَوْدِيَّةٌ.

^{٢٣٧} وزن الشعر: مفتعلن فعلن مستفعلن فعلن

مفاعِلن فاعِلن مستفعلن فعلن

^{٢٣٨} في الأصل: "بها" كتبت مرتين سهواً.

^{٢٣٩}

^{٢٤٠}

قيل: و"الأراجيل": جمع "أَرْجَالٍ" كـ"أَنْعَامٍ" جَمْعُ "أَنْعَامٍ". و"أرجال" بالفتح

جمع "رَجُلٍ"، كـ"أَفْرَاحٍ" جمع "فَرَحٍ". و"رَجُلٌ" اسمُ جَمْعٍ "رَاجِلٍ"، كـ"صَحْبٌ" اسمُ جمعٍ "صَاحِبٍ" انتهى.

إعرابه:

"منه": متعلّقٌ بـ"تَظَلُّ"، وتقديمه لإفادة التّخصيصِ والقصرِ. والضميرُ: لـ"الخادر"،

أي: مِنْ "خادرٍ تَظَلُّ" لا مِنْ غيرِه.

و"السَّبَاع": المضافُ إلى الجوّ لَامِيَّةٌ أو ظرفيّةٌ، اسمُ "تَظَلُّ".

و"ضَامِزَةٌ": خبرُه^{٢٤١}.

والجمله^{٢٤٢}: إمّا مجرورةُ المحلِّ صفةٌ بعدَ صفةٍ لـ"خادر"، أو منصوبةُ المحلِّ حالٌ

منه، أو خبرٌ لمبتدأٍ محذوفٍ.

والجمله^{٢٤٣}: أيضا إمّا صفةٌ له، أو حالٌ منه.

"الواو": عاطفةٌ.

ولا تُمَشِّي": غائبةٌ لنفي الاستقبالِ.

و"الأراجيل": على وزنٍ "مَصَائِحٍ" فاعله.

و"باءٍ بواديه": بمعنى "في"، متعلّقٌ به^{٢٤٤}. وضميرُه: لـ"خادرٍ".

^{٢٤١} أي: خبر "تظل".

^{٢٤٢} أي: "تظل سباع الجو ضامزة".

^{٢٤٣} أي: "تظل سباع الجو ضامزة".

والجملة^{٢٤٥}: عطفٌ على "تَظَلُّ". واختيارُ تَمْشِي مِنَ التَّمَشِيَّةِ، دُونَ تَمْشِي مِنَ

الْمَشْيِ مع أَنَّهُمَا فِي مَعْنَى وَاحِدٍ كَمَا مَرَّ أَنْفًا لِسَلَامَتِهِ عَنِ الْانْكِسَارِ كَمَا يَظْهَرُ وَجْهَهُ مِنَ التَّقْطِيعِ، فَعَلَيْكَ بِهِ.

مَحْصُولُهُ:

أَنَّ هَذَا الْخَادِرَ مُتَّصِفٌ بِالْهَيْبَةِ بِحَيْثُ يَصِيرُ سَائِرُ الْأَسَدِ سَاكِنَةً فِي غَابَتِهِ. أَوْ

هَذَا لِعَدَمِ الْقُدْرَةِ عَلَى الْإِصْطِيَادِ مِنْ مَخَافَتِهِ وَلَا يَعْبُرُ الْأَرَاغِيلُ فِي بَوَادِيهِ مِنْ مَهَابَتِهِ.

(٥١) وَلَا يَزَالُ بَوَادِيهِ أَخُو ثِقَةٍ ... مُطَرَّحُ الْبَزِّ وَالْدِّرْسَانِ مَأْكُولُ^{٢٤٦}

و"لَا يَزَالُ" مِنْ "زَالَ يَزَالُ، أَي: مِنَ الْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ. وَوصفه لاستمرار خبره لفاعله

مذ قبله. وَيَلْزِمُهُ النَّفْيُ لَفْظًا وَتَقْدِيرًا.

و"ثِقَةٍ": مَصْدَرٌ وَثَقَ يَتَّقُ بِالْكَسْرِ فِيهِمَا ثِقَةً بِالْكَسْرِ وَمَوْثَقًا أَيْضًا. وَرَجُلٌ وَاثِقٌ

وَمَوْثُوقٌ بِهِ فِي دَيْنِهِ، وَهُمْ وَهْنٌ ثِقَةً بِالْكَسْرِ، كَذَا فِي لُغَةِ الْأَفْعَالِ وَالْمَصَادِرِ^{٢٤٧}. وَالْمَرَادُ

هَذَا الشُّجَاعُ الْوَاثِقُ بِشَجَاعَتِهِ وَقُوَّتِهِ.

و"مُطَرَّحُ": اسْمٌ مَفْعُولٍ مِنَ التَّطْرِيحِ وَهُوَ مِنَ الطَّرْحِ، أَي: الرَّمْيِ. يُقَالُ: طَرَحْتُ

الشَّيْءَ طَرَحًا إِذَا رَمَيْتَهُ.

^{٢٤٤} أَي: متعلق بـ"أراجيل".

^{٢٤٥} لَا تَمْشِي بَوَادِيهِ الْأَرَاغِيلُ.

^{٢٤٦} وزن الشعر: مفاعل فعلن مستفعلن فعلن

مفاعل فاعلن مستفعلن فعلن

٢٤٧

و"البَزَّ": بفتح الباءِ الموحَّدة والزَّاءِ المعجمة، مِنَ الثِّيَابِ، أُمْتَعَة البَزَّازِ، والبَزَّاءُ أيضًا

السِّلاحُ، وهو المرادُ هنا.

و"الدِّرْسَان" [ب/٦٨] بِكسْرِ الدَّالِ وسُكُونِ الرَّاءِ الْمُهِمْلَتَيْنِ، جمعُ "دِرْس"

بالكسر، وهو النَّوْبُ الخَلْقُ. وَقَدْ دَرَسَ بالفتح دَرَسًا، أَي: خَلَقَ.

و"مأكولٌ": من الأكل.

وَيُرْوَى "مُطَرِّحُ اللَّحْمِ" والدِّرْسَانِ مَتْلُوعٌ مِنَ التَّلِّ بالتَّاءِ المنقوطةِ بنقطتينِ فَوْقَيَّتَيْنِ،

وهو الصَّرْعُ، ومنه قوله تعالى ﴿... وَتِلْكَ لِّلْجَبِينِ﴾^{٢٤٨} أَي: صَرَعَهُ.

إِعْرَابُهُ:

و"لا يَزَالُ": من الأفعالِ الناقصةِ.

و"بَوَادِيهِ": المضافُ إلى ضميرِ "خادرٍ"، خبرٌ له، مقدَّمٌ على اسمِهِ، وهو أَخُوهُ

المضافُ إلى "ثقةٍ"، المرفوعُ بالواو لكونِهِ مِنَ الأسماءِ السِّتَةِ، وإِعْرَابُهَا -حَالُ الإِضَافَةِ-

بالحُرُوفِ.

و"مُطَرِّحٌ": صفةٌ لـ"أخو ثقةٍ"، وإِضافَتُهُ إلى البَزِّ لَفْظِيَّةٌ وَإِلَّا لَمَّا وَقَعَ صِفَةٌ لِنَكِرَةٍ.

و"الدِّرْسَانِ": عَطْفٌ عَلَى البَزِّ.

و"مأكولٌ": صفةٌ ثانيةٌ لَهُ^{٢٤٩}.

^{٢٤٨} سورة الصفات، ١٠٣/٣٧.

^{٢٤٩} أَي: صفةٌ لـ"أخو ثقةٍ".

محصوله:

يقول: واصفًا له بكثرة الصَّيْدِ^{٢٥٠}، لا يزال في الموضع -الذي يسكن هذا الخادر فيه- رجلٌ شجاعٌ واثقٌ بشجاعته، إلا مقتولًا مأكولًا لحمه مرميًا ثوبه وسلاحه ملطخًا بالدم.

(٥٢) إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ ... مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ

قيل: قال ابنُ دُرَيْدٍ^{٢٥١}: اشتقاقُ "السَّيْفِ" مِنْ قولهم "سَافَ مَالُهُ"، أي: هَلَكَ؛ لأنَّ السَّيْفَ سببُ الهلاكِ، انتهى.

و"يُسْتَضَاءُ": من الإِسْتِضَاءِ، مِنَ الضَّوِّءِ، وهنا كنايةٌ عن الاهتداء، أي: يهتدي به -عليه السَّلام- إلى الحَقِّ.

وَيُرَوَّى "لَنُورٌ" بَدَلُ "لَسَيْفٌ" [٦٩/أ].

و"المُهَنَّدُ": بضمِّ الميمِ وفَتْحِ الهاءِ وتَشْدِيدِ النُّونِ الْمُفْتُوحَتَيْنِ، السَّيْفُ الْمَطْبُوعُ مِنْ حَدِيدِ الْهِنْدِ. يقال: سَيْفٌ مُهَنَّدٌ وَهِنْدُوانِيٌّ وَهِنْدِيٌّ، أي: مَنْسُوبٌ إِلَى الْهِنْدِ، كذا في الصَّحاحِ^{٢٥٢}.

و"سُيُوفٍ": بضمِّ السينِ المهملة، جمعُ "سَيْفٍ".

^{٢٥٠} في الأصل: الاصطيداء.

^{٢٥١}

^{٢٥٢}

و"مسلول": اسمٌ مفعولٌ مِنَ السَّلِّ بِالْفَتْحِ، وهو إخراجُ السَّيْفِ مِنَ الْغَمْدِ. يُقَالُ:

سَلَّلْتُ السَّيْفَ سَلًّا، -من بابِ الأوَّل- أي: أخرجته مِنْ غَمْدِهِ.

وَرُوي أَنَّ كَعْبًا -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- قَالَ -وَقْتَ الْإِنْشَادِ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ-: "مِنْ سُيُوفِ

الْهِنْدِ" فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُولٌ".

إِعْرَابُهُ:

"إِنَّ": بالكسر مِنَ الحُرُوفِ الْمَشْبَهَةِ بِالْفِعْلِ.

و"الرَّسُولَ": الْمُعَرَّفُ بِ"لَامِ الْعَهْدِ"، اسْمُهُ.

و"السَّيْفَ": الْمُؤَكَّدُ بِاللَّامِ، خَبَرُهُ.

و"يُسْتَضَاءُ": مَبْنِيٌّ لِلْمَفْعُولِ مِنَ الْمَضَارِعِ الْغَائِبِ.

و"بِهِ": مَرْفُوعٌ مَحَلًّا نَائِبُ فَاعِلِهِ. وَضَمِيرُهُ لِلْسَّيْفِ.

وَالْجُمْلَةُ^{٢٥٣}: مَرْفُوعٌ مَحَلًّا، صِفَتُهُ^{٢٥٤}.

و"مُهَنْدٌ": مَرْفُوعٌ، صِفَةٌ ثَانِيَةٌ لَهُ.

و"مِنْ": لِلتَّبْيِينِ، مُتَعَلِّقٌ بِمَحذُوفٍ فِي مَحَلِّ الرِّفْعِ، صِفَةٌ ثَالِثَةٌ لَهُ. أَوْ فِي مَحَلِّ

النَّصْبِ، حَالٌ مِنْ ضَمِيرِ "مُهَنْدٍ".

^{٢٥٣} أي: "يُستضاء به".

^{٢٥٤} أي: صفة لـ"سيف".

و"مَسْلُولٌ": صفةٌ رابعةٌ. وَيُحْتَمَلُ أَنْ يَكُونَ كُلُّ مِنْ "مُهَنْدٌ" و"مَسْلُولٌ" خَبَرًا.

المبتدأ محذوفٌ. ومحلُّ جملةٍ "كُلُّ مِنْهُمَا" إمَّا الرَّفْعُ عَلَى أَنْ يَكُونَ صفةً لـ"سَيْفٍ" أو النَّصْبُ حَالٌ مِنْ ضَمِيرٍ "بِهِ".

البلاغة:

صَدَرَهُ بِ"إِنَّ" وَأَكَّدهُ بِاللَّامِ دَفْعًا لِتَرَدُّدِ الْمُتَرَدِّدِ الطَّالِبِ لَهُ، وَنَفْيًا لِقَوْلِ الْمُشْرِكِينَ فِي

اتِّصافِهِ -عَلَيْهِ السَّلَامُ- بِهَذَا الْحُكْمِ. وَأَسْنَدَ السَّيْفَ [٦٩/ب] إِلَى الْمُسْنَدِ إِلَيْهِ الْمَعْرُوفِ

بِ"الْأَمِ الْعَهْدِ" تَشْبِيهًا بَلِيغًا لَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهِ، حَالٌ كَوْنِ طَرْفِيهِ حَسِيَّتَيْنِ. وَذَكَرَ أَوْصَافًا

ثَلَاثَةً^{٢٥٥} الْمُسْتَبْهَ بِهِ إِتِمَامًا لِفَائِدَةِ الْخَبَرِ. لَكِنْ جَعَلَ بَعْضَهَا فِعْلًا دَالًّا عَلَى الْاسْتِمْرَارِ

التَّجَدُّدِيِّ، وَبَعْضَهَا دَالًّا عَلَى الدَّوَامِ، إِشَارَةً إِلَى أَنَّ الْإِسْتِيزَاءَ^{٢٥٦} بِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

وَالْاهْتِدَاءُ مِنْهُ يَتَجَدَّدُ زَمَانًا فَزَمَانًا بِخِلَافِ كَوْنِهِ مُهَنْدًا وَمَسْلُولًا. فَإِنَّهُ دَائِمٌ لَا يَتَبَدَّلُ وَبَالِغٌ

فِي كَوْنِهِ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ، وَبِأَنَّهُ مَسْلُولٌ -لَيْسَ فِي الْغَمْدِ- إِشَارَةً إِلَى كَوْنِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

حَقًّا، مُزِيلًا لِلْبَاطِلِ الْمُشْرِكِينَ وَالْمُنَافِقِينَ، غَيْرَ مُخْتَفٍ فِي تَبْلِيغِ مَا أُنْزِلَ بِمُعَانَدَةِ

الْمُكَابِرِينَ وَالْمُجْرِمِينَ.

محصوله:

^{٢٥٥} في الأصل: تلاميذ بالياء.

^{٢٥٦} في الأصل: الاستئضاء بدون الياء

يقول: -تصديقاً لنُبُوتِهِ وَنَفْيًا لِقَوْلِ الْمُشْرِكِينَ- إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ مِنْ سَيَوفِ اللَّهِ، يُهْتَدَى بِهِ إِلَى الْحَقِّ أَنَا فَأَنَا، زَمَانًا فَرَمَانًا، ظَاهِرٌ فِي التَّبْلِيغِ، قَاطِعٌ لِأَبَاطِيلِ الشِّرْكِ كَسَيْفِ الْهِنْدِ الْقَاطِعِ لِمَا يُلَاقِيهِ.

رُوي أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَسَا بُرْدَتَهُ النَّظِيفَةَ الْمُسَمَّاةَ فِي هَذَا الزَّمَانِ بِالْخِرْقَةِ الشَّرِيفَةِ إِلَى كَعْبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عِنْدَ سَمَاعِهِ هَذَا الْبَيْتَ مِنْهُ، وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى تَصَدِيقِ قَوْلِهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -.

ورُوي^{٢٥٧} أَيْضًا أَنَّ مُعَاوِيَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَعْطَى كَعْبًا عَشْرَةَ آلَافٍ دِينَارٍ لِيَطْلُبَ الْبُرْدَةَ الشَّرِيفَةَ وَأَخَذَهَا مِنْهُ فَلَمْ يَقْبَلِ الدِّينَارَ وَلَمْ يُعْطِهَا^{٢٥٨}. ثُمَّ بَعْدَ انْتِقَالِهِ مِنَ الدُّنْيَا طَلَبَ مِنْ وَارِثِيهِ فَأَعْطَاهُمْ عِشْرِينَ أَلْفَ^{٢٥٩} دِينَارٍ [٧٠/أ] فَقَبِلُوهَا وَأَعْطَوْهَا.

وهذه البردة على ما روي هي التي انتقلت من أمراء إلى ملوك ومنهم إلى سلاطين حتى انتهت إلى سلاطين زماننا آل عثمان - خلد الله خلافتهم وضاعف شوكتهم وجعل أعدائهم وأعداء الدين مقهورين بحرمة صاحب البردة خاتم النبيين - وقد بينا لك في أوائل الشرح - فتذكر.

(٥٣) فِي فِتْيَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ ... بِيْطْنِ مَكَّةَ لَمَّا أَسْلَمُوا زُولُوا

"الْفِتْيَةُ وَالْفِتْيَانُ": بكسر الفاء وسكون التاء المثناة الفوقية، جمع الفتى بالفتح،

وهو الشاب. ويجيء بمعنى السخي والكريم، وكلٌّ من المعنيين صحيح الإرادة.

^{٢٥٧} قال ابن هشام: رآه أبو بكر الأنباري.

^{٢٥٨} فقال: ما كنت لأؤثر يثوب رسول الله أخداً.

^{٢٥٩} في الأصل: آلاف. وهذا خطأ أو سهو.

وَيُرَوَّى "عُصْبَةٌ" بضمّ العينِ وسكونِ الصّادِ المهملتين وفتحِ الباءِ الموحّدة، وهي

من الناس ما بين العشرة والأربعين، كذا في لغة المصادر^{٢٦٠}.

و"الْقَرْشُ": بفتح القافِ وسكونِ الرّاءِ المهملة، الكَسْبُ والجمعُ. وقد قَرَشَ المالَ

يَقْرِشُ بالكسرِ قَرْشًا. قال الفراءُ: وبِه سُمِّيَتْ قُرَيْشٌ وهي قبيلةٌ أبوهم النَّضْرُ بنُ كِنانةَ -

بالكسرِ - بنِ حُزَيْمَةَ، بنِ مُدْرِكَةَ، بنِ إِيَّاسٍ، بنِ مُضَرَ، بالضمِّ. ومنها رسولُ الله - ﷺ -

فَكُلُّ مَنْ كَانَ وَلَدُ النَّضْرِ فهو قُرَشِيٌّ، دُونَ وَلَدِ كِنانةَ وَمَنْ فَوْقَهُ كذا في الجوهري^{٢٦١}.

وأرادَ بـ"القائلِ" عمرَ بنَ الخطّابِ - رضي الله عنه -.

و"أَسْلَمُوا" [٧٠/ب]: مِنَ الْإِسْلَامِ، وهو الانقيادُ.

و"زُولُوا": أَمَرٌ مِنْ "تَزُولُ"، أي: من التّامة. يُقال: "زال الشّيءُ عن مكانه، أي:

انتقلَ، وذهب منه، يزُولُ زَوَالًا، وَأَزَالَه غَيْرُهُ.

إعرابه:

"فِي فِتْيَةٍ": إمَّا ظَرْفٌ مُسْتَقَرٌّ، خبرٌ ثانٍ لـ"إِنَّ"، أو متعلّقٌ بـ"مَسْئُولٌ".

و"مِنْ قُرَيْشٍ": صفةٌ لـ"فِتْيَةٍ".

و"مِنْ": للتبيين.

و"قال": غائبٌ للماضي.

و"قائل": المضافُ إلى ضميرِ "فتية" فاعله.

والجملۃ^{٢٦٢}: صفةٌ قريشٍ.

و"الباء في بَطْنٍ": للظرفية، متعلقٌ به.

و"مكة": مضافٌ إليها لـ"بطن"، حُمِلَ جُزْأُها على النَّصبِ لمنعِها عَنِ الانصرافِ

بالتَّأنيثِ بالتَّاء، وشرطه وهو العَلَمِيَّةُ.

و"لَمَّا": ظرفٌ، إمَّا بمعنى "حين" كما هو مذهبُ الفارسيِّ. وإمَّا بمعنى "إذ" كما

ذهبَ إليه ابنُ المالِكِ.

قيل: ويؤيِّدُ الأوَّلَ تسميتُهُم بـ"لَمَّا" الحينيِّ، والثَّاني اختصاصُه بالماضي كـ"إذا".

و"أَسْلَمُوا": صيغةُ الجمعِ للماضي الغائبِ.

و"الواو": ضميرٌ للفتية.

والجملۃ^{٢٦٣}: مجرورةُ المحلِّ بـ"لَمَّا". وجوابُه العاملُ فيه إمَّا محذوفٌ بقرينةِ "قال"

المقدِّم، أو المذكورُ المقدِّم عليه.

وجملۃ "زولوا"، منصوبةُ المحلِّ، مقولُ "قال". والخطاب للفتية ظ

البلاغة:

^{٢٦٢} أي: قال قائلهم.

^{٢٦٣} أي: "أسلموا".

تَعَدُّدُ الخبرِ لتنويعِ الإفادةِ في الحكمِ. ووصفه لإتمامها، وتنكيرُ فاعلٍ "قال"، إمَّا للإفراد، أي: للقصدِ إلى فردٍ ممَّا يُصَدِّقُ عليه القائلُ، أو للتَّعْظِيمِ وهو الأنسبُ.

والتَّعَرُّضُ لذكرِ نَبَذٍ من البلاغةِ في هذين البيتينِ لِمَا رُوي أَنَّهُ عليه السَّلامُ لَمَّا سَمِعَ هذين البيتينِ وقتَ إنشادهِ بَيْنَ يديه عليه [٧١/أ] السَّلامُ تَعَجَّبَ مِنْ فصاحتهِ وبلاغتهِ فقال مُخاطِبًا لأصحابه - ﷺ - اسْتَمِعُوا^{٢٦٤}.

محصوله:

إِنَّ هَذَا الرَّسُولَ - ﷺ - فِي جَمَاعَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ وَاحِدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِنْهُمْ لِلْبَاقِينَ الَّذِينَ زُيِّنُوا بِزِينَةِ الْإِسْلَامِ لَمَّا هَدَاكُمْ^{٢٦٥} اللَّهُ تَعَالَى وَأَعَزَّكُمْ بِالْإِسْلَامِ انْتَقَلُوا مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ شَرَّفَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى.

(٥٤) زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلَا كُشْفٌ ... عِنْدَ اللَّقَاءِ وَلَا مِيلٌ مَعَارِيلُ

"زَالُوا": -وكذا "زال" أيضًا- تامةٌ بمعنى انْتَقَلَ وَذَهَبَ.

و"أنكاس": جمعُ نَكَسٍ بكسرِ النُّونِ وسكونِ الكافِ، وهو السَّهْمُ الَّذِي يَنْكَسِرُ فَوْقَهُ، فَيُجْعَلُ أَعْلَاهُ أَسْفَلَهُ. وهو أيضًا الرَّجُلُ الضَّعِيفُ، كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ^{٢٦٦}. وهذا الأخيرُ هو المرادُ هنا.

^{٢٦٤} الحاشية: يشير صلى الله عليه وسلم إلى كمال بلاغته ﷺ وأدائه المزام على أحسن تعبير وأبين تفسير كما لا يخفى على من ذاق حلوة المعاني والبيان وأتقنها غاية الإتقان. ابن هشام.

^{٢٦٥} في الأصل: هَدَيْكُمْ.

^{٢٦٦}

و"كُشِفٌ": بالكافِ والشَّينِ المعجمةِ المضمومتينِ، جمعُ "أَكْشَفَ" على وزنِ
"أَحْمَدَ". وهو الَّذي لَا تُرْسَ مَعَهُ فِي الْحَرْبِ.

و"الْلِقَاءُ": بكسر اللّام، مصدرُ لَقِيَهُ لِقَاءً بِالْمَدِّ، وَلَقِيْتُهُ بِالْفَتْحِ، بالفارسيّة: جَنَكَ
كَرَدَهُ باوى، كذا في المصادر^{٢٦٧}.

و"المِيلُ": بكسرِ الميم، أصله "مَيْلٌ" بالضّمِّ، على وزنِ "حُمُر"، كُسِرَتْ لِتَسْلُمَ
الياءِ، جمعُ "أَمِيلٌ" على الوزنِ المذكور وهو الَّذي لَا سِيفَ مَعَهُ. وهو أيضًا الَّذي لَا
يَسْتَوِي على السَّرَجِ، أي: لَا يُحْسِنُ الرُّكُوبَ والفُرُوسِيَّةَ. وَكُلٌّ مِنَ الْمَعْنَيْنِ [٧١/ب]
صحيحُ الإرادةِ هنا. وقيل: الَّذي لَا سِلَاحَ مَعَهُ.

و"مَعَاذِيلُ"^{٢٦٨}: على وزنِ "مَصَائِيحَ"، جمعُ "مِعْزَالٍ" بالكسرِ وهو الَّذي لَا رُمَحَ
مَعَهُ. ويقال أيضًا لِلضَّعِيفِ الْأَحْمَقِ.

إعرابه:

"زالوا": جمعُ للماضي الغائبِ.

و"الواو": فاعله راجعٌ إلى الفتيةِ.

و"الفاءُ": للتّعقيبِ.

و"ما": للنّفيِ.

^{٢٦٨}الحاشية: قالوا: لأحد السّماكين في السّماء: السّماكُ الأعزل؛ لأنّه لَا رُمَحَ مَعَهُ كما للسّماكِ الزّامح، وما أحسن قولَ المعري: لَا تَطْلُبَنَّ بغيرِ حظِّ رتبةٍ قَلَمُ الْبليغِ بغيرِ حظِّ معزَلٍ. سكره السّقاكان السّماء كلاهما هذا له رُمَحٌ وهذا أعزل. ابن هشام.

و"أَنكَاسٌ": فاعلٌ "زَالَ".

و"كُشِفَ": عطفٌ عليه.

و"لَا": زائدةٌ لتأكيد النفي.

و"عِنْدَ": المضافُ إلى اللِّقَاءِ: وظَرْفٌ لـ"ما زال".

و"لَا" في "وَلَا مِيلٌ": كالتِّي في و"لَا كُشِفَ".

و"مَعَاذِلُ": صفةٌ لـ"مِيلٌ".

محصولُه:

يقول: واصفًا للمهاجرين رضي الله تعالى عنهم انتقلوا وذهبوا من بطنِ مكَّة وما

كانوا ضِعْفَاءَ -وليس فيهم مَنْ لَا سلاحَ له، أو لَا يُحْسِنُ الفُرُوسِيَّةَ- بل هم أقوىاء تَأَمُّ

السَّلاحِ فُرْسَانٌ عِنْدَ اللِّقَاءِ إِلَى الْعَدُوِّ.

(٥٥) شُمُّ الْعَرَانِ أِبْطَالٌ لِبُوسِهِمْ ... مِنْ نَسَجِ دَاوُدَ فِي الْهَيْجَا سَرَابِيلُ

"الشُّمُّ": بضمِّ الشَّينِ المعجمة وتشديدِ الميمِ، على وزنِ "حُمَر"، جَمْعُ "أَشَمَّ"،

وهو الَّذِي فِي قِصْبَةِ أَنْفِهِ عُلُوٌّ مَعَ اسْتِوَاءِ أَعْلَاهُ. والمصدرُ الشَّمَمُ بالفتح، وأصلُه الارتفاعُ

مُطْلَقًا.

و"العَرَانِين"^{٢٦٩}: بفتح العين المهملة على وزن مَصَائِيح، جمعُ "عَرْنِين" وهو الأنف.

و"الأَبْطَالُ": جمعُ "بَطَلٍ" وهو الذي يَبْطُلُ عنده الدِّمَاءُ ويذهبُ هَدَرًا ولا يُدْرِكُ عنده بالتَّأَرٍ^{٢٧٠}. وقيل: الذي يَبْطُلُ فيه الحِيلُ فلا يُوصَلُ إليه.

و"اللَّبُوسُ" بالفتح ما يُلبَسُ مِنَ السِّلَاحِ. قال الله [٧٢/أ] تعالى: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ﴾^{٢٧١} يعني الدَّرْعَ، كذا في الجوهري^{٢٧٢}.

ويُروى: لِبَاسُهُمْ بدلُ "لَبُوسُهُمْ".

و"النَّسَجُ": مصدرُ نَسَجَ الثَّوبَ يَنْسُجُهُ بالكسرِ والنَّسَجُ، وهو بمعنى المنسوج كالخلقِ بمعنى المخلوق.

و"دَاوُدَ": هو النَّبِيُّ أبو سليمان على نبيِّنا وعليهما السَّلَامُ.

و"الهَيْجَاءُ": بفتح الهاء، الحربُ، يُمَدُّ وَيُقْصَرُ - والثاني هو المرادُ لضرورة الوزن.

و"سَرَابِيلُ": على وزنِ مَصَائِيح، جمعُ "سَرِبَالٍ" بالكسرِ وهو القَمِيصُ.

إعرابه:

^{٢٦٩} الحاشية: جمع عرنين وهو الأنف.

^{٢٧٠} الحاشية: الثَّأَرُ: بفتح التَّاء المثلثة مصدرُ ثَأَرَ مَهْمُوزُ العين، معناه: بالفارسية، كينه كشيدن أَر كشته.

^{٢٧١} سورة الأنبياء، ٨٠/٢١.

^{٢٧٢}

"شُم": المضافُ على العرائن، خبرٌ لمبتدأٍ مَحذوفٍ، راجعٌ إلى فتيةٍ، أي: هُم شُم

العرائن.

و"أبطال": خبرٌ بعدَ خبرٍ.

و"لبُوسُهُم": مبتدأ. وضميرُهُ: للأبطال.

و"سَرَايِلُ": خبرُهُ.

والجملَةُ^{٢٧٣}: مرفوعةُ المحلِّ صفةٌ للأبطال.

ومن في "مِنْ نَسَجِ": للتبيين، حالٌ مِنْ "سَرَايِلُ". وكان في الأصل صفةٌ له. فلمَّا

قُدِّمَ عليه للضرورةِ انتَصَبَ على الحالية.

و"دَاوُدَ": مجرورٌ بالإضافة، وجُرَّ بالفتحةِ لعدم انصِرافِهِ للعُجْمَةِ، وشرطُها وهو

العَلَمِيَّةُ.

و"في الهيحاء": متعلِّقٌ بـ"لبُوسُهُم". ويحتملُ أن يكون حالاً عن الضمير المستتر

تحت اللبوسِ لكونه بمعنَى الملبوسِ. ويكفي للحال رائحةُ^{٢٧٤} الفعلِ.

محصولُهُ:

هؤلاءِ المهاجرون مرتفعُ الأنوفِ، شجعاءُ، قميصُهُم يومَ الحربِ الدَّرْعُ الَّذِي نَسَجَهُ

داوُدُ عليه السَّلامُ.

^{٢٧٣} أي: "لبُوسُهُم سَرَايِلُ".

^{٢٧٤} في الأصل: رائحة.

(٥٦) بِيضٌ سَوَابِغٌ قَدْ شُكَّتْ لَهَا حَلَقٌ [٧٢/ب] ... كَانَتْهَا حَلَقُ الْقَفَعَاءِ

مَجْدُولٌ^{٢٧٥}

"بِيضٌ": بالكسر جمعُ "أَبْيَضَ"، وأصله بالضّم كـ "حُمَر" و "أَحْمَر". وإنما كُسِرَتْ

لِتَسْلُمَ الياءُ. والمرادُ بها الجِلاءُ، والصفاءُ، أي: دُرُوعٌ مَجْلُوءَةٌ صَافِيَةٌ.

و "السَّوَابِغُ"^{٢٧٦}: بفتح السينِ المهملة، جمع "سَابِغَةٍ". وهي الدَّرْعُ الواسعةُ.

وقيل: جمعُ سابغٍ؛ لأنّها صفةُ "سَرَابِيلٍ" ومفردُهُ وهو السَّرْبَالُ مذكّرٌ، وفاعلٌ إذا

كان صفةً لمذكّرٍ ممّا لا يَعْقِلُ يُجْمَعُ على "فواعلٍ". كقول الشاعر:

لَنَا قَمَرَاهَا وَالنُّجُومُ الطَّوَالِعُ، انتهى.

و "شُكَّتْ": بالسينِ المعجمة، مِنْ الشَّكِّ بالفتح، وهو إدخالُ الشَّيْءِ فِي الشَّيْءِ،

ومنه قوله: فَشَكَّكَتُ بِالرُّمَحِ الطَّوِيلِ ثِيَابَهُ. والمرادُ به هنا إدخالُ بعضِ الحَلَقِ فِي بعضٍ.

وذلك إنّما يكونُ فِي الدُّرُوعِ الْمُتَضَاعِفَةِ.

ويروى شُكَّتْ بالسينِ المهملة، مِنْ السَّكِّ، وهو الدُّرُوعُ الضَّيِّقَةُ الحَلَقِ، أي: ضَيِّقٌ

ما بَيْنَ حَلَقَاتِهَا^{٢٧٧}. ومنه الْأَسَكُّ، وأُذُنٌ سَكَّاءُ أي ضَيِّقَةٌ صَغِيرَةٌ.

و "الحَلَقُ": بفتحِ الحاءِ، جمعُ حَلَقَةٍ بسكونِ اللَّامِ.

قيل: قال الأصمعيُّ: بكسرِ اللَّامِ^{٢٧٨} فِي الجَمْعِ.

^{٢٧٥} الحاشية: أي: مُحَكَّمُ الصَّنْعَةِ.

^{٢٧٦} الحاشية: ومعنى السَّوَابِغُ: طَوَالِ تَامَةٍ. ابن هشام.

^{٢٧٧} فِي الْأَصْلِ: حَلَقَتِهَا.

وقال أبو عمرو^{٢٧٩} الشَّيبَانِيُّ: "ليس في الكلام "حَلَقٌ" بالتحريك، إلا جمعُ

حَالِقٍ". انتهى.

و"القَفْعَاءُ": بقافٍ وبعدها فاءٌ ساكنةٌ ثمَّ عينٌ مهملةٌ على وزن صحراء، شَجَرٌ

يَنْبَسِطُ على وجه الأرض، يُشْبِهُ بأوراقها حَلَقَ الدُّرُوعِ.

و"المجدولُ": المُحَكَّمُ. يقال: دِرْعٌ جَدَلَاءُ، أي: مُحَكَّمَةٌ، مِنَ الْجَدَلِ [أ/٧٣]

وهو القُوَّةُ.

إعرابه:

"بَيْضٌ، وَسَوَابِغٌ: صفتان لـ"سَرَابِيلٍ".

و"قَدْ": لِلتَّحْقِيقِ.

و"شَكَّتْ": غَائِبَةٌ لِلْمَاضِي الْمَعْلُومِ.

و"حَلَقٌ": فاعله.

و"لَهَا": متعلِّقٌ به. وضميره: لـ"سرابيل". وتقديمه للضرورة.

والجملة: صفةٌ ثالثةٌ لها.

و"كَأَنَّ": مِنَ الْحُرُوفِ الْمَشَبَّهَةِ. والمتَّصِلُ^{٢٨٠}: الرَّاجِعُ إِلَى "الحَلَقِ" إسمه.

و"حَلَقُ القَفْعَاءِ": خبره.

^{٢٧٨} أي: حَلَقٌ.

^{٢٧٩} في الأصل: عمر. وهذا فهو.

^{٢٨٠} أي: ضمير متصل بـ"كأن".

والجملة: صفةُ الحَلَقِ.

و"مَجْدُولٌ": صفةٌ ثانيةٌ له. وفيه تقديمُ الوصفِ بالجملة على الوصفِ بالمفردِ مثلَ

قوله تعالى: ﴿... فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى

الْكَافِرِينَ...﴾^{٢٨١}.

محصوله:

لِبُوسِهِمْ دُرُوعٌ مَجْلُوءَةٌ صَافِيَةٌ وَاسِعَةٌ مُنَاسِبَةٌ لِقَدِّهِمْ، مُحْكَمَةٌ ضَيِّقَةٌ الْحَلَقِ مِثْلَ حَلَقِ

الْفُقَعَاءِ.

(٥٧) لَا يَفْرَحُونَ إِذَا نَالَتْ رِمَاحُهُمْ ... قَوْمًا وَلَيْسُوا مَجَازِيْعًا إِذَا نِيلُوا

"الْفَرَحُ": السُّرُورُ وهو خِلافُ الحُزْنِ. قال في الصَّحاح^{٢٨٢}: فَرَحَ بِهِ بالكسرِ

سُرَّ^{٢٨٣}. والْفَرَحُ أيضًا الْبَطْرُ، ومنه قوله تعالى: ﴿... إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾^{٢٨٤}،

وَأَفْرَحَهُ سَرَّهُ، انتهى.

و"نَالَتْ": مِنَ النَّيْلِ بِالْفَتْحِ، وهو الإِصَابَةُ وَالظَّفَرُ وَالْغَلْبَةُ. يقال: نَالَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا.

بالفارسية: زيان كرد دشمن را^{٢٨٥}.

و"الرِّمَاحُ": بالكسرِ، جمعُ "رُمَحٍ"، وَيُجْمَعُ عَلَى "أَرْمَاحٍ" أيضًا.

^{٢٨١} سورة المائدة، ٥٤/٥.

^{٢٨٢}

^{٢٨٣} أي: سر به.

^{٢٨٤} سورة القصص، ٢٨ / ٧٦.

^{٢٨٥} إيذاء العدو. موقع الانترنت: (<https://translate.google.com>; <https://www.almaany.com/> 24.01.2023)

ومعنى "القَوْم": مُبَيَّنٌ سابقًا، فتذكّر.

و"المَجَازِيعُ": جمعُ "المِجْزَاعِ" كالمَحَارِيبِ جمع المِحْرَابِ، وهو صيغة المبالغة،

بمعنى كثير الجزع [٧٣/ب] كالمِضْرَابِ بمعنى كثير الضَرْبِ، والمِنْكَاحِ كثير النِّكَاحِ.

و"نِيلُوا": أيضًا من التَّيْلِ بمعنى أُصِيبُوا، وَغُلِبُوا.

إعرابه:

"لَا": للتَّنْفِي.

و"يَفْرَحُونَ": جمعٌ للمضارع الغائب. و"الواو": إمَّا للفتية، أو لِلشُّمِّ.

و"إِذَا": ظرفٌ مستقبلٌ خافضٌ بشرطه، منصوبٌ بجوابه.

و"نَالَتْ": غائبةٌ للماضي.

و"رِمَاحُهُمْ": المضافُ إلى ضميرِ أحدِ هذين، فاعله.

و"قَوْمًا": مفعولُه.

والجمله: مجرورةٌ محلاً بـ"إِذَا" شرطه، وعاملٌ إِذَا، جوابُه وهو إمَّا لا يفرحون

المذكورُ المقدمُ، أو المحذوفُ بقربنته على اختلافِ الرّأيين.

وجمله "لا يفرحون"، مرفوعةٌ محلاً، إمَّا خبرٌ لمبتدأٍ محذوفٍ، أي: هم، أي:

الفتيةُ لا يفرحون، أو صفةٌ لِشُمِّ.

واو "وَلَيْسُوا" للعطف، وهو جمعٌ للغائبِ من الأفعالِ الناقصة. و"واو" الضمير

لأحد هذين^{٢٨٦} اسمه.

و"مَجَازِيْعًا": خبره^{٢٨٧}. وهو كـ"مصاييح" لا بُدَّ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ، لكنه صُرِفَ، ونُؤِن

للضرورة.

و"إذا": أيضًا ظرفٌ مستقبل.

و"نِيلُوا": مَبْنِيٌّ للمفعولِ من الماضي الغائبِ. واو الضمير: نائبُ فاعله. وهو أيضًا

لأحد هذين^{٢٨٨}.

والجملة^{٢٨٩}: مجرورةُ المحلِّ بـ"إذا" شرطه، وعاملِ إذا، جوابه وهو إما لَيْسُوا

المقدّم، أو المحذوفُ بقرينة.

محصوله:

هؤلاءِ الفتيةُ إذا غلبوا على عدوّهم وظفروا بهم لا يظهروا عليهم الفرحُ والسُرورُ. وإذا

غلبَ العدوُّ عليهم وظفروا بهم، لا يحصلُ لهم الجزعُ والاضطرابُ، بلْ يَصْبِرُونَ في

الحالين. وهذا وصفُهم بالشّجاعة [٧٤/أ]، وعلوّ الهِمّةِ، وكثرة الصّبرِ، وعدمِ المُبالاةِ

بالدّواهي، والحادثاتِ، وبإيمانهم بما قُدِّرَ لهم مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ في كلّ الأوقاتِ.

^{٢٨٦} أي: للفتية أو الشّم.

^{٢٨٧} أي: خير ليس.

^{٢٨٨} أي: للفتية أو الشّم.

^{٢٨٩} أي: نيلوا.

(٥٨) يَمْشُونَ مَشْيَ الْجَمَالِ الزُّهْرِ يَعْصِمُهُمْ ... ضَرْبٌ إِذَا عَرَدَ السُّودُ

التَّائِيلُ

و"يَمْشُونَ": مُضَارِعُ "مَشَى يَمْشِي مَشْيًا وَمَشْيَةً بِسُكُونِ الشَّيْنِ الْمُعْجَمَةِ فِي الْأَوَّلِ

وكسرها في الثاني.

و"الْجَمَالِ": بَكْسَرِ الْجِيمِ، جَمْعُ جَمَلٍ بِفَتْحَتَيْنِ، وَهُوَ زَوْجُ النَّاقَةِ.

و"زُهْرٌ": بَضْمُ الزَّاءِ الْمُعْجَمَةِ وَسُكُونِ الْهَاءِ، عَلَى وَزْنِ "حُمَرٌ"، جَمْعُ "أَزْهَرُ" وَهُوَ

الْأَبْيَضُ. يُقَالُ: زُهْرُ الْمِصْبَاحِ. وَالتَّارُ يَزْهَرُ بِالْفَتْحِ زُهُورًا، أَي: أَبْيَضَ. وَيُقَالُ: رَجُلٌ أَزْهَرُ،

أَي: أَبْيَضَ. وَيُقَالُ: رَجُلٌ أَزْهَرُ، أَي: أَبْيَضُ مُشْرِقُ الْوَجْهِ.

و"يَعْصِمُ"^{٢٩٠}: مِنَ الْعِصْمَةِ بِالْكَسْرِ وَهُوَ الْمَنْعُ. وَمِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿... يَعْصِمُنِي

مِنَ الْمَاءِ...﴾^{٢٩١} الْآيَةُ. يُقَالُ: عَصَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْبَلِيَّةِ، يَعْصِمُ بِالْكَسْرِ عِصْمَةً، أَي:

حَفَظَهُ وَمَنَعَهُ مِنْهَا.

و"عَرَدَ": بِالْعَيْنِ وَالزَّاءِ الْمُثَمَلَتَيْنِ مِنَ التَّعْرِيدِ. يُقَالُ: عَرَدَ الرَّجُلُ تَعْرِيدًا، أَي: فَرَّ،

كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ^{٢٩٢}.

و"السُّودُ": بِالضَّمِّ، جَمْعُ الْأُسُودِ.

^{٢٩٠} الْحَاشِيَةُ: وَالْمَعْنَى: يَحْمِيهِمْ مِنْ أَعْدَائِهِمْ وَيَكْفِيهِمْ عَنْهُمْ ضَرْبٌ. ابْنُ هِشَامٍ.

^{٢٩١} سُورَةُ هُودٍ، ٤٣/١١.

^{٢٩٢}

و"التَّنَائِيلُ": على وزن "مَصَائِيح"، جمعُ تَنَائِلٍ بكسرِ التَّاءِ المُثَنَّاةِ الفوقِيَّةِ وسكونِ
 الثُّونِ على وزنِ تِمْسَاحٍ، وهو القَصِيرُ. قيل: التَّاءُ فيه زائدةٌ. وهو أحدُ ما جاءَ مِنَ الأسماءِ
 مِفْعَالٍ بالكسرِ كالتِّمْسَاحِ وإذا كَانَ التَّفْعَالُ [٧٤/ب] مَصَدَرًا فهو بفتحِ الأوَّلِ لَا غَيْرِ،
 كالتَّحْوَالِ والتَّطَوُّفِ إِلَّا كلمَتَيْنِ التَّبَيَّانِ والتَّلَقَّاءِ. وقوله تعالى ﴿... تَلْقَاءَ أَصْحَابِ
 النَّارِ...﴾^{٢٩٣} مِنْ بَابِ الأسماءِ. وانتصابه^{٢٩٤} على الظَّرْفِيَّةِ، انتهى.

إعرابه:

"يَمْشُونَ": جمعُ غائبٍ للمُضارعِ. و"الواو": إمَّا للفتِيَّةِ أو لِلشَّمِّ.
 و"مَشْيٍ": المضافُ إلى الجِمالِ، مَصَدَرٌ مُبَيَّنٌ للنَّوعِ، أي: مَشْيًا مِثْلَ مَشْيِ
 الجِمالِ فهو نائبٌ عن صِفَةٍ مصدرٍ محذوفٍ^{٢٩٥}.

و"الرَّهْرِ": مَجْرُورٌ صِفَةُ الجِمالِ وَمَحَلُّ الجُمْلَةِ مِثْلُ مَحَلِّ جُمْلَةِ "لَا يَفْرَحُونَ".
 و"يَعْصِمُهُمْ": غائبٌ للمُضارعِ، والمُتَّصِلُ بِهِ الرَّاجِعُ إلى أَحَدِ هَذَيْنِ، مفعولُهُ.
 و"ضَرَبُ"^{٢٩٦}: فاعلُهُ، والتَّنوينُ فِيهِ عِوَضٌ عَنِ المضافِ إِلَيْهِ، أي: ضَرَبُ سِيفٍ أو
 رُمَحٍ أو غيرِهِمَا مِنَ الأسلِحَةِ.

و"إذا": ظرفٌ مُتَضَمِّنٌ لِلشَّرْطِ كَالسَّابِقِ، مضافٌ إلى جُمْلَةِ "عَرَّدَ" وهو فعلٌ ماضٍ.

^{٢٩٣} سورة الأعراف، ٤٧/٧.

^{٢٩٤} أي: انتصاب تَلَقَّاءِ.

^{٢٩٥} مشيًا مِثْلَ مَشْيٍ. شرح.

^{٢٩٦} الحاشية: ضَرَبَ فاعِلٌ يَعصِمُهُم والضمير المتصل به مفعول راجع إلى القوم. شرح.

والسود: فاعله. وجوابه العامل فيه إما محذوفٌ بقرينة "يَعْصِمُهُمْ"، أو مقدّمٌ ومحلُّ

"يَعْصِمُهُمْ" كمحلٍّ "لا يَفْرَحُونَ".

محصوله:

يَصِفُ المهاجرين^{٢٩٧} - ﷺ - بامتدادِ القامةِ، وعِظَمِ الحُلُقِ، وبِياضِ البشرةِ، والرِّفْقِ

في المَشْيِ الَّذِي هو دليلُ الوَقَارِ والتَّؤَدَةِ. ويقول: يَمْشِي هؤلاءُ مَشْيًا مثلَ مَشْيِ الإِبِلِ

الْأَبْيَضِ فِي الْمَرْعَى عَلَى السَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ. وحين يَفِرُّ مِنَ الْحَرْبِ اللَّثَامُ الصِّغَارُ وَالسُّودُ

الْقِصَارُ يَمْنَعُهُمْ مِنْ صَوْلَةِ الْأَعَادِي، وَيَحْمِيهِمْ مِنْهَا ضَرْبُ سَيْفٍ وَسِلَاحٍ وَمَقْمَعٍ وَرِمَاحٍ

[٧٥/أ].

(٥٩) لَا يَقَعُ الطَّعْنُ إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ^{٢٩٨} ... وَمَالَهُمْ عَنْ حِيَاضِ الْمَوْتِ

تَهْلِيل^{٢٩٩}

و"يَقَعُ": مُضَارِعٌ "وَقَعَ الشَّيْءُ مَوْقَعَهُ".

و"الطَّعْنُ": بِالطَّاءِ الْمَهْمَلَةِ، مُصَدَّرٌ "طَعَنَهُ بِالرُّمْحِ"، أَي: ضَرَبَهُ بِهِ.

و"النُّحُورُ": مِثْلُ الصَّدُورِ وَزناً وَمَعْنَى، جَمْعُ نَحْرٍ، وَهُوَ مَوْضِعُ الْقِلَادَةِ.

^{٢٩٧} الحاشية: يعني إنهم سادات لا عبيد. وعرب لا أعراب. ابن هشام.

^{٢٩٨} الحاشية: يقرأ بإشباع كسرة الميم للوزن. شرح.

^{٢٩٩} وزن الشعر: مفتعلن فاعلن مستفعلن فعلن

مفاعِلن فاعِلن مستفعلن فعلن

و"الْحِيَاضُ": بكسرِ الحاءِ المهملة، وآخرِ الكلمةِ ضاؤٌ معجمةٌ، جمعُ حَوْضٍ،

وهو مَجْمَعُ المَاءِ. وَيُجْمَعُ على أَحْوَاضٍ أَيْضًا. وَرُويَ "حِيَاضٌ" بصادٍ مهملةٍ في آخرِ

الكلمةِ، جمعُ حَوْصٍ، وهو الضِّيقُ والشِّدَّةُ.

و"المَوْتُ": مصدرُ مَاتَ يَمُوتُ مِنَ البابِ الأوَّلِ. والمرادُ بحياضِ المَوْتِ: مَهَالِكُ

الْقِتَالِ.

و"تَهْلِيلٌ": مصدرُ هَلَّلَ عَنِ الشَّيْءِ إِذَا تَأَخَّرَ عَنْهُ.

إِعْرَابُهُ:

"لَا": لِلنَّفْيِ.

و"يَقَعُ": غَائِبٌ لِلْمُضَارِعِ.

و"الطَّعْنُ": الْمُعَرَّفُ بِ"الامِ الْعَهْدِ"، أَوِ الْاسْتِغْرَاقِ أَوِ الْجِنْسِ، فاعِلُهُ.

و"إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ": مُسْتَشْنَى مُفَرَّغٌ، مَنْصُوبُ الْمَحَلِّ، مَفْعُولُهُ، أَي: لَا يَقَعُ طَعْنُ

الْعَدُوِّ مَوْضِعًا مِنْ أَبْدَانِ الْمُهَاجِرِينَ - ﷺ - إِلَّا فِي نُحُورِهِمْ.

وَمَحَلُّ الْجُمْلَةِ كَمَحَلِّ جُمْلَةِ "يَمُشُونَ". لَكِنَّ الصِّفَتِيَّةَ هُنَا هِيَ الْأَظْهَرُ.

و"الْوَأُ": إِمَّا لِلْعَطْفِ أَوِ لِلْحَالِ.

و"مَا": مُشَبَّهَةٌ بِ"لَيْسَ".

و"لَهُمْ": ظَرْفٌ مُسْتَقَرٌّ، خَبَرُهَا. وَوَجْهُ التَّقْدِيمِ ظَاهِرٌ.

و"تَهْلِيلُ": اسْمُهَا.

و"عَنْ": متعلقٌ به^{٣٠٠} وإن كان مصدرًا، ومعمولُهُ لَا يتقدَّمُ عليه لِمَا ذَكَرْنَاهُ فِي بَيْتِ

"ضَحْمٌ مُقْلَدُهَا"^{٣٠١}، فتذكَّر.

والجملة^{٣٠٢}: إمَّا عطفٌ [٧٥/ب] على الجملةِ الفِعْلِيَّةِ، وإمَّا حالٌ مِنْ ضميرِ

نُحُورِهِمْ.

محصولُهُ:

يَصِفُ المهاجرين -رضي الله تعالى عنهم- بالشَّجَاعَةِ وَقُوَّةِ الْإِيمَانِ، ويقول: لَا

يُقَلِّبُونَ وُجُوهَهُمْ عَنِ الْعَدُوِّ عَلَى وَجهِ الْفِرَارِ حَتَّى يَقَعَ طَعْنُهُمْ فِي ظُهُورِهِمْ، بَلْ يَثْبُتُونَ

وَيَقُومُونَ فِي مَقَرِّهِمْ، فيقعُ طَعْنُهُمْ فِي نُحُورِهِمْ. وليس لهم تأخُّرٌ فِي مَهَالِكِ الْقِتَالِ خَوْفًا

مِنَ الْهَلَاكِ، بَلْ يَقْدَمُونَ عَلَى الْأَعْدَاءِ لِكَمَالِ تَوَكُّلِهِمْ عَلَى صَانِعِ الْأَفْلَاكِ.

رُوي: لَمَّا سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ - هذا البيتَ، نَظَرَ إِلَى مَنْ كَانَ بِحَضْرَتِهِ مِنْ قُرَيْشٍ

كَأَنَّهُ يُومِي إِلَيْهِمْ "أَنْ اسْمَعُوا".

اعْلَمْ أَنَّهُ لَمَّا خَصَّ الْمُهاجِرِينَ بِالْمَدْحِ، وَاَعْتَرَضَ عَلَى الْأَنْصَارِ بِطَرِيقِ الْكِنَايَةِ،

حَيْثُ قِيلَ: أَرَادَ بِقَوْلِهِ "إِذَا عَرَّدَ السُّودُ التَّنَائِيلُ" "مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ"، لَمَّا صَنَعَ بِهِ صَاحِبُهُمْ

^{٣٠٠} أي: متعلقٌ بـ"تهليل".

^{٣٠١} انظر إلى هذا البيت في بداية القصيدة لکمل بن زهير: ضَحْمٌ مُقْلَدُهَا عَيْلٌ مُقْتَدَا ... فِي خَلْقِهَا عَنْ بَنَاتِ الْفَخْلِ تَفْضِيلُ.

^{٣٠٢} أي: وَمَالَهُمْ عَنْ حِيَاظِ الْمَوْتِ تَهْلِيلُ.

على ما بيناه في رأس الكتاب قال رسول الله - ﷺ - لِمَ لَمْ تَذْكُرِ الْأَنْصَارَ بِالْخَيْرِ، مع
أنهم أهلٌ له، فمدحهم بأبياتٍ، هي هذه:

مَنْ سَرَّهُ كَرُمُ الْحَيَاةِ فَلَا يَزَلْ ... فِي مِقْنَبٍ^{٣٠٣} مِنْ صَالِحِي الْأَنْصَارِ

وَرِثُوا الْمَكَارِمَ^{٣٠٤} كَابِرًا عَنْ كَابِرٍ ... إِنَّ الْخِيَارَ^{٣٠٥} هُمْ بَنُو الْأَخْيَارِ

الْبَاذِلِينَ^{٣٠٦} نُفُوسَهُمْ لِنَبِيٍّ هُمْ ... يَوْمَ الْهِيَاجِ وَقُبَّةِ الْجَبَّارِ

وَالزَّائِدِينَ النَّاسَ عَنْ أَذْيَانِهِمْ ... بِالْمِشْرِفِيِّ وَبِالْقَنَا الْخَطَّارِ

الْمُكْرِهِينَ السَّمْهَرِيَّ بِأَذْرَعٍ ... كَسَوَالِفِ الْهِنْدِيِّ غَيْرِ قِصَارٍ [أ/٧٦]

وَالنَّاظِرِينَ بِأَعْيُنٍ مُحَمَّرَةٍ ... كَالْجَمْرِ غَيْرِ كَلِيلَةِ الْأَبْصَارِ

وَالْبَايِعِينَ نُفُوسَهُمْ لِنَبِيٍّ هُمْ ... لِلْمَوْتِ يَوْمَ تَعَانُقٍ وَكِرَارٍ

يَتَطَهَّرُونَ يَرَوْنَهُ نُسْكَاً لَهُمْ ... بِدِمَاءٍ مَنْ عَلِقُوا مِنْ الْكُفَّارِ

دَرَبُوا كَمَا دَرَبَتْ بَطْنٌ خَفِيَّةٌ ... غُلْبُ الرِّقَابِ مِنَ الْأُسُودِ ضَوَارِي

وَإِذَا حَلَلْتَ لِيَمْنَعُوكَ إِلَيْهِمْ ... أَصْبَحْتَ عِنْدَ مَعَاقِلِ الْأَغْفَارِ^{٣٠٧}

ضَرَبُوا عَلَيَّ يَوْمَ بَدْرٍ ضَرْبَةً ... دَانَتْ لَوَقَعَتِهَا جَمِيعُ نَزَارٍ

لَوْ تَعَلَّمُ الْأَقْوَامُ عِلْمِي كُلَّهُ ... فِيهِمْ لَصَدَّقَنِي الَّذِينَ أَمَارِي

^{٣٠٣} الحاشية: الملقب: بالكسر ما بين الثلاثين إلى الأربعين من الخيل. شرح ابن هشام.

^{٣٠٤} السيادة.

^{٣٠٥} الكرام.

^{٣٠٦} الحاشية: الباذلين: من "بذل له المال، يَبْذُلُ بِالضَّمِّ بَذْلاً. بالفارسية: براد ومال. شرح ابن هشام.

^{٣٠٧} في الأصل: الأغفار.

قَوْمٌ إِذَا حَوَّتِ النُّجُومُ فَإِنَّهُمْ ... لِلطَّارِقِينَ النَّازِلِينَ مَقَارِي
فِي الْعِزِّ مِنْ غَسَّانَ فِي جُرْثُومَةٍ ... أَعْيَتْ مَحَافِرُهَا عَلَى الْمِنْقَارِي

قَدْ وَقَعَ الْفِرَاقُ وَالْإِسْتِرَاحَةُ مِنْ كَمَدِ الْإِنْتِهَاضِ

لِنَقْلِ هَذَا الشَّرْحِ مِنَ السَّوَادِ إِلَى الْبَيَاضِ،

عَلَى يَدِ مُؤَلِّفِهِ الْعَبْدِ الدَّلِيلِ،

الْمَحْتَاجِ إِلَى إِحْسَانِ مَوْلَاهُ الْجَلِيلِ،

أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ -وَقَّقَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى، وَظَايِفَ عُبودِيَّتِهِ لِلْإِعْرَاضِ
عَنْ مُطَالَبَةِ الْأَعْوَاضِ وَالْأَعْرَاضِ.

وَعَفَرَهُ وَأَسَاتِيدَهُ، وَوَالِدَيْهِ، وَجَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ كَافَّةً.

وَحَشَرَهُ وَإِيَّاهُمْ تَحْتَ لَوَاءِ نَبِيِّهِ الْمَبْعُوثِ إِلَى الثَّقَلَيْنِ عَامَّةً-.

فِي يَوْمِ الْخَمِيسِ قُبَيْلَ الظُّهْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ شَهْرِ [٧٦/ب] شَعْبَانَ فِي سَنَةِ

مِئَةِ وَثَلَاثِينَ وَأَلْفٍ، مِنْ هِجْرَةٍ مَنْ لَهُ الْعِزُّ وَالشَّرَفُ،

فِي بَلَدَةِ أَدِرْنَةَ صِينَتْ فِي حِصْنِ وَالِيهَا عَنِ الْبَلِيَّةِ،

فِي الْمَدْرَسَةِ الْأُولَى لِلْجَامِعِ الْمَشْهُورِ بِ"أَوْجِ شَرْفِهِ لِي،

غَفَرَ اللَّهُ بَانِيَهَا وَسَاكِنَهَا، وَمَنْ سَعَى بِالْخَيْرِ فِيهَا،

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّمَامِ،

والصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِهِ خَيْرُ الْأَنَامِ.

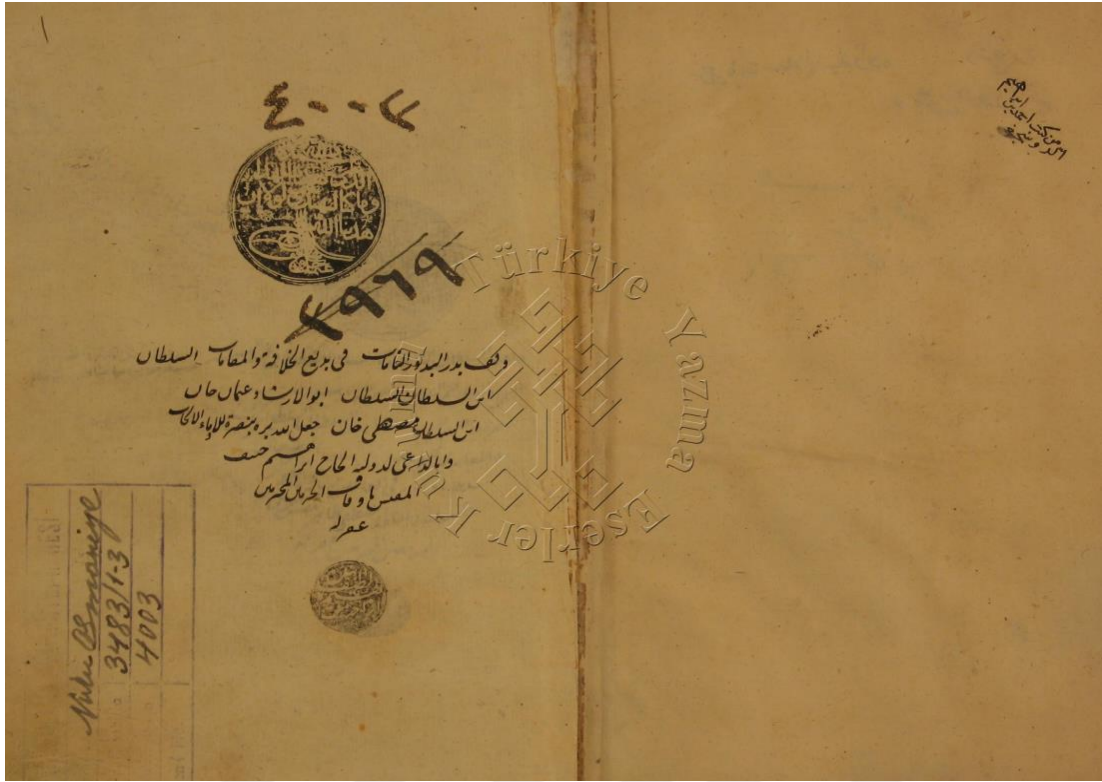
لَئِنْ أَذْرَكْتَ فِي نَظْمِي قُصُورًا ... وَوَهَّنَا فِي بَيَانِي لِلْمَعَانِي

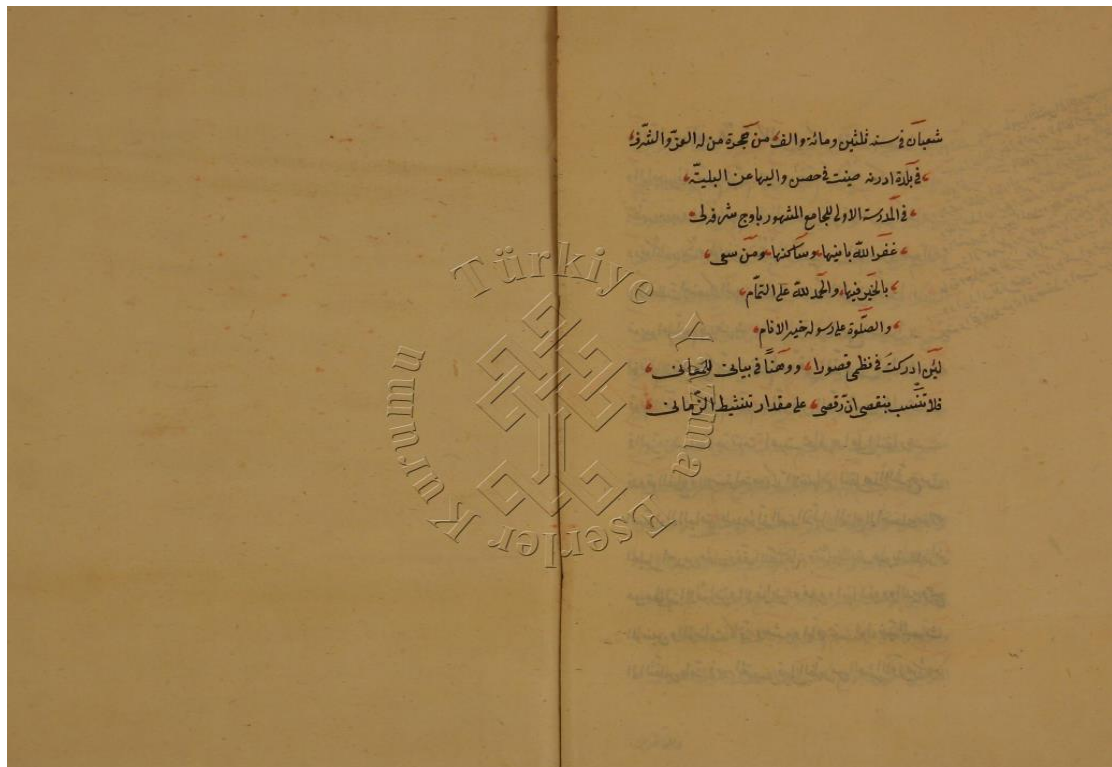
فَلَا تَنْسَبْ بِنَقْصِي إِنَّ رَفْصِي ... عَلَى مِقْدَارِ تَنْشِيطِ الزَّمَانِي [٧٧/أ]

EKLER

Çalışmaya Konu Olan Eserin İlk ve Son Sayfaları

رُكَّعُهَا وَغَزَاهَا زَوَالُ عَقْلِهَا مِنْ خَيْرِ مَوْتٍ وَلَدَهَا
 نَسِي السَّعَايَةِ جَنَابِهَا وَقَوْلُهُمْ
 أَنْتَ يَا ابْنَ إِبْرَاهِيمَ سَلِّ لِقَتُولِ
 نَسِي مِنَ السَّعَايَةِ بِالْكَسْرِ قَالَ فِي مُخْتَصَرِ الصَّحَاحِ سَعَى بِهِ إِلَى الْوَالِدِ
 سَعَايَةً وَشَى بِهِ وَقَالَ فِي الدِّسْتُورِ السَّعَايَةُ غِمَازٌ كَرْدَنٌ أَوْ مِنْ
 السَّعَى يَقَالُ سَعَى الرَّجُلُ يَسْعَى سَعِيًّا أَيْ عَدَا كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ وَمِنْهُ
 قَوْلُهُ تَعَالَى فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَالْوَشَاةُ بِالْفَتْحِ تَجَمُّعُ الْوَشَى مِثْلُ غَازٍ
 وَغَزَاةٌ مِنَ الْوَشَايَةِ يَقَالُ وَشَى بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ وَشَايَةً بِالْكَسْرِ
 أَيْ سَعَى وَيُرْوَى الْغَوَاةُ بِالْفَتْحِ بِدَلِ الْوَشَاةِ تَجَمُّعُ الْغَاوَى مِنَ الْخِيَّةِ
 بِالْفَيْنِ الْمَجْمُوعُ وَهُوَ الضَّلَالُ وَجَنَابُهَا تَنْثِيَةُ جَنَابٍ بِالْفَتْحِ وَهُوَ الْغَفَاةُ
 وَمَا قَرِيبٌ مِنْ مَحَلَّةِ الْقَوْمِ وَالْجَمْعُ أَجْنَبَةٌ يُقَالُ مَرَّوَا يَسِيرُونَ جَنَابِيَّةً
 أَيْ نَاجِيَّةً وَأَمَّا قَوْلُهُمْ فَرَسٌ طَوَّعَ الْجَنَابَ فَانَّهُ بِكَسْرِ الْجِيمِ وَمَعْنَاهُ سَهَّلَ
 الْقِيَادَ وَأَبَى سَلَّى بِضَمِّ السِّينِ كِنِيَّةً وَالْأَرَهُيرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ السَّاعِدُ
 وَاسْمُهُ رُبَيْعَةُ بْنُ رِيَّاحٍ مِنْ بَنِي مَازِنٍ قَالَ الْجَوْهَرِيُّ لَيْسَ سَلَّى
 بِضَمِّ السِّينِ فِي الْعَرَبِ إِلَّا هَذَا وَانْتِسَابُ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

والنظرين باعين محمرة، كالحجر غير كليلة الابصار،
 والبائعين نفوسهم لنبيهم، للموت يوم تعانق وكرار،
 يتطهرون برونه نسكا لهم، بدماء من علقوا من الكفار،
 دربو كما دربت ببطن خفية، غلب الرقاب من الاسود ضوار،
 واذا حلت لمنعوك اليهم، اصبحت عند معاقل الاغفار،
 ضربوا علينا يوم بدر ضربة، دانت لوقعتها جميع نزار،
 لو تعلم الاقوام على كلمة، فيهم لصدقني الذين امارى،
 قوم اذا خوت النجوم فاتهم، للطارقين النار لين مقارى،
 في العزم غسان فجر تومة، اعيت محارها على المنقارى،
 فدفع الفراغ والاستراحة من كد الانتهاض، لنقل هذا الشرح من
 السواد الى البياض، على يد مؤلفه العبد الذليل المحتاج الى احسان مولاه
 الجليل احمد بن عثمان وفقه الله سبحانه وتعالى وظايف عبويته للاعراض
 عن مطالبة الاعراض والاعراض، وغفر واساتيزه والديه وجميع
 المؤمنين والمؤمنات كافة، وحشره واياهم تحت لواء نبيه المبعوث
 الى الثقلين عامة، في يوم الخميس قبل الظهر من العشر الاول من شهر

KAYNAKÇA

- Almaany Dictionary*, Erişim 4 Ağustos 2022. <https://www.almaany.com/>
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*. Kahire: Mektebu-l Hânicî, 4. Basım, 1998.
- Bağdâdî, Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002.
- Birgivî, Muhammed b. Alî b. İskender. *İzhârü'l-Esrâr*. Cidde: Dâr el-Minhâc, 2009.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *Kitâbü'l Hayevân*. Beyrut: Dar-ul Kitabu-l 'Alemyyi, 2. Basım, h. 1424.
- Cengiz, Mehdi. *Muhammed el-Kefevî ve Muhtasaru Şerhi Bânet Suâ'd İsimli Eserinin Tahkîki* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. Beyrut: Daru'l İlm li'l-Melayîn, 4. Basım, 1987.
- Çağmar, Mehmet Emin. "Diyarbakır İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler (Arap Dili ile İlgili Olanlar)" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2001), 177-193.
- Çıran, Mustafa. "İbrâhim Şâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/273-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Demirayak, Kenan. "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/566-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Fenîsân, Suûd b. Abdullâh. *Tevsîku Kasîdeti Bânet Suâ'd fi'l-Metni ve'l-İsnâd*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Göçmen, Yakup. "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallaksın da Hikmet". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/5 (Şubat 2016), 67-105.
- Güler, Ömer Said. "Kasîde-i Bürde (Bânet Su'âd) Üzerine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Eserler". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8, (Ağustos 2022), 548-592.
- Gürbüz, Osman. "Kalîkalâ-Erzen İsimlerinin Menşei ve Erzurum'un Fethine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 46 (Şubat 2016), 131-143. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/292171>
- İbn Akîl, Hemedânî. *Şerhu Elfîyyeti İbn Mâlik*. Kahire: Dâr el-Turâş, 20. Basım, 1980.
- İbn Ebû'l-Hattâb, Kureşî. *Cemheretu eş'âri'l-'arab fi'l-Cahiliye ve 'l-Islam*, (Thk Ali Muhammed el-Becâvî), Kahire: Nehdetu Mısır, 1981.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi 'ş-şahâbe*. Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-'İmiyye, h.1415.
- İbn Hâcib, Ebu Amr Cemalüddin Osman b. Ömer. *el-Kafiye fi ilmi'n-nahvi*. Kahire: Mektebetü'l-Edeb, 2010.
- İbn Hişâm, en-Nahvi. *Şerhu Kasideti Kâ'b b. Zuheyr*. Beyrut: Müessesetü 'Ulumu-l Kur'ân, 1984.
- İbn Sellam, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâm b. Ubeydillâh b. Sâlim el-Cumahî el-Basrî, *Tabakâtü fuḥûli 'ş-şu'arâ*. Cidde: Dârü-l Medenî, t.y.
- İbnü'l-Enbarî, Ebü'l-Berekât Kemaluddin Abdurrahman b. Muhammed. *el-İnsaf fi Mesailil Hilaf Beyne'n-Nahviyyin"el-Basriyyin vel-Küfiyyin*. Kahire: Mektebetü-l 'Asriyyu, 2003.
- İmriu'l-Kays, Hucur. *Dîvân*. Beyrut: Dârü'l-Me'ârif, 2. Basım, 2004.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *el-Eğânî*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İmiyye, 2008.

- Kelbi, Hişâm b. Muhammed. *Cemheretü'n-Neseb*. Kuveyt: Kuveyt Hükümet Matbaası, 21. Basım, 1983.
- Keskioğlu, Osman. “Kâ'b b. Züheyr ve Kasîde-i Bürde”. *Diyanet Dergisi* 14/2 (Nisan 1975), 98-101.
- Kur'ân Yolu Meâli*. Çev. Hayrettin Karaman. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Leknevî, Abdulhay. *el-Fevâidu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Daru'l Seâde, h. 1324.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Özcan, Azmi. “Osmanzâde Ahmed Tâib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Pembezâde Ahmed b. Osman Efendi. *Şerhu Kâsideti Bânet Suad*. İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 34 Nk 4003/1, 1a-76b <http://yazmalar.gov.tr/eser/serhu-kasideti-banet-suad/166756>
- Savran, Ahmet. “Kâ'b b. Züheyr ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 24/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sehâvi, Muhammed b. Abdurrahmân. *ed-Davu'l-lami' li ehli'l-karni't-tâsi*. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l Hayât.
- Sîbeveyhi, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Kahire: Mektebu-l Hânicî, 3.Basım, 1988.
- Tâhir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri 3*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*. Beyrut: Daru-l Kitâbu-l 'Arâbî.
- Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Aruz*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Turan, Muhittin. “Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî'nin Risâle Fi'l-Arûz'u” *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 7/18 (Eylül 2019), 107-152.
- Tülücü, Süleyman. “Züheyr b. Ebû Sülma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/540-542. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Yeşildağ, Abdussamed. “Bânet Su'âd Kasidesine Yapılan Çalışmaların Tespiti Üzerine 1”. *Nüşa Dergisi* 1/36 (Ocak 2013), 7-42.
- Zeydân, Corcî b. Habîb. *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru Mektebeti bi'l-Hayat, 1983.
- Zirikli, Hayrüddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Daru'l İlm li'l-Melayîn, 15. Basım, 2002.

ÖZ GEÇMİŞ

Lokman Tuna yılında dünyaya geldi. İlkokulu kendi köyünde yılında, ortaokulu Horasan yatılı bölge okulunda yılında, liseyi Erzurum merkez İmam-Hatip Lisesinde yılında okudu. yılında, Diyanet İşleri Başkanlığında, Kars'ta, İmam-Hatip olarak göreve başladı. yılında Atatürk Üniversitesi Pasinler Meslek Yüksek Okulu Makine-Doğalgaz bölümünden mezun oldu. yılında hafızlığını tamamladı. yılında Diyânet İşleri Başkanlığı Ömer Nasuhi Bilmen Dînî Yüksek İhtisas Merkezinde tashih-i hurûf kursu aldı. yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlitam bölümünden mezun oldu.-..... arasında Liyon din hizmetleri ataşeliğine bağlı Clarmond-Ferrand derneğinde uzun dönem din görevlisi olarak görev yaptı. yılında Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.